

På tværs af Norden

Social holdbarhed
i nordisk børne- og
ungdomslitteratur

På tværs af Norden 3

Social holdbarhed i nordisk børne-
og ungdomslitteratur

Nord 2022:002

ISBN 978-92-893-7099-8 (PRINT)

ISBN 978-92-893-7179-7 (PDF)

<http://dx.doi.org/10.6027/nord2022-002>

© Nordisk Ministerråd 2022

Layout: Studio Bjørn Ortmann

Forsideillustration: Sara Lundberg

Tryk: Rosendahls

Printed in Denmark

Det nordiske samarbejde

Det nordiske samarbejde er en af verdens mest omfattende regionale samarbejdsformer. Samarbejdet omfatter Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige samt Færøerne, Grønland og Åland.

Det nordiske samarbejde er både politisk, økonomisk og kulturelt forankret, og er en vigtig medspiller i det europæiske og internationale samarbejde. Det nordiske fællesskab arbejder for et stærkt Norden i et stærkt Europa.

Det nordiske samarbejde ønsker at styrke nordiske og regionale interesser og værdier i en global omverden. Fælles værdier landene imellem er med til at styrke Nordens position som en af verdens mest innovative og konkurrencedygtige regioner.

Nordisk Ministerråd

Nordens Hus

Ved Stranden 18

1061 København K

www.norden.org

Læs flere nordiske publikationer: www.norden.org/da/publikationer

På tværs af Norden 3

Social holdbarhed i nordisk
børne- og ungdomslitteratur

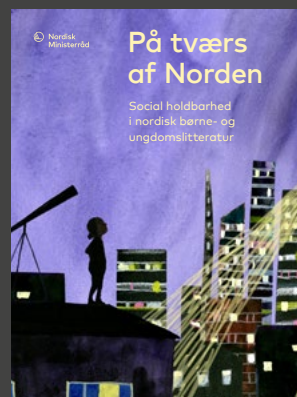
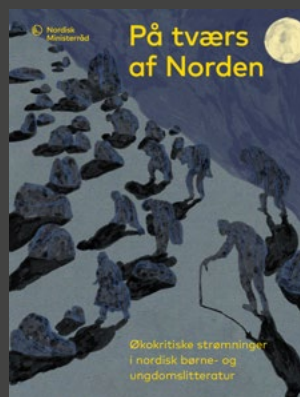
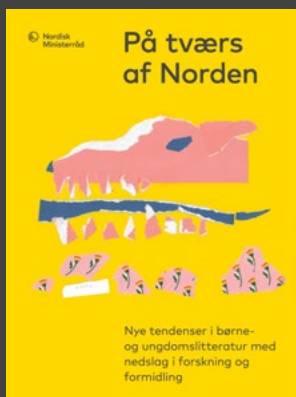
Redaktører

Mia Österlund

Maria Lassén-Seger

Projektleder og redaktør

Sofie Hermansen Eriksdatter

På tværs af Norden 1: Nye tendenser i børne- og ungdomslitteratur med nedslag i forskning og formidling:
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden.org:diva-5811>

På tværs af Norden 2: Økologiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur:
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden.org:diva-7198>

På tværs af Norden 3: Social holdbarhed i nordisk børne- og ungdomslitteratur
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:norden.org:diva-12303>

Indhold

5	Forord: Sofie Hermansen Eriksdatter				
9	I ER DEN SOCIALE HOLDBARHED I STYKKER?				
10	Vad vill barnlittera- turen? Några tankar om konflikter och social hållbarhet <i>Olle Widhe</i>				
18	I stykker <i>Arndís Þórarinsdóttir og Linda Bondestam</i>				
26	Jag och alla – Alla räknas: Social hållbarhet i nordisk barnlitteratur <i>Björn Sundmark</i>				
32	Minoriteter og mangfoldighed i børne- og ungdomslitteratur <i>Nadia Mansour</i>				
40	Mif's verden <i>Jesper Wung-Sung og Jenny Lucander</i>				
		II			
		49 VOKSEVÆRK OG HVERDAGSKRIG			
		50 På flugt fra virkeligheden: Ane Bjørns Trylleblik og børnelitteraturens skildring af krig <i>Anna Karlskov Skyggebjerg</i>			
		58 NEJ <i>Jens Mattsson og Kamila Slocinska</i>			
		66 Rodløshed og regnbuer: Mangfoldige familieformer i nyere danske billedbøger <i>Marianne Eskebæk Larsen</i>			
		74 Liv i rummet <i>Zakiya Ajmi og Sara Lundberg</i>			
		78 Post-apokalypsens muligheder eller den ohållbar utopin: (O)hållbarhet i zombielitteratur för barn och unga <i>Peter Kostenniemi</i>			
			III		
			85 KREDSLØBETS ØNSKESEDEL		
			86 Fyrstikksvesenes dikt <i>Åse Ombustvedt og Rakel Helmsdal</i>		
			94 Står en privilegierad blick på brukslitteratur i vägen för läsare av lättläst barnlitteratur? <i>Alle Eriksson</i>		
			100 Vem förstår nordiska barnböcker? Översättningar av barn- och ungdomslitteratur: en nödvändig grund för social hållbarhet i Norden? <i>Helga Ferdinandsdóttir</i>		
			108 Det barnlitterära kretsloppets hållbarhet i Norden: En fruktbar grogrund för litterära priser, barnlitteraturkritik och –forskning <i>Maria Lassén-Seger & Mia Österlund</i>		
			120 Lagkaos <i>Karen Siercke og Adam O.</i>		
			122 Nedslog i nordisk børne- og ungdomslitteratur		
			127 Bidragsydere		
			130 Seminarfotos		

Forord

Denne antologi giver indblik i social holdbarhed i nyere nordisk børne- og ungdomslitteratur både fra et forskningsmæssigt, formidlingsmæssigt, illustrativt og litterært skabende perspektiv. Antologien byder blandt andet på essays om social ustabilitet, minoriteter og mangfoldighed og et holdbart kredsløb i nordisk børne- og ungdomslitteratur. Derudover indeholder antologien seks fortællinger om social (u)holdbarhed, der er blevet til i samarbejde mellem nordiske illustratorer og forfattere.

Antologien er nummer 3 i en række af 3, alle under titlen; *På tværs af Norden*.

Baggrundsinformation

Da Nordisk Ministerråd etablerede Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris i 2013, blev der sideløbende søsat et projekt kaldet LØFTET. I årene 2019-2021 videreudvikledes dette løft for nordisk børne- og ungdomslitteratur med sekretariatet for Nordisk Råds Litteraturpriser som projektleder. Hovedsatsningen blev et årligt tværfagligt seminar om aktuel nordisk børne- og ungdomslitteratur. Seminaret var en tilbagevendende begivenhed hver sommer i den treårige periode 2019-2021. Til hvert seminar knytter sig en

udgivelse; På tværs af Norden, der behandler seminarets temaer og andre relevante emner, som i denne treårige periode er blevet udgivet om vinteren - både digitalt og fysisk, der behandler seminarets temaer og andre relevante emner, som i denne treårige periode er blevet udgivet om vinteren – både digitalt og fysisk.

Seminar 1 (2019) havde bl.a. fokus på sociale kredsløb, fx hvilken rolle ungdom, opvækst og relationer spiller i aktuel nordisk børne- og ungdomslitteratur, hvordan barnets rolle forandrer sig i samtidslitteraturen for børn og det litterære kredsløb inden for Norden i det hele taget. **Antologi:** På tværs af Norden - Nye tendenser i børne- og ungdomslitteratur med nedslag i forskning og formidling.

Seminar 2 (2020) havde fokus på bæredygtighed og økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur med blandt andet nedslag i økofantasier, øvelser i økokritisk tænkning, forholdet mellem mennesket og naturen og digitaliseringens mangfoldighed og begrænsninger. **Antologi:** På tværs af Norden - Økokritiske strømninger i nordisk børne- og ungdomslitteratur.

Seminar 3 (2021) havde fokus på social holdbarhed og uholdbarhed i nordisk børne- og ungdomslitteratur. Gennem nedslag i svære emner så som død, sygdom, vold, men også hvordan humoren og forestillingsevnen om et bedre samfund gestalter sig i nutidig nordisk børne- og ungdomslitteratur forsøger det sidste seminar i rækken at nærme sig virkeligheden som den er.

Derudover kastede seminarieret lys på det nordiske børne- og ungdomslitterære kredsløb og tværfaglige samarbejde.

I august 2021 blev det tredje og sidste tværfaglige seminar afholdt over tre dage på Rungstedgaard i København.

Formålet med seminaret var at undersøge hvorvidt og hvordan den sociale 'holdbarhed' gestalter sig i nyere nordisk børne- og ungdomslitteratur. Jeg valgte at kalde temaet 'social holdbarhed' da jeg mener, det er et mere vidtfavnende tværnordisk begreb (og mere holdbart) end bæredygtighed.

Undersøgelserne krævede en begrebsafklaring på hvad holdbarhed kan omfatte, og som Peter Kostenniemi skriver, er det ikke få sager: *Hållbarhet står högt i kurs. Vare det gäller ekonomi, produktion, konsumtion, migration eller in- och utrikespolitik lyfts hållbarhet fram som ideal, en garant för långsiktighet och stabilitet (själva kärnan i hållbarhet).*

Hvordan kommenterer den nordiske børne- og ungdomslitteratur dette ideal, denne sociale holdbarhed?

”

Seminar 3 (2021) havde fokus på social holdbarhed og uholdbarhed i nordisk børne- og ungdomslitteratur. Gennem nedslag i svære emner så som død, sygdom, vold, men også hvordan humoren og forestillingsevnen om et bedre samfund gestalter sig i nutidig nordisk børne- og ungdomslitteratur forsøger det sidste seminar i rækken at nærme sig virkeligheden som den er.

På seminariet blev eksempler på litteratur og illustrationer løftet frem både gennem forskernes dybdegående analyser og gennem litteratursamtaler med forfattere og illustratører, der arbejder med social (u)holdbarhed i deres værker. Denne antologi er et resultat af denne bredt anlagte tilgang til, hvordan forestillinger om den sociale holdbarhed, stabilitet og ustabilitet kommer til udtryk i ny nordisk børne- og ungdomslitteratur.

Formålet med denne treårige satsning på et tilbagevendende seminar var – gennem en dynamisk og elastisk tværfaglig og tværfaglig sammensat deltagergruppe – at skabe grobund for en større nordisk udveksling i det nordiske børne- og ungdomslitteraturmiljø.

Målet med seminaret var at styrke opmærksomheden og sætte fokus på nutidig nordisk børne- og ungdomslitteratur og dens forfattere og illustratører eksemplificeret ved tidligere nominerede eller vindere af Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris. Seminaret etablerede et mødested, hvor den nordiske børne- og ungdomslitteraturs fagfolk og udøvere fik mulighed for at blive inspireret, formidle deres evner, dele erfaringer og viden. Årets seminar på Rungstedgaard var kendetegnet ved refleksion, indsigt, åbenhed og faglig krydsbestøvning.

Tak for den nysgerrighed, kreativitet og energi som var med til at skabe det fællesskab, der var kendetegnende for den flok, der deltog på seminaret.

En stor tak til alle bidragsydere der har skrevet eller illustreret til antologien. Og en ekstra stor tak til Mia Österlund og Maria Lasén-Seger som har været redaktører på forskernes bidrag til denne antologi.

God læselyst!

Sofie Hermansen Eriksdatter
Sekretariatsleder for Nordisk Råds Litteraturpriser
og projektleder for LØFTET
Nordens Hus i Reykjavík

I

Er den sociale holdbarhed i stykker?

**Vad vill barnlitteraturen?
Några tankar om
konflikter och social
hållbarhet**
Olle Widhe

s. 10

I stykker
Arndís Þórarinsdóttir og
Linda Bondestam
s. 18

**Jag och alla – Alla
räknas: Social hållbarhet
i nordisk barnlitteratur**
Björn Sundmark
s. 26

**Minoriteter og
mangfoldighed i børne-
og ungdomslitteratur**
Nadia Mansour
s. 32

Mif's verden
Jesper Wung-Sung og
Jenny Lucander
s. 40

Vad vill barnlitteraturen? Några tankar om konflikter och social hållbarhet

Olle Widhe

Många som arbetar med barns läsning hoppas nog att barnlitteraturen kan vara med och bidra till ett samhälle med mer välfungerande gemenskaper. Gemenskaper där språket lever, där människor förstår varandra och bejakar olikheter, där läsarna kan se sig själva och utforska sin plats i större sammanhang. Begreppet social hållbarhet har här dykt upp som ett lösen för vår tid och förmodligen borde man värja sig. Men redan ett kort besök på internet klargör att det socialt hållbara samhället är ett "jämnt och jämlikt samhälle där människor lever ett gott liv med god hälsa, utan orättfärdiga skillnader" – och vem vill inte leva så?

Nu frågar sig säkert någon om barnlitteraturen verkligen ska underställas samhällsförbättrande syften av detta slag. Alla har vi stött på barnböcker som är påträngande, inte främst för att de vill för mycket, utan för att de oavbrutet talar om för läsaren vad denna ska vara, göra och bli. Men barnlitteraturens orientering mot sociala och politiska frågor måste inte reduceras till färdiga påståenden om be-

”

Nu frågar sig säkert någon om barnlitteraturen verkligen ska underställas samhällsförbättrande syften av detta slag. Alla har vi stött på barnböcker som är påträngande, inte främst för att de vill för mycket, utan för att de oavbrutet talar om för läsaren vad denna ska vara, göra och bli.

fintliga orättvisor och deras lösning. Det socialt hållbara i barnlitteraturen rör sig snarare bortom politiska slagord och erbjuder en estetisk förnimmelse av att något är fel och att det som faktiskt är borde vara annorlunda. Med en travestering på Italo Calvino's klassiska försök att ringa in det politiska i litteraturen blir barnboken socialt engagerad och politisk när den ger röst åt dem som på ett orättvist sätt har förnekats en röst. Men också när den namnger det som orättvist har förnekats ett namn och som först då den artikuleras går att tala om på allvar: "Literature is like an ear that can hear more than politics; literature is like an eye that can perceive beyond the chromatic scale to which Politics is sensitive" (Calvino 1986, 98).

Detta betyder inte att all samhällstillvänd barnlitteratur är ett känsligt instrument som låter det nedtystade eller osynliga träda fram i motsägelsefulla toner och färger. Även om det existerar barnböcker som är komplexa byggs intrigerna gärna upp av lättbegripliga hinder och mer eller mindre lyckliga slut (Nikolajeva 2002, 2017). Inte minst i de senaste årens utgivning för mellanåldern blir det tydligt att barnboken allt oftare vill gripa in i den tänkta läsarens samtid och framtid genom en skildring av motsättningar. Det är inte ett jämsställt och jämlikt samhälle där människor lever bortom orättfärdiga skillnader som skildras, utan konflikter som hotar just dessa värden. Exempel på hur sociala konflikter av olika typer letar sig in i aktuell barnlitteratur är den asylsökande flickan som hotas med avslag i Kajsa Gordans *Om jag får stanna* (2017), barns utsatthet och föräldrars oförmåga i Åsa Larsson och Ingela Korsells *Nidstången* (2014), övergrepp i nazisternas förintelseläger i Christina Wahldéns *Mitt käraste gyllene barn* (2021) och psykisk ohälsa efter en mammas självmord i Jenny Jägerfelds *Comedy Queen* (2018). Konflikterna i dessa böcker samspelar med motsättningar i samhället och deras lösningar säger oss något om hur litteraturen lockar och utmanar läsaren (jfr Hogan 2018, Felski 2020). I det följande vill jag peka på hur central den litterära konflikten är för framställningen av hållbara och ohållbara gemenskaper. Det kommer att ske genom nedslag i aktuella mellanåldersböcker som engagerar sig i en av samtidens mest centrala utmaningar: flykt och utsatthet.

Den litterära personen och läsaren

Liksom det omgivande samhället är barnböcker fyllda med konflikter som söker sin lösning. Ordet konflikt härstammar från det latinska ordet *conflictus* som betyder sammanstötning, att kollidera eller hamna i strid. Talar man om den litterära konflikten som någonting som bara finns i texten reduceras den emellertid på mycket av sin

inneboende kraft. Det är inte i första hand texten som har en konflikt. Det är snarare personerna som skildras i texten och läsaren som brottas med konflikter. De tar form i gestaltningen av personerna och deras upplevelser och har därför potential att skapa ett djupare känslomässigt engagemang i det som sker. Vi vill nästan alltid att det ska gå bra för huvudpersonen. Våra begär och rädslor vävs samman med huvudpersonens önskningar och drömmar och vi upprörs över de motgångar och orättvisor som hon eller han drabbas av. Barnbokens förmåga att engagera handlar därför inte enbart om att den stimulerar empatisk förståelse eller ger kunskaper, vi får även investera våra känslor i den litterära skildringen av huvudpersonens svårigheter. Berättelsen gör oss lyckliga när hinder övervinns och konflikter löser sig och den gör oss upprörda och bedrövade när huvudpersonen eller något värdefullt i dennes omgivning riskerar att gå under eller utplånas (Hogan 2018).

I Kajsa Gordans *Om jag får stanna* berättas hur Ilona och hennes familj har flytt från krig och nu gömmer sig undan de svenska myndigheterna på ett kloster. Gordan har själv redogjort för hur hon i arbetet med boken träffade barn som levde gömda och att hon även besökte ett kloster där familjer levde utanför samhället. Uppenbarligen är boken skriven för att ta upp en aktuell samhällsfråga och skapa förståelse för den. I slutet av boken tillkännages visserligen att berättelsen är påhittad och att personerna i boken inte finns på riktigt, men det är samtidigt tydligt att författaren strävar efter att gestalta hur det är att leva under ett ständigt hot om utvisning. Med utgångspunkt i Calvinos distinktion kan *Om jag får stanna* beskrivas som ett lyssnande på röster från marginalen och som ett namngivande av det som annars inte formuleras annat än som slagord i den politiska debatten. Läsaren får följa Ilonas oro över att inte få stanna i Sverige och känslomässigt dela hennes önskan om att en dag få leva som sin vän Stella. Boken är delvis innovativ eftersom den är författad i en dagboksliknande form där de olika avsnitten om vartannat berättas av Ilona respektive Stella. Greppet flätar samman de båda flickornas liv till en dubbel berättelse, som låter läsaren ta del av det som sker från flickornas synvinklar och känna empati med dem båda. Ilona längtar efter att få stanna och göra Sverige till ett hem, men hon och hennes familj känner sig ständigt hotade av polisen "som när som helst kan komma och tvinga oss att resa tillbaka till landet vi flydde ifrån" (Gordan 2017, 9).

Att läsaren förväntas leva sig in i Ilonas utsatta position och uppfatta henne som ett barn med samma rättigheter som andra barn tydliggörs redan i den dubbla berättarformen som skapar en parallell mellan Ilonas situation och Stellas vardagsproblem. Uttryckliga citat från barnkonventionen förstärker intrycket av att vi här har att

Konflikterna utgör vad jag skulle vilja kalla estetiskt-pedagogiska noder som stimulerar och intensifierar läsarens utbyte av berättelsen.

göra med en bruksorienterad bok som har tillkommit med en specifik målsättning. I ljuset av begreppet social hållbarhet kan man säga att *Om jag får stanna* med olika konstnärliga verktygsmedel vill hjälpa sina läsare att förstå en svårtolkad samtid samt lära både barn och vuxna att de ingår i en gemenskap där barns lika rättigheter måste respekteras. Vår tids barnböcker skildrar ofta föreställningen om sociala gemenskaper i anslutning till talet om mänskliga rättigheter och mänsklig värdighet. Men samhörigheten och tryggheten framställs inte sällan genom sin konfliktfylld motsättning, det vill säga skildringen av socialt ohållbara gemenskaper, präglade av utanförskap, kris, våld och instabilitet. Föreställningen om rättigheter framställs med andra ord genom att dessa rättigheter hotas (Widhe 2019). Här har vi att göra med en spänning i den samtida barnlitteraturen som går att föra tillbaka på litteraturens särskilda sätt att berätta genom kontraster och förflyttningar.

Konflikt och hemlöshet

Generellt får litterära konflikter mening i relation till den litterära personen och dennes väg mot sitt öde. Konflikten är samtidigt grunden för läsarens känslomässiga och personliga engagemang i det som sker. Maria Nikolajeva (2017) formulerar det som att vi tolkar skönlitterära konflikter utifrån verkliga konflikter på samma gång som vi hämtar erfarenhet från skönlitterära konflikter för att tillämpa dem i det verkliga livet – eller annorlunda uttryckt: konflikterna och deras lösning hjälper oss att bredda och fördjupa vår förståelse av oss själva, av andra och av texten. Konflikterna utgör vad jag skulle vilja kalla estetiskt-pedagogiska noder som stimulerar och intensifierar läsarens utbyte av berättelsen. Det kan gälla inre konflikter, där huvudpersonen ställs mot sig själv och egna rädslor, eller yttre konflikter, där hotet kommer från andra personer eller från samhället. Det framhålls ofta att barnboken inte får beröva barnet dess hopp och att handlingsförloppet i sin helhet behöver skildra en positiv rörelse ut ur ett eventuellt mörker. Redan denna uppfattning visar att den skönlitterära gestaltningen av konflikten och dess lösning kan förstås som en viktig punkt eller nod där estetiska och pedagogiska överväganden löper samman.

I *Om jag får stanna* finns det flera olika konflikter som ger form åt Ilonas utsatta situation och som inbjuder läsaren till ett känslomässigt engagemang i det som sker. Den mest framträdande konflikten är Ilonas och hennes klasskamraters kamp mot Migrationsverket som hotar att utvisa henne och hennes familj. Det är en kamp som placerar Ilona i konflikt med det svenska samhället och framställer henne

som hemlös och främmande. Denna person-mot-samhälle-konflikt löser sig först i slutet av boken då hon och hennes familj slutligen får uppehållstillstånd och Sverige blir ett hem. Det brukar sägas att barnbokens grundberättelse innefattar huvudpersonens rörelse från hemmets lite enformiga trygghet till äventyret i den spännande världen där konflikter övervinns och slutligen till den lyckliga återkomsten i det trygga hemmet med nyförvärvade insikter eller rikedomar (Nikolajeva 2017). Vid läsningen av mycket samtida barnlitteratur slås man av att den, likt *Om jag får stanna*, snarare framställer hemmets otrygghet och tillvarons obalans som berättelsens utgångspunkt och huvudkonflikt. Huvudpersonen rör sig sedan från en överväldigande upplevelse av utsatthet och osäkerhet mot en mer bärkraftig livssituation. I ett sådant perspektiv är den samtida barnlitteraturen att likna vid ett öra och ett öga som pejar hindren för den socialt hållbara samlevnad som är berättelsens utsagda eller uttryckliga mål.

Hemmet och familjen har varit centrala motiv i barnlitteraturen allt sedan romantikens uppvärdering av barnet och barndomen (Alston 2008). Vägen mot vuxenlivet skildras ofta som ett steg bort från familjens trygghet in i det okända på ett sätt som speglar den utvecklingspsykologiska synen på barnets självförverkligande i det sociala sammanhang som barndomen utgör. Tanken om ett hem finns därför inte bara som en miljö eller fond mot vars bakgrund handlingen kan utspela sig. I den samtida barnlitteraturen utmanas gärna hemmet som hållbar social gemenskap av krafter både i och utanför huvudpersonen, både innanför och utanför familjens krets. På så sätt skapas ett avstånd mellan vår föreställning om vad barndomen borde vara och skildringen av den barndom som vissa barn faktiskt har. Det kan handla om misshandel i familjen, sjukdomar som drabbar en av dess medlemmar eller ett hot från något utanför. Hemlösheten, utanförskapet och flykten blir i och med det betydelsemättade figurer för den ohållbara sociala gemenskap som huvudpersonen måste överkomma.

Det är rimligt att förstå den litteratur som vill gestalta social ohållbarhet som en röst från marginalen som aktualiserar den mänskliga erfarenheten av utsatthet, kränkningar och orättfärdigt våld. Det är en barnlitteratur som gestaltar en mer mångfacetterad uppfattning om vad barndomen kan innebära. Men barnböckernas sociala och politiska inriktning, liksom den emotionella respons som de skapar hos sina läsare, är inte enbart att söka i den runda och nyanserade skildringen av hur diskriminering och förtryck kan upplevas. För läsaren tar *Om jag får stanna* form i det ömsesidiga samspelet mellan ett empatiskt förhållningssätt till den litterära huvudpersonen och de inre och yttre konflikter som sätter upp hinder för den hållbara gemenskapen.

”

I den samtida barnlitteraturen utmanas gärna hemmet som hållbar social gemenskap av krafter både i och utanför huvudpersonen, både innanför och utanför familjens krets.

Mellan litteratur och samhälle

Ingen överraskas av att det finns en koppling mellan litteratur och samhälle. Men det kan vara värt att ännu en gång poängtera att kopplingen mellan barnlitteratur och samhälle inte sällan går genom läsarens engagemang i de litterära personernas konflikter och att det är dessa som synliggör relationen mellan individ och omgivning. I *Mitt käraste gyllene barn* skildras Kaja Finklers upplevelser i nazisternas koncentrationsläger. Av förlaget lanserades boken som den första på svenska om förintelsen för mellanstadiebarn och den ingår i en trilogi om andra världskriget. Boken är en vittnesskildring om förintelsen i traditionen efter Primo Levi, vars självbiografiska skildring *Är detta en människa?* (1988) hålls fram som en "varningssignal" där "ingen-ting i boken är uppdiktad" (Levi 1988, 5f). Redan texten på pärmen till *Mitt käraste gyllene barn* annonserar att berättelsen är biografisk och "baserad på en sann historia". Men där Levi menade sig skildra endast det han själv hade "direkt erfarenhet av" och utelämna vad han "inhämtat från böcker och tidningar" (Levi 1988, 216) skapar Christina Wahldén sin jag-berättelse med utgångspunkt i intervjuer med den verkliga Kaja Finkler. Med hjälp av kartor, fotografier, tackord samt biografiska notiser och ordförklaringar etableras en autenticitet som erinrar om Levis deklaration att ingenting av det han skriver i sin bok är fiktivt. I allt detta avviker boken från Gordans *Om jag får stanna*, som visserligen sägs bygga indirekt på verkliga livsöden men i en slutkommentar meddelar att "berättelsen är påhittad" och att personerna i boken inte finns "på riktigt".

Berättelsen rullar i gång *in medias res* med en närvaro som för tankarna till den klassiska äventyrsberättelsen: "Det är sent på kvällen, mörkt och kallt. Hästdroskan som vi är gömda i försöker skynda sig. Vi får inte vara här. Det är mycket farligt" (Wahldén 2021, 7). Därmed etableras en yttre konflikt, ett hot mot huvudpersonen, som genererar spänning och inbjuder läsaren till engagemang redan från första början. Död, förnedring och våld är ständigt närvarande i denna bok och konflikten mellan huvudpersonen och de anonyma representanterna för nazisternas samhälle intensifieras stegvis: "På vägen dit möter vi tyska soldater på gatan. De slår pappa väldigt mycket. Han blöder ur munnen. Jag blir väldigt rädd och gråter ännu mer. Pappa är inte någon fysiskt stark person och misshandeln är svår. Jag vågar inte titta när de slår honom. Sedan lämnar de oss, som skräp på gatan" (Wahldén 2021, 36).

Både *Om jag får stanna* och *Mitt käraste gyllene barn* är exempel på hur den samhällstillvända barnboken vill skapa en upprörd läsare som känner att här är en orättvisa, felaktighet och orättfärdighet begången. Ett mycket effektivt sätt att framkalla en sådan indignation

hos läsaren är att skildra hur huvudpersonen eller någon i dennes närhet utsätts för våld och får sin mänskliga värdighet kränkt. Man kan därför säga att skildringen av mänsklig värdighet och socialt hållbara gemenskaper tar vägen via den konfliktfyllda kränkningen och hotet mot värdighet och gemenskap. Med detta estetiska grepp synliggörs gränsen genom att den överträds. Berättelsens konflikt genererar den motor som driver förloppet framåt och som genom personskildringen inbjuder läsaren att engagera sig i det som sker med begär och fasa, hopp och besvikelse, glädje och ilska.

Den indignerade läsaren

När August Strindberg i sitt förord till *Fröken Julie* (1888) talade om känslorna som "opålitliga tankemaskiner" värjde han sig mot att läsaren eller teaterbesökaren skulle ryckas med av sina känslor och sitt medlidande (Strindberg 1888, VII). Känslorna riskerar att fördunkla ett mer förnuftigt förhållningssätt till det som sker, menade han. I dag är det mer vanligt att beskriva känslan som en oundgänglig del i läsarens meningsskapande (Hogan 2018, Felski 2020). De litterära personerna och deras brottnings med inre och yttre konflikter engagerar läsaren både intellektuellt och känslomässigt, vi förstår personerna och deras handlingar genom deras känslor, men också genom våra egna känslor för dem. Vi känner kanske inte samma känslor som huvudpersonen kan förväntas känna, men vi reagerar på de situationer och konflikter som denne befinner sig i. Det är en process där den ena sidan av livet inte kan hållas särskild från den andra och där sårbarheten ofta står i centrum. Vi skapar mening i berättelser genom vår kroppslighet, men också genom de litterära personernas kroppslighet och utsatthet, och det är också därför de på djupet kan förändra oss och det sätt på vilket vi uppfattar oss själva och vår plats i världen. Den litterära konflikten kan då vara en väg till hållbara gemenskaper både innanför och utanför texten.

Som nämndes ovan kan konflikten av detta skäl betraktas som textens estetiskt-pedagogiska nod. Konflikten kan sätta fart på läsarens indignation och bli politiskt verksam. Det visste en aktivistisk författare som Katarina Taikon, som kämpade för romers rättigheter med sina böcker om Katitzi på 1970-talet, det vet författare som Kajsa Gordan och Christina Wahldén, som försvarar mänsklig värdighet och barnets rättigheter i dag. Barnlitteraturen söker socialt hållbara gemenskaper och vill nog alltid sina läsare väl. Men att barnlitteraturen vill sina läsare väl betyder inte att den alltid vill behaga eller vara nöjsam – den eftersökta gemenskapen tar alltsomoftast vägen via en undersökning av konflikten och det ohållbara. Det är en väg som inte

”

Men att barnlitteraturen vill sina läsare väl betyder inte att den alltid vill behaga eller vara nöjsam – den eftersökta gemenskapen tar alltsomoftast vägen via en undersökning av konflikten och det ohållbara.

begränsar sig till skildringen av fysiskt våld, utan som även inbegriper sårbarhet och utsatthet mer generellt, som diskriminering eller andra slag av förtryck. Den litterära konflikten kan naturligtvis skildras onyanserat, förenklat och klumpigt, forma sig till ett politiskt slagord eller en välmenande övertydlighet. Men jag tänker att konflikten i den barnlitteratur som tar litteraturens kraft tillvara också kan utmana läsaren till en transformation av de små och stora sammanhang där denne ingår.

LITTERATUR

- Alston, A. (2008). *The family in English children's literature*. Routledge.
- Calvino, I. (1986). *The uses of literature: essays*, övers. av Patrick Creagh. Harcourt Brace Jovanovich.
- Felski, R. (2020). *Hooked: art and attachment*. The University of Chicago Press.
- Gordan, K. (2017). *Om jag får stanna*. Rabén & Sjögren.
- Hogan, P. C. (2018). *Literature and emotion*. Routledge.
- Jägerfeld, J. (2018). *Comedy Queen*. Rabén & Sjögren.
- Larsson, Å. & I. Korsell (2014). *Nidstången*. Ill. H. Jonsson. Bonnier Carlsen.
- Levi, P. (1988). *Är detta en människa?*, övers. av Ingrid Börje. Bonnier.
- Nikolajeva, M. (2002). *The rhetoric of character in children's literature*. Scarecrow Press.
- Nikolajeva, M. (2017). *Barnbokens byggklossar*. 3. uppl. Studentlitteratur.
- Strindberg A. (1888). *Fröken Julie* [elektronisk resurs/faksimil]. Tillgänglig: <https://litteraturbanken.se/f%C3%B6rfattare/StrindbergA/titlar/Fr%C3%B6kenJulie1888/sida/i/faksimil>
- Taikon, K. (1969). *Katitzi*. Ill. B. Hedlund. Zigenaren.
- Wahldén, C. (2021). *Mitt käraste gyllene barn*. Rabén & Sjögren.
- Widhe, O. (2019). "Litterära personer och kroppsligt meningsskapande i grundskolans litteraturundervisning". Ingår i I. Lindell & A. Öhman (red.) *För berättelsens skull: modeller för litteraturundervisningen*. Natur & Kultur, 89–111.

1 STYKKER

Laurus løfter glasset og prøver at nikke til nogle af de andre.

Skål.

Han ved godt at han blev inviteret af pligt.

Det ved de alle.

Han trækker halen til sig før han vender sig om.

Måske kender han nogen ved buffeten.

- Jeg troede det allerede var diskuteret.
 - Han åd et barn til et bryllup sidste år.
 - Hvem er det som altid skal invitere ham?
 - Dette blev nu aldrig bevist. Det her med barnet.
 - Nogle ting kræver ikke bevis.
 - Muligvis var det en hund.
- Men han slugte det hele.

Det var en gruppe af glade reklameagenter
som kørte flasken ind i skulderen af den
nogle måneder siden.

Det var på en anden fest.

Laurus har ru skind
som ikke er særlig følsomt.
Han mærkede det slet ikke.

Hej, siger folk
og venter på at Laurus vender sig væk
fordi så kan de se flasken
så kan de se betændelsen
så kan de se de mørke linjer der strækker sig fra såret
så kan de se at ved den næste fest
skal Laurus-problemet være endeligt
forsvundet.

Dino-Laurus klemmer en klo rundt om vinglasets lange stilk.

Forsigtigt.

Han har ingen fornemmelse i kloen

så han må passe på.

Glasskår kan jo ødelægge aftenen for de andre.

Han må gøre alt korrekt.

Hvis han gør alt korrekt

så må han komme igen.

Skål!

Skrevet af Arndís Þórarinsdóttir
Illustreret af Linda Bondestam

Jag och alla – Alla räknas: Social hållbarhet i nordisk barnlitteratur

Björn Sundmark

Aisopos 2 500 år gamla fabel "Eken och vassen" är en av de tidigaste texterna vi känner som kan kallas barnlitteratur. I berättelsen förundras eken, som dragits upp med rötterna i en hård storm, över hur vassen kunde klara sig. Vassen svarar att det var för att den "böjde sina huvuden" i stället för att försöka stå emot stormen "styv och envis" som eken. Budskapet är att det är bättre att vara flexibel än att förlita sig på styrka och hårdhet. Det gäller oss människor (och träd!), men jag menar att Aisopos fabel också kan lära oss något om socialt hållbara samhällen. Vi kan tänka i termer av tusenårsriken, vilket är ekens paroll. Eller vi kan bygga som vassen och satsa på flexibilitet.

Den svenska folkhälsomyndigheten är uppenbart på Aisopos linje. De skriver:

Social hållbarhet är av avgörande betydelse för det demokratiska samhället och är helt nödvändig ur ett samhällsekonomiskt perspektiv. Ett socialt hållbart samhälle tål påfrestningar, är anpassningsbart och förändringsbenäget (resilient).¹

”

Samtidigt vimlar historien av ojämlika och odemokratiska samhällssystem som också åberopar idéer om social hållbarhet och samhälls-
stabilitet. Det är i själva verket svårt att tänka sig något enda samhälle, någon statsbildning eller politisk åskådning som inte eftersträvar social hållbarhet. Motsatsen – social ohållbarhet – pekar nämligen mot anarki, fragmentering och normupplösning.

I skrivelsen framhålls också att social hållbarhet förutsätter "[e]tt samhälle med hög tolerans där människors lika värde står i centrum, vilket kräver att människor känner tillit och förtroende till varandra och är delaktiga i samhällsutvecklingen". Det är en väldigt svensk och måhända nordisk definition. Ytterst stödjer sig myndigheten på slutsatserna i Brundtlandkommissionens FN-rapport från 1987.²

Olika samhällsideal

Samtidigt vimlar historien av ojämlika och odemokratiska samhällssystem som också åberopar idéer om social hållbarhet och samhälls-
stabilitet. Det är i själva verket svårt att tänka sig något enda samhälle, någon statsbildning eller politisk åskådning som inte eftersträvar social hållbarhet. Motsatsen – social ohållbarhet – pekar nämligen mot anarki, fragmentering och normupplösning. Både eken och vassen har ju för övrigt samma mål: att inte blåsas bort. Varken våra nordiska liberala demokratier eller de mest mordiska diktaturer vill blåsas i väg av historiens vindar. Sveriges statsminister Stefan Löfven vill ha politisk stabilitet och Danmarks drottning Margrethe II vill det alldeles säkert. Men det vill Kinas Xi Jinping, Belarus Lukasjenko och Afghanistans talibaner också. All politisk stabilitet bygger på social hållbarhet. Och det som hotar den sociala hållbarheten utgör också ett hot mot staten, ja mot rikets säkerhet, och dess potentater. Därtill hotar politisk instabilitet och konflikter också familjen, den enskilda, och barnet. Om barnlitteraturen vill barn väl (och det vill den!), kommer den därför alltid att förmedla ett budskap direkt eller indirekt om social hållbarhet – antingen förebildligt eller som varnande exempel (dystopier exempelvis).

Även om social hållbarhet kan kopplas till snart sagt vilket samhälle som helst så handlar det i grund och botten om två olika svar på hur social hållbarhet bör uppnås och om två samhällsideal som drar åt olika håll: det statiska och det dynamiska, det vill säga valet mellan ekens och vassens strategi. Den statiska (ekens) är nostalgisk, tillbakablickande och exkluderande. Den dynamiska (vassens) är framtidsorienterad, anpassningsbar och inkluderande. I statiska samhällen sker ingen (eller liten) förändring av klasstillhörighet, könroller, normer, eller kulturell förändring. Detta kan ta extrema uttryck. Talibanernas sociala hållbarhet bygger på att alla omfattar en viss tolkning av Koranen, och Kinas sociala hållbarhet bygger på att ingen ifrågasätter kommunistpartiets auktoritet (eller Xi Jinping). Men det behöver förstås inte vara så uppenbart förtryckande eller statiskt på alla områden. I dynamiska samhällen är förändring hursomhelst ett ledord: endast genom att ständigt anpassas kan samhällslivet förbli

- 1 <https://www.folkhalsomyndigheten.se/motesplats-social-hallbarhet/social-hallbarhet/>
- 2 <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>

livskraftigt och hållbart. Samtidigt är det viktigt att inse att förändringsbenägenhet inte heller enbart är av godo. När allt fast förflyktigas och när allt flyter omkring på senmodernt vis, upplever många rotlöshet, alienation och meningsförlust.

Social hållbarhet på olika vis

Detta är en brännpunkt. Mycket av den ideologisk-politiska diskussion om migration, gängvåld, utanförskapsområden/ghetton, nation, identitet och etnicitet som förs i Norden idag och på många andra håll i världen kan förstås som en konflikt mellan dessa två olika synsätt på vad som leder till (eller upprätthåller) det socialt hållbara samhället eller staten. Och kulturen och litteraturen speglar denna kluvenhet. Det gäller även barnlitteraturen. Å ena sidan Bullerby-nostalgi och fantasyns feodala medeltidsvärldar, där rollerna (oftast) är fasta, förutsägbara och trygga. Å andra sidan hbtq+-böckernas och mångfaldslitteraturens löfte om förändring, möjlighet och potential. Det är social hållbarhet med två helt olika melodier.

Trots nationalismens och traditionalismens återkomst samt växande tvivel på det liberala demokratiska projektet, även på våra breddgrader, är det svårt att tro att en statisk, bakåtblickande hållbarhetsmodell är just "hållbar" på längre sikt. Alltför mycket tyder på att vår tid är mer föränderlig än någonsin tidigare i historien. Den drivs av teknisk och social förändring, av migration och ekonomisk integration. Därför är det rimligt att tro (som den svenska Folkhälsomyndigheten) att social hållbarhet bör bygga på solidaritet, lika möjligheter för alla oavsett olikheter samt personlig frihet och utveckling.

Samtidigt måste man inse att det inte är svart och vitt. Och att många attraheras mer eller mindre av traditionella värden och värderingar och av en mer statisk hållbarhetsmodell. Ofta går kluvenheten dessutom rakt genom oss själva. Därför bör en diskussion om social hållbarhet ta hänsyn till båda hållningarna, något som inte görs i den svenska Folkhälsomyndighetens definition. Jag menar att det kan finnas sociala hållbarhetsvärden både i den mer tillbakablickande och traditionella barnlitteraturen (oavsett om den består av klassiker eller är nyskriven) och i de gränstänjande och nyskapande böckerna. Det avgörande är inte om boken är tillbaka- eller framåtblickande, utan snarare om boken håller etiskt och estetiskt, och om människors (och *människans*) värdighet upprätthålls konsekvent.

Social hållbarhet i barnlitteraturens klassiker

Social hållbarhet i alla typer av barnlitteratur (inte bara i den liberala och förändringsbenägna) handlar i mångt och mycket om att stärka de sociala banden, till exempel hur barn utvecklar relationer med andra barn (syskon, klasskamrater, främmande barn), med vuxna (föräldrar, mor- och farföräldrar, andra vuxna), med djur och natur. Det handlar också om relationer som utvecklas över klass-, köns-, religions-, etnicitets-, nations- och andra "tillhörighets"-gränser. En intressant aspekt är också hur gestaltningen av individ gentemot kollektiv utformas.

I en äldre klassisk text, som Selma Lagerlöfs *Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige* (1906–1907) är det relationen till landet, djuren och folket som utvecklas. Det är en text som framgångsrikt bygger social hållbarhet över landskapsgränser, som på den tiden kunde vara lika djupa som nationsgränser idag. Den skriver fram ett homogent Sverige. Klass och etnicitet är inga framträdande kategorier i boken, även om samerna finns med på ett hörn i slutet. Intressant nog skulle det harmoniska och homogena samhälle som beskrivs i boken ändå (eller just därför) kunna illustrera Folkhälsomyndighetens ord om det hållbara samhället, vilka citerades inledningsvis, som: ett utopiskt, socialt hållbart Sverige.

Samma omdöme kan göras om många andra barnboksklassiker, som Astrid Lindgrens tre Bullerby-böcker (1947, 1949, 1952). Även i de böckerna finns stora hållbarhetskvaliteter, samtidigt som de är exempel på en tillbakablickande, nostalgisk barnlitteratur. På pluskontot visar de hur barnen utvecklar sina sociala relationer till varandra och andra, till djur och natur, till föräldrar och vuxna. Böckerna visar också hur de tillägnar sig kunskaper och förmågor som är nyttiga och nödvändiga i och för deras växande. Till sist utgör de här berättelserna, som lästs över tid av flera generationer svenskar, ett kulturellt och litterärt kitt mellan generationer, och stärker därigenom den sociala hållbarheten över generationsgränserna. Nya svenskar får genom den här typen av texter tillgång till ett kulturellt kapital som annars endast är förbehållet majoritetssamhället. Även det kan bidra till den sociala hållbarheten.

Det handlar också om relationer som utvecklas över klass-, köns-, religions-, etnicitets-, nations- och andra "tillhörighets"-gränser.

Social hållbarhet i olika typer av nutida barnlitteratur

Å andra sidan representerar den äldre litteraturen förstås i mångt och mycket en förgången värld. Till exempel är det en uppenbar nackdel ur hållbarhetssynpunkt att äldre böcker inte speglar samtiden, framför allt i sin gestaltning av kön, kropp, sexuell läggning, etnici-

tet/nationalitet – det vill säga sådana grupp- och identitetsmarkörer som blivit allt viktigare i det samtida berättandet. En bok behöver dock inte nödvändigtvis utspela sig i Norden på 2020-talet för att visa på mångfald eller fungera som identitetslitteratur. Mycket av attraktionskraften i nutida fantasy och historiska romaner är att de både kan dra nytta av en social ordning som bygger på feodala eller medeltida mönster (statisk version av social hållbarhet) och samtidigt utmana denna ordning genom att fokusera på frågor som rör exempelvis kön och etnicitet (dynamisk social hållbarhet). Bra exempel på detta är Elisabeth Östnäs *Sagan om Turid: Kungadottern* (2015), som utspelar sig på vikingatiden, och Janne Lundströms *De ofria* (2017) om den svenska kolonin S:t Barthélemy i Västindien under slutet av 1700-talet.

Sen finns förstås den utpräglade identitets- och mångfaldslitteraturen. Den som tar spjörn mot orättvisor eller vill avhjälpa bristen på skildringar av en särskild grupp i samhället. *Hemma hos Harald Henriksson* av Clara Dackenberg (bild) och Uje Brandelius (text) från 2018 tar fasta på klass genom att följa ett barn som följer med sin mamma när hon ska städa hemma hos en annan mamma med barn. Eller Sara Olaussons *Jordgubbsbarnen* (2019), som anknyter till ett slags Bullerby-berättande, men som efter hand visar sig handla om barn vars föräldrar åker från hembyn i Rumänien till Sverige för att tigga. Båda dessa böcker Augustprismominerades, och jag menar att de är fina exempel på social hållbarhetslitteratur av den dynamiska sorten, genom sitt sätt att verka för tolerans och människors lika värde.

Alla räknas!

Till sist vill jag ta upp en typ av böcker som har mycket gemensamt vad gäller utformning och innehåll, och som har något väsentligt att säga om social hållbarhet i vår tid och i vårt hörn av världen. Jag tänker på Lena Sjöbergs *I huset där jag bor* (2018), Emma och Lisen Adbåges *Folk: främlingar och vänner – nån du kanske känner!* (2019), Ylva Karlsson och Sara Lundbergs *Jag och alla* (2019) samt Kristin Roskiftes *Alle sammen teller/Alla räknas* (2018/2019). De här bilderböckerna mottogs samtliga väl av kritikerkåren. Många av dem nominerades och vann priser. Roskiftes *Alle sammen teller* vann för övrigt Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris 2019.

Titelns ordlek i Roskiftes bilderbok syftar både på att det är en sifferbok och att de som räknas också är att räkna med – de har betydelse. Alla har betydelse: unga–gamla, smarta–dumma, stora–små och så vidare. Fram träder människan både som kollektiv och individ.

”

En bok behöver dock inte nödvändigtvis utspela sig i Norden på 2020-talet för att visa på mångfald eller fungera som identitetslitteratur.

Det pekar mot delaktighet, och lär ut tolerans. Samma anslag hittar vi i de andra bilderböckerna. I Karlsson och Lundbergs *Jag och alla* är det en "skicka-vidare"-mekanism som sätts i rörelse: varje uppslags huvudkaraktär gestaltas på ett uppslag genom vad hen gör, tänker och uttrycker; varje slutrad leder över till en ny karaktär som skymtas i blickfältet och/eller kommenteras. Första uppslaget avslutas: "I en kohage med kor står det barn med gula västar och jag undrar hur det känns att vara en av dem, att vara ett barn som hälsar på en ko." På nästa uppslag talar och syns just ett sådant barn – och så vidare. Likheten i olikheten är också en framträdande tematik i de två andra bilderböckerna. Sjöbergs *I huset där jag bor* utnyttjar flerbostadshusets möjlighet att rama in och härbärgera människors olikheter: lägenheterna och dess inneboende är alla otroligt olika – och ändå så lika. Emma och Lisen Adbåges gemensamma bild- och versantologi, *Folk*, bygger varken på sifferbokens logik, eller flerbostadshusets strukturerande princip, eller på en skicka-vidare-handling, utan är snarast en kombination av tankar och persongalleri där den lösa formen understryks av konstnärernas olika bildstilar och ämnesval. Det alla dessa bilderböcker har gemensamt är den starka ambitionen (i kombination med förmågan!) att skildra olikhet på ett positivt, tolerant och nyfiskt vis.

Jag menar att social hållbarhet kan se ut just så och jag tror att Aisopos håller med.

Minoriteter og mangfoldighed i børne- og ungdomslitteratur

Nadia Mansour

I lyset af den stigende kulturelle, sproglige, religiøse og etniske mangfoldighed i dagens samfund i Danmark er det relevant at overveje, hvilke fortællinger og kulturelle repræsentationer børn og unge møder i deres hverdag og i skolen, og hvem der bliver spejlet i nyere børne- og ungdomsbøger. Dertil følger overvejelser omkring, hvordan vi navngiver den litteratur, som omhandler minoriteters liv, erfaringer og perspektiver.

Skandinaviske forskere har anvendt begrebet *multikulturel litteratur* uden en klar afgrænsning af, hvad der kendetegner denne litteratur. Begrebet anvendes ofte som synonym for enten *migrationslitteratur*; litteratur skrevet af *indvandrerskribenter*, der tematiserer migration eller transnationale identiteter; oversatte tekster fra andre lande eller litteratur, der tematiserer social klasse og etnicitet (Kongslien 2007, Nilsson 2010, Behschnitt, Mul, & Minnaard 2013, Andersson & Druker 2017).

I denne artikel formidler jeg mit forskningsprojekt, hvor jeg har diskuteret disse begreber og på baggrund heraf udviklet en definition

på multikulturel litteratur, der forsøger at matche kulturelle fænomener i dette århundredes multikulturelle og globaliserede samfund (Mansour 2020). Projektet er derfor et bidrag til den skandinaviske forskning i, hvordan man kan kategorisere fiktive tekster, der repræsenterer minoriteter. Men inden jeg præsenterer, hvad multikulturel litteratur er, vil jeg indlede med et par analytiske nedslag i en multikulturel tekst.

Identitet, nationalitet og hudfarve

Niviaq Korneliussen har skrevet teksten "Ønskeseddel", som er trykt i antologien *Brun* (2018). Hele teksten er skrevet som et brev, der henvender sig direkte til julemanden:

Kære Julemand.

Jeg ønsker mig en hel masse til jul. Jeg starter med det nemme: Jeg ønsker mig nogle ordentlige Salomon – vinterstøvler og Peak Performance- overtræksbukser. De skal kunne holde, til jeg bliver træt af dem. En Canada Goose ville være dejligt. Jeg vil kunne gå nogle ordentlige ture herhjemme, også når der er snestorm.

(Korneliussen 2018, 15)

”

Skandinaviske forskere har anvendt begrebet multikulturel litteratur uden en klar afgrænsning af, hvad der kendetegner denne litteratur. Begrebet anvendes ofte som synonym for enten migrationslitteratur; litteratur skrevet af indvandrerskribenter, der tematiserer migration eller transnationale identiteter; oversatte tekster fra andre lande eller litteratur, der tematiserer social klasse og etnicitet.

'Herhjemme' er for den kvindelige jeg-fortæller Grønland; hun undrer sig over julemandens lyserøde hudfarve, som eventuelt kan være forårsaget af indtagelse af for meget grisekød, ligesom hun undrer sig over, hvorfor julemanden ikke er sorthåret, når nu han bor i Grønland:

Er det forkert at sige, at jeg synes, det er pinligt, at jeg tror, at du er dansker? Så meget som jeg har respekt for mit land, så har jeg bare svært ved at forestille mig en julemand med sort hår og mørk hud.

(Korneliussen 2018, 17)

I brevet får jeg-fortælleren vendt op og ned på magtrollerne, for i dette humoristiske og alvorlige brev er det danskerne, det er synd for. Det er dem, der ikke oplever en "rigtig" jul, som hjemme i Grønland. Og det er danskerne, der ikke har råd til at rejse til Grønland og derfor må nøjes med en tur til Island (Korneliussen 2018, 18). Foruden de materielle ting har jeg-fortælleren også langt mere komplekse ønsker i brevet. Som for eksempel, "at der var flere lebbes i verden", og at de både skal være "feminine og ledige". Hun ønsker sig en verden uden "biseksuelle" uden "mænd" eller "heteroseksuelle", og ironisk nok ønsker hun også, at hun selv har en pik, så hun kan tisse i alle hjørner, grøfter

og på cykler. Både gennem de konkrete og mere eller mindre utopiske ønsker og gennem jeg-fortællerens tone afsløres også en splittet og såret person. For eksempel får vi oplyst, at kvinder har krydret deres sexliv ved at være sammen med hende og stikker så af, når hun bliver forelsket i dem. Med tekstens modaliteter markeres der nogle holdninger, der gør henvendelsesformen bredere end brevgenrens ellers snævre henvendelse til julemanden. Brevet er både en form for bekendelse, men også en appel til læseren: Kan vi for eksempel afbilde julemanden med sort hår?

Foruden at være et eksempel på en multikulturel tekst ved at den tematiserer jeg-fortællerens kulturelle identiteter og modsatrettede ønsker, er det også en multikulturel tekst, fordi den tematiserer kroppen som tegn. Når kroppens fysiske overflade er en forskelsmarkør og dermed kilde til andetgørelse og undren. Og det går i tråd med parateksten i antologien *Brun: fortællinger om at føle sig anderledes i Danmark*. Jeg nævner i flæng nogle af de hudfarver, som er med i antologien: mørk, lys, hvid, blond, thousand island farve, brun, sort, laksefarvet, mørkebrun, lyserød og halvhvid. Hvis man ikke havde en farveskala, man kunne placere hudfarver i før, så får man det, når man har læst disse tekster, og så vil anmodningen om at sidemakkeren skal række én 'den hudfarvede tus' være skamfuld uden tilføjelse af et af disse eller andre adjektiver.

I forskellige genrer der strækker sig fra det fiktive og lyriske til det autobiografiske og essayistiske med dokumentarisk præg, tematiserer en stor del af bidragyderne til *Brun*, hvad det vil sige at være en kropsligt synlig minoritet og hele tiden blive udsat for det, som den danske forsker Mira C. Skadegård (2017) i sin forskning kalder: mikrodiskrimination. Diskrimination, andetgørelse og minoritets- og majoritetskulturer er et tema i nyere dansk litteratur. Derfor er det interessant at diskutere, hvordan vi skal navngive tekster, hvor minoriteter er i fokus, uden at kategorisere teksterne eller forfatterne bag på en stigmatiserende og andetgørende måde.

Multikulturel litteratur: Hvad, hvorfor og hvordan?

I forskningsprojektet *Multikulturel litteratur i danskfaget: kulturer, læsemåder og litterær inklusion* stiller jeg blandt andet spørgsmålet: Hvad er multikulturel litteratur? Det går ret hurtigt op for mig, at jeg ikke kan spørge om *hvad* uden også at spørge til *hvorfor* multikulturel litteratur, og *hvordan* man kan læse disse bøger med børn og unge.

Begrebet multikulturel litteratur udspringer af den multikulturelle uddannelsesforskning, der voksede efter borgerrettighedsbevægelsen i 1960'erne i USA, hvor undertrykkelsen af etniske minoriteter og den

”

Derfor er det interessant at diskutere, hvordan vi skal navngive tekster, hvor minoriteter er i fokus, uden at kategorisere teksterne eller forfatterne bag på en stigmatiserende og andetgørende måde.

institutionelle racisme var på sit højeste (Cai 2002). Konsekvenserne for borgerrettighedsbevægelsen førte til store uddannelsesmæssige reformer, hvor man begyndte at beskæftige sig forskningsmæssigt med uddannelsessystemets rolle i forhold til at skabe lighed for minoriteter. Begrebet viser sig derfor at være bundet stærkt op på *formålene* med multikulturel litteratur og deres rolle i en lighedsorienteret uddannelsesreform. Man skal i dette perspektiv læse multikulturel litteratur for at anerkende og indskrive minoriteters kulturelle erfaringer, men i lige så høj grad fordi man i dette perspektiv ønsker at forberede alle børn og unge til livet i et mere og mere flerkulturelt samfund. Ligeledes peger adskillige forskere på, at det ikke er ligegyldigt, *hvordan* man læser disse tekster i en konkret praksis, da man som professionel, der arbejder med børn- og unge i en litterær kontekst eller som forældre i privat regi, kan risikere at forstærke negative fordomme om minoriteter, hvis man ikke er varsom med, hvordan man spørger til og samtaler om kulturer og minoriteter i den fælles læsning (Cai 2002, Dressel 2005, Aerila & Kokkola 2013, Mansour 2020).

Inden for forskningen i multikulturel litteratur er Rudine Sime Bishop (1990) ofte blevet citeret med metaforerne om litteraturen som *spejle, vinduer og døre*. Alle børn og unge har brug for at genkende deres liv i litteraturen, så de føler sig anerkendt for dem, de er, men de har også brug for vinduer, hvor de kan se ind til andres liv og kulturer, og døre, som de kan gå igennem, så de bliver i stand til at leve et liv i en kulturel kompleks verden. Blandt andet med udgangspunkt i disse metaforer defineres multikulturelle bøger af visse forskere som værker "by and about people of color" (Horning & Kruse 1990); af andre forskere som "books other than those of the dominant culture" (Cai & Bishop 1994, 62), og af andre forskere igen som bøger, der bør afspejle enhver minoritetsgruppe gennem detaljerede repræsentationer (Yokota 1993). Fælles for de fleste anvendte forståelser af begrebet i den amerikanske forskning er, at definitionen er bundet op på litteraturens kontekst og formål frem for selve indholdet og de intratekstuelle karakteristika:

We are less concerned with the nature of literature itself than with the role it plays in education [...] In this sense, multicultural literature is a pedagogical term, rather than a literary one.
(Cai & Bishop 1994, 59)

Rudine Sims Bishop og Mingshui Cai accentuerer her den pædagogiske definition, og de inddeler teksterne i yderligere tre kategorier: *verdenslitteratur*, *krydskulturel litteratur* og *litteratur fra parallelle kulturer*. *Verdenslitteratur* er fiktion fra ikkevestlige lande. *Krydskulturel litteratur* er skrevet af forfattere, der skriver om andre kulturer end

dem, de selv er en del af, hvilket kræver en bevidsthed og følsomhed ud fra forfatterens bedste forestillingsevne og research. Den sidste kategori af multikulturel litteratur er *litteratur fra parallelkulturer*. Disse er skrevet af forfattere med en minoritetsbaggrund og er derfor insiderrepræsentationer. De bøger, der er skrevet af insidere, vurderes af Cai og Bishop til at være mere succesfulde end dem, der er skrevet af outsiders.

Med udgangspunkt i amerikanske og skandinaviske diskussioner af multikulturel litteratur, indvandrerforfattere og migrationslitteratur diskuterer og definerer jeg i min forskning begrebet *multikulturel litteratur*. Jeg skriver mig ind i Bishop og Cais pædagogiske formål med litteraturen, men jeg præsenterer også en litterær, indholdsmæssig definition, hvor jeg gør op med tendensen til at definere litteraturen ud fra forfatterens etnicitet eller hudfarve. Inspireret af Søren Franks (2012) definition på migrationslitteratur, hvor Frank opbløder forbindelsen mellem forfatter og indhold, definerer jeg multikulturelle tekster ud fra *tekstinterne* kriterier.

Mit afsæt er et poststrukturalistisk syn på kultur og identitet, hvor både kulturer og identiteter anses for at være dynamiske, flydende og ofte modsatrettede. Forfatterens biografi kan få indflydelse på værket, og derfor kan det i visse tilfælde være relevant at kigge på forfatterens eget liv i læsningen af litteraturen. Men multikulturelle tekster er ikke defineret ud fra om det er insider- eller outsiderrepræsentationer, hvor man som læser skal afgøre autenticiteten i teksten i forhold til forfatterens levede liv. Litteraturen får, som alle andre objekter, først mening gennem *brugen* af dem i forskellige kontekster (Hall 1997, 3). Derfor kan forskeres og forlags higen efter autentiske insiderfortællinger være en farefuld vej at gå. For hvem afgør, om fortællingen er kulturelt autentisk? I forlængelse af spørgsmålet om autenticitet kan man også tale om stereotyper i børnelitteraturen. Hvor man i USA har studier, der belyser en misrepræsentation af minoriteter i børne- og ungdomslitteraturen, fx som bagudtænkende og uintelligente (Martin 2004, Capshaw & Duane 2017) har vi mig bekendt ingen studier i Danmark, der har foretaget tilsvarende systematiske undersøgelser af repræsentationer af minoriteter i børne- og ungdomslitteraturen. Vi har ikke studier, der viser, at insidere skriver mere autentisk og mindre stereotyp end outsiderforfattere. Til gengæld har vi – som i USA – i uddannelsesforskningen vist, at indholdet i skolerne sjældent inviterer det flerkulturelle ind, med mindre det er som en markeret anderledeshed fra majoritetens kultur. Derfor læner jeg mig op ad forskere inden for det multikulturelle uddannelsesparadigme, der anbefaler, at børn møder multikulturelle tekster, der portrætterer kulturer varieret (Cai 2002, Martin 2004).

”

Derfor kan forskeres og forlags higen efter autentiske insiderfortællinger være en farefuld vej at gå. For hvem afgør, om fortællingen er kulturelt autentisk?

Multikulturel litteratur handler om kulturmøder

I min definition på multikulturel litteratur argumenterer jeg for et fokus på flerkulturelle nationale fortællinger. Jeg stræber efter at styrke den *nationale* sammenhængskraft ved at indskrive minoriteter som en del af landets selvfortælling. Her adskiller multikulturel litteratur sig væsentligt fra Franks definition på migrationslitteratur, da den kosmopolitiske migrationslitteratur bevæger sig på tværs af lande og tematiserer netop denne mobilitet. Min definition adskiller sig også fra Cai og Bishops definition af tre årsager. Den første årsag er, at de indskraver verdenslitteratur som en underkategori. Dernæst da fokuserer på afroamerikanere i deres higen efter minoritetsfortællinger. Den tredje årsag er, at der i en amerikansk kontekst med god rette efterspørges autentiske insiderfortællinger fra specifikke minoritetskulturer.

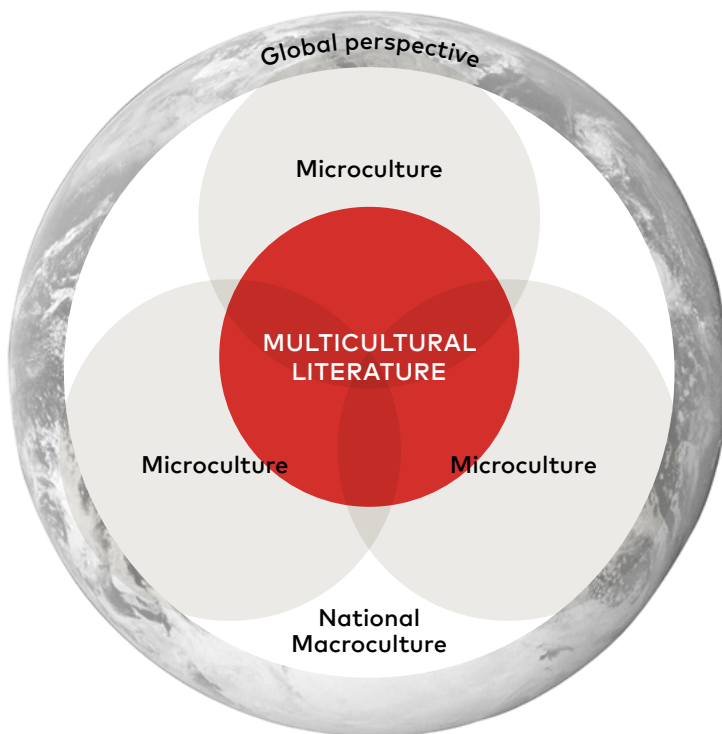
I min definition fokuserer jeg ikke på en bestemt minoritetsgruppe. Jeg anvender de brede betegnelser minoritet og majoritet, fordi jeg, ønsker at sætte fokus på de processer og relationer omkring magt og status, der er forbundet med at give lige uddannelsesmuligheder til alle børn. Begreberne minoritets-/majoritetsmarkører i litteraturen åbner for muligheder for, at man får øje på, når karakterer i en bog tilskrives en "minoritær" eller "majoritær" position. Fx kan den hvide krop også tilhøre en minoritetsgruppe, fx en polsk immigrant eller en transkønnet.

Multikulturel litteratur indeholder tematiske og formmæssige genretræk der:

- har minoriteter som hovedkarakterer, og dermed skaber plads til minoriteters erfaringer og perspektiver.
- reflekterer diversiteten inden for landets grænser gennem indskrivningen af forskellige mere eller mindre overlappende kulturelle former, fx værdier, perspektiver, traditioner, religioner og livssyn.
- omhandler nutidige/moderne samtidsrealistiske fortællinger om livet i et multikulturelt samfund.
- tematiserer identitetsforhandlinger på tværs af kulturer og inden for en nation ved at sætte spørgsmålstejn ved identitet og kultur som faste størrelser.
- tematiserer integration og sammenhold på tværs af kulturelle grupper.
- tematiserer minoriteters kamp for rettigheder og ligestilling.

- omhandler universelle temaer som sorg, venskab, kærlighed, skolestart eller andet, men med minoriteter som hovedpersoner (smeltedigelbøger). At der er tale om minoriteter, kan ses gennem minoritetsmarkører, såsom navnene på karaktererne.
- indskriver personer med *synlige minoritetsmarkører*.
- indeholder en sproglig mikstur, et diskursivt mix eller kodeskift mellem forskellige sprog, der afspejler forskellige gruppekulturer, fx gennem indskrivning af dialekter eller fremmedord.
- gør brug af stereotyper om forskellige grupper, hvilket bruges som et æstetisk virkemiddel, der fx provokerer og skaber ironisk distance.

Som modellen nedenfor viser (Mansour 2020), går multikulturel litteratur på tværs af mikrokulturer inden for den nationale makrokultur:

Den multikulturelle litteratur (den røde cirkel i midten af modellen) placeres således inden for den nationale ramme, men med jordklo- den som baggrund, hvilket viser, at der kan være et samspil med lan- de uden for den nationale makrokultur. Mikrokulturerne overlapper både hinanden, den nationale makrokultur og det globale perspektiv. Figuren viser, hvordan multikulturel litteratur krydser kulturer, går på tværs af dem og ikke tænker dem i låste kulturelle modsætninger.

Afrunding og perspektivering

Minoriteter i Danmark tematiseres litterært, og i denne artikel har jeg præsenteret en litterær definition på multikulturel litteratur, som også er stærkt inspireret af amerikanske forskeres pædagogiske ambitioner om at synliggøre minoriteter i skolens indhold. Børn og unge bør møde multikulturelle tekster løbende igennem deres skolegang, så det ikke bliver eksotiske besøg af andre kulturer end majoritetens. I min forskning har jeg besvaret nogle spørgsmål, men studiet har også givet anledning til at rejse flere spørgsmål. Fx giver studiet anledning til at efterspørge studier, der undersøger, hvordan minoriteter historisk og i dag indskrives i den multikulturelle børne- og ungdomslitteratur i Danmark.

LITTERATUR

- Aerila, J.-A. & L. Kokkola (2013). "Multicultural literature and the use of literature in multicultural education in Finland", *Bookbird* 51(2), 39-50.
- Andersson, M. & E. Druker (red.) (2017). *Mångkulturell barn- och ungdomslitteratur: analyser*. Studentlitteratur.
- Behschnitt, W., Mul, S. D. & L. Minnaard (2013). *Literature, language, and multiculturalism in Scandinavia and the Low Countries*. Brill.
- Bishop, R. S. (1990). "Mirrors, windows, and sliding glass doors", *Perspectives: choosing books for the classroom* 6(3), ix-xi.
- Cai, M. (2002). *Multicultural literature for children and young adults: reflections on critical issues*. Greenwood Press.
- Cai, M. & R. S. Bishop (1994). "Multicultural literature for children: towards clarification of the concept". Ingår i A. H. Dyson & C. Genishi (eds.) *The need for story: cultural diversity in classroom and community*. National Council of Teachers of English, 57-72.
- Capshaw, K. & A. M. Duane (eds.) (2017). *Who writes for black children? African American children's literature before 1900*. University of Minnesota Press.
- Dressel, J. H. (2005). "Personal response and social responsibility: responses of middle school students to multicultural literature", *The Reading Teacher* 58(8), 750-764.
- Frank, S. (2012). "Hvad er migrationslitteratur?", *Kritik* 45(203), 2-10.
- Hall, S. (1997). "Introduction". Ingår i S. Hall (ed.) *Culture, media, and identities*. Sage, 1-13.
- Horning, K. T. & G. M. Kruse (1990). "Looking into the mirror: considerations behind the reflections". Ingår i M. V. Lindgren (ed.) *The multicolored mirror: cultural substance in literature for children and young adults*. Highsmith, 1-14.
- Kongslie, I. (2007). "New voices, new themes, new perspectives: contemporary Scandinavian multicultural literature", *Scandinavian Studies* 79(2), 197-226.
- Korneliusson, N. (2018). "Ønskeseddel". Ingår i *Brun: fortællinger om at føle sig anderledes i Danmark*. Høst og Søn.
- Mansour, N. (2020). *Multikulturel litteratur i danskfaget: kulturer, læsemåder og litterær inklusion*. Ph.d. afhandling. Aarhus Universitet. Tilgængelig: <https://www.ucviden.dk/da/publications/multikulturel-litteratur-i-danskfaget-kulturer-l%C3%A6sem%C3%A5der-og-litte>
- Martin, M. H. (2004). *Brown gold: milestones of African American children's picture books, 1845-2002*. Routledge.
- Nilsson, M. (2010). *Den föreställda mångkulturen: klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Gidlund.
- Skadegård, M. C. (2017). "With friends like these, who needs enemies? Structural discrimination and good intentions in Danish everyday contexts", *Nordic Journal of Migration Research* 7(4), 214-223. Tilgængelig: DOI: <http://doi.org/10.1515/njmr-2017-0033>
- Yokota, J. (1993). "Issues in selecting multicultural children's literature", *Language Arts* 70(3), 156-167.

MIFS VERDEN

Jesper Wung-Sung & Jenny Lucander

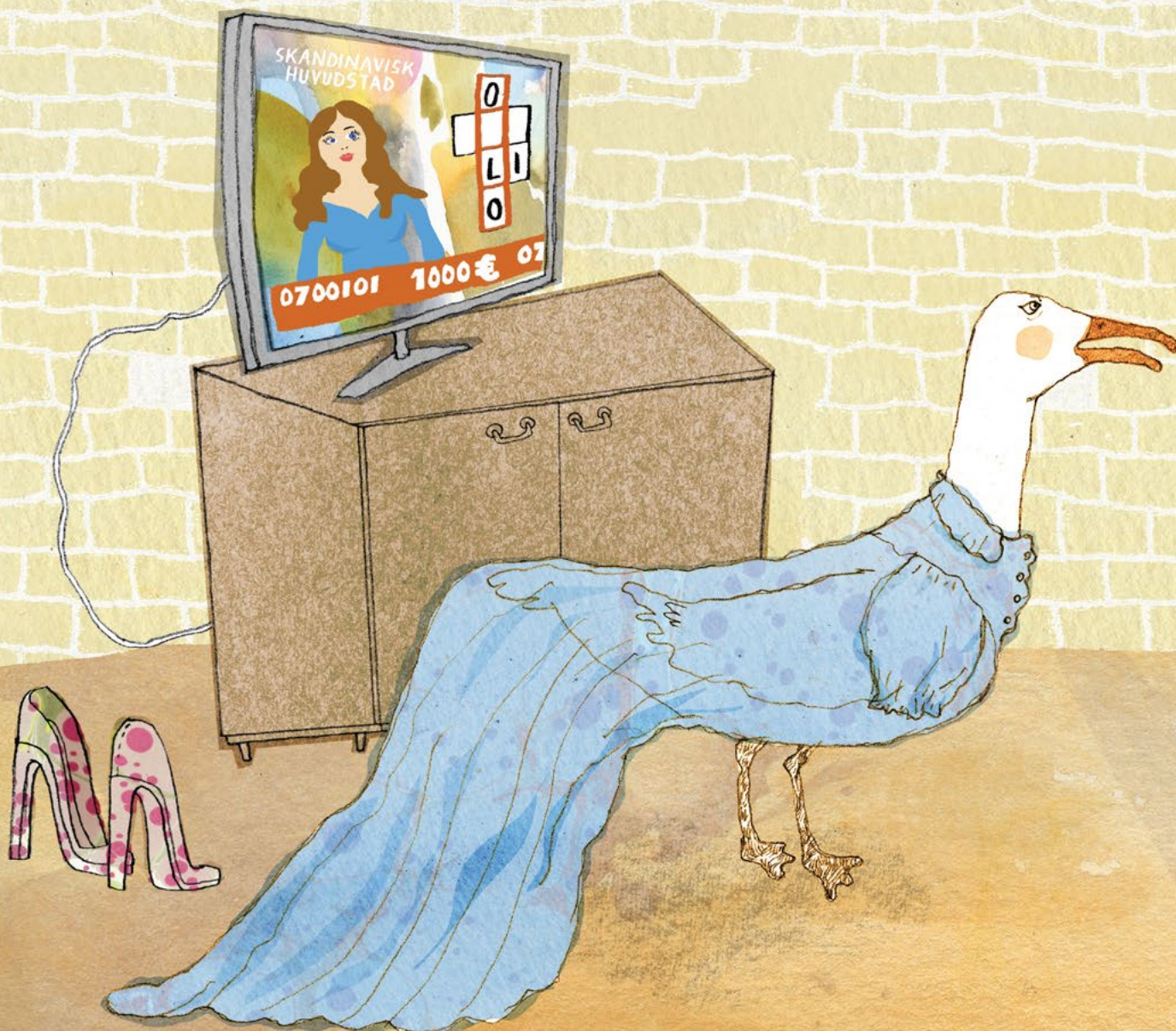
"Er jeg tyk? Er jeg tynd? Klæder denne kjole mig?
Kan du lide min nye hat? Er du klar over, hvad disse
sko koster?"

Mif svarede aldrig sin kone, men da hun til sidst
sagde:

"Jeg går fra dig."

Svarede han:

"Be my guest."

Der var dog stille efter Åse var gået. Kun Mifs
vrede larmede, og til sidst voksede den sig så
stor, at han måtte gå ud i verden og redde den.

Der var nemlig så meget galt med verden, at det
krævede en supermand som Mif. Hans opgave var at
bringe orden i kaos.

Mif udvalgte de forskellige arter.

Mif mindede dem om, at de kan blive stærke.

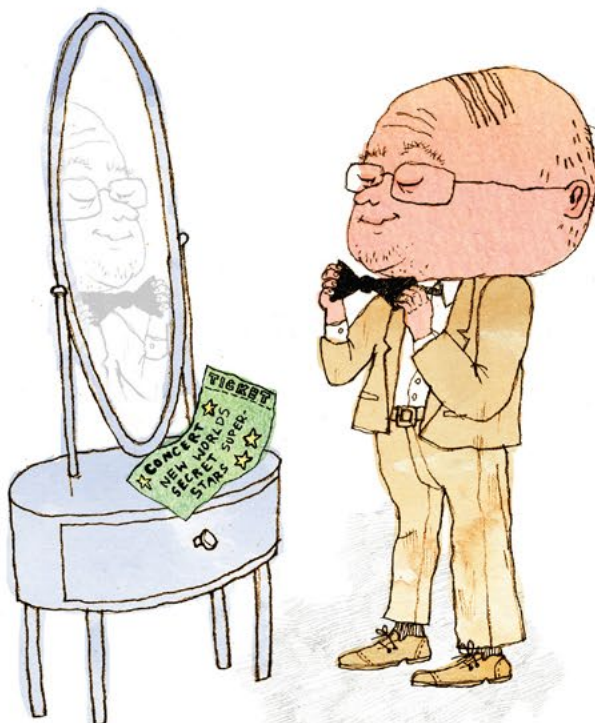

Mif forklarede at de havde en mund, som de var frie til at bruge.

Mif viste, at alle var frie til at gøre, som de ville.

Mif havde dermed bragt orden i kaos.
Han fortjente at fejre sin vellykkede
supermandsmission.

Og dermed havde Mifs liv endelig bevist,
at vi alle kan blive til alt.

SECRET SUPERSTAR SURPRISE

Newfound TALENT ÅSE

II

Vokseværk og hverdagskrig

På flugt fra virkeligheden:

**Ane Bjørns Trylleblik
og børnelitteraturens
skildring af krig**

Anna Karlskov
Skyggebjerg

s. 50

NEJ

Jens Mattsson og
Kamila Slocinska

s. 58

**Rodløshed og
regnbuer: Mangfoldige
familieformer i nyere
danske billedbøger**

Marianne Eskebæk
Larsen

s. 66

Liv i rummet

Zakiya Ajmi og
Sara Lundberg

s. 74

**Post-apokalypsens
muligheder eller
den uhållbar utopin:
(O)hållbarhet i
zombielitteratur
för barn och unga**

Peter Kostenniemi

s. 78

På flugt fra virkeligheden: Ane Bjørns Trylleblik og børnelitteraturens skildring af krig

Anna Karlskov Skyggebjerg

“Der findes mange magiske ting i verden, selv på de mest umulige steder, men man kan kun se dem, hvis man ved, hvor man skal kigge”. Sådan tænker jeg-fortælleren i Ane Bjørns billedbog *Trylleblik* (2021), mens hun står uden for sit sønderbombede hjem i en grå ruinhob og iagttager et kirsebærtræ, som blomstrer ufortrødent trods krig og kløvet stamme. Kontrasterne er til at få øje på: Drøm og virkelighed, håb og håbløshed, menneskelighed og materiel ødelæggelse forenes i én og samme illustration og i kombinationen af tekst og billede.

Krig er den ultimative form for ustabilitet, som et samfund, en familie og et barn kan udsættes for. Alle former for normalitet sættes ud af kraft, og børn mærker konsekvenserne i form af utryghed, flugt fra hjemmet og tab af familiemedlemmer. I krigslitteratur i almindelighed portrætteres børn oftest – og med rette – som magtesløse ofre for de voksnes ideologier og kampe. Et ikonisk eksempel i litteraturen om Anden Verdenskrig er Siegfried Lenz' nyligt filmatiserede roman *Deutschstunde* (1968/film af Christian Schwochow fra 2019). Heri beskrives det, hvordan et barn uforvarende og uden mulighed for at træffe egne valg bliver gjort til en brik i de voksnes krig og konflik-

elle spil. Det giver adskillige fysiske og psykiske ar, og alligevel bliver barnet senere pålagt skyld og soning af forældregenerationens gerninger.

Børne- og ungdomslitteraturen har ligesom litteraturen for voksne en lang tradition for at beskæftige sig med krig og flugt. Litteraturen om Anden Verdenskrig er omfattende og rummer værker inden for alle genrer fra ungdomsromaner til billedbøger. Også inden for børnelitteraturen er krig blevet skildret som værende ekstremt omkostningsfuldt for børn, men samtidig bærer netop børnelitteraturen traditionelt en ambition om at tilkende barnet agency i form af handlemuligheder og magt over egen tilværelse. Både romaner og billedbøger for børn om krig og flugt rummer et indbygget paradoks: Loyaliteten over for stoffet og virkelighedens hændelser står i mange tilfælde i skærende kontrast til de hensyn til læserne, som børnelitteraturen til alle tider er blevet forventet at tage. I Danmark er dette hensyn inkarneret af filosofen K.E. Løgstrups etiske fordring, som blev stillet i forbindelse med en debat om Bent Hallers *Katamaranen* (1976). I en ofte citeret kronik hævdede Løgstrup, at ingen sag eller agenda, uanset hvor rimelig den ellers måtte være, vil kunne retfærdiggøre, at en børnelitterær forfatter formidler håbløshed. "Forfatteren er stærk, læseren er svag, det er det vilkår, på hvilket en forfatter af børnebøger skriver", var hans standpunkt (Løgstrup 1977/1996, 107).

Flygtninge i nyere børnelitteratur

De seneste årtiers krige i Syrien og Afghanistan har sat deres præg på litteratur og kunst. Den såkaldte flygtningekrise, som ramte Europa i 2015 som følge af krigen i Syrien, har betydet en forøget interesse for at skildre krig og flugt i kunst og litteratur, også inden for en nordisk kontekst (Rothstein 2020). Denne tendens gælder også inden for børnelitteraturen, hvor der de senere år er blevet udgivet både ungdomsromaner, børne- og billedbøger om flygtningebørns skæbner, herunder også flere værker som er blevet indstillet til Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris, heriblandt Kristín Helga Gunnarsdóttirs *Vertu ósýnilegur – Flóttasaga Ishmaels* (2017, Vær usynlig – Ishmaels flugthistorie) og Elin Perssons *De afghanska sönerna* (2020). Følgelig er også den forsknings- og formidlingsmæssige opmærksomhed omkring bøger med disse emner blevet større end tidligere. Det gælder både på et regionalt nordisk og et internationalt plan, hvor flere konferencer, antologier og artikler har tematiseret flugt og flygtningestemmer i børnelitteratur (se eksempelvis Österlund 2017, Nel 2018, Warnqvist 2018, Skyggebjerg 2020, Österlund 2021).

De kunstneriske valg og vanskeligheder, som er knyttet til de modsatte forventninger, som relaterer sig til henholdsvis stof og publikum, bliver naturligvis håndteret forskelligt i takt med ændringer i tidens normer for børnelitteratur. Her har den overordnede tendens de senere år været, at kunstnerne er blevet mindre berøringsangste over for svære emner, og dermed er graden af adaptation blevet mindre, men samtidig er der forskelle ikke bare i enkelte kunstners poetik, men også i modtagelsen i forskellige lande. Relevante spørgsmål om troværdighed, grænser for udpensling af grusomhed og om behovet for at have en hovedkarakter med agency er løbende til forhandling og debat, også når det gælder den nyeste litteratur. Inden for en nordisk kontekst er det ikke så meget et spørgsmål om, *hvad* og *hvilke* konflikter børnelitteraturen kan behandle, men snarere *hvordan* disse emner og konflikter kan rummes. Oftest bliver diskussionerne dog først for alvor interessante, når de tager udgangspunkt i konkrete værker og deres måde at løse dilemmaerne på.

”

Inden for en nordisk kontekst er det ikke så meget et spørgsmål om, *hvad* og *hvilke* konflikter børnelitteraturen kan behandle, men snarere *hvordan* disse emner og konflikter kan rummes.

Betydningsfulde billeder

Billedbårne medier anskues ofte som afslørende, og billeder antages ofte at kunne sige mere end tusind ord. Det gælder i nyhedsmedier såvel som i billedbøger, at den visuelle side understreger og udvider en verbalsproglig fremstilling, og at den visuelle formidling ofte rummer en stærk intuitiv, konkret og følelsesmæssig appel. Et af de mest ikoniske fotos i nyere europæisk historie er billedet af den treårige syriske dreng Alan Kurdi, som i 2015 blev fundet druknet på en strand i Tyrkiet. Dette billede blev delt af mange medier og påvirkede debatten om flygtninge ved at sætte ansigt på den anonyme strøm af mennesker. Billedet har sandsynligvis også præget kunstneriske bearbejdnings af flygtningekrisen, herunder også børnelitteraturen.

Et af de værker, som intertekstuel knytter an til Alan Kurdis historie, er Morten Dürr og Lars Hornemans *Zenobia* (2016). I denne grafiske roman udfylder og udvider illustrationerne betydningerne i en meget sparsom verbaltekst. I billedbogsterminologi ekspanderer illustrationerne tekstens univers og fortolkningsmuligheder. En ung syrisk pige befinder sig i havsnød i en overfyldt båd på vej over Middelhavet, og mens hun falder overbord og drukner, passerer erindringer fra hendes tidligere liv forbi. At hun drukner, siges aldrig højt i teksten, men fortælles gennem billederne, idet hun til sidst forsvinder under havoverfladen. *Zenobia* har vakt betydelig international opmærksomhed i forhold til måden, hvorpå emnet behandles. Fortællingen om flygtningenes skæbne er overordentlig trist, men samtidig inkluderer fortællingen en livsbekræftende historie om livet før krigen,

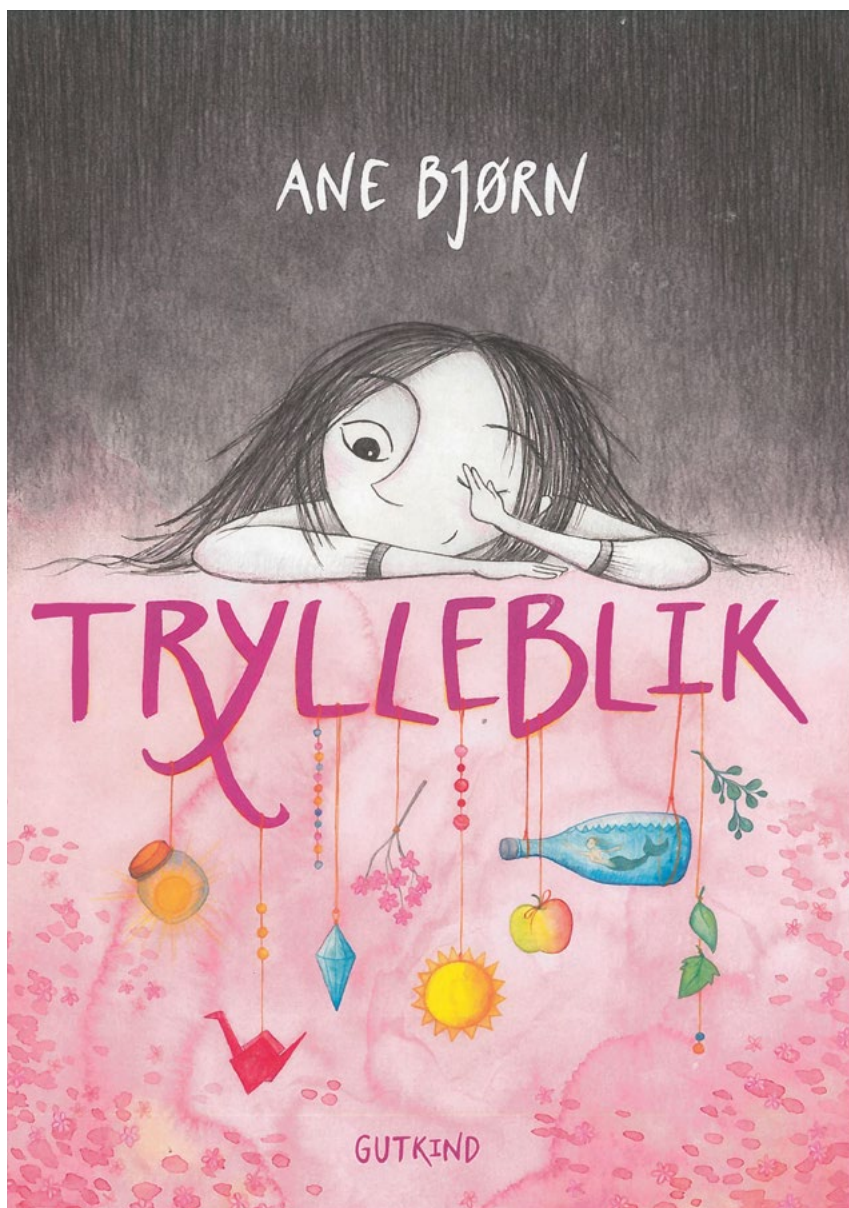
og pigen vises som et selvstændigt individ med en stærk familie og en levende kultur i bagagen.

Mens Dürr og Horneman går helt tæt på krigens utryghed og grusomme konsekvenser, lægger andre forfattere afstand til grusomheden ved at vælge en allegorisk form. Martin Glaz Serup og Cato Thau-Jensens *Ingen verdens ting* (2017) fortæller om et hus, som folk forlader på grund af krig. Ved at fokusere på huset og tingene sættes menneskers liv på flugt i perspektiv, og selve formen, et moderne tingseventyr med antropomorfe genstande, bruges som en måde, hvorpå der skabes afstand til konkrete overgreb mod mennesker. Læseren må selv slutte sig til, hvorfor beboerne er forsvundet, og hvad der eventuelt måtte være hændt dem. Mennesker er fraværende, men tingene vises som mere og mere ramponerede, og huset befinder sig tydeligvis i en dehumaniserings- og destruktionsproces. Også her fungerer billederne ekspansivt, når de viser mere, end ordene udtrykker.

Tragedie og trylleblik

Ane Bjørns billedbog *Trylleblik* (2021) er et helt aktuelt eksempel på en billedbog, som viser gruen i en unavngiven krig samtidig med, at hovedkarakteren (og den implicite læser) hverken berøves evnen til at handle eller håbe. Bogens særkende ligger i et spændings- og modsætningsfyldt samspil mellem tekst og illustration, hvor teksten er loyal over for barnets tanker, mens illustrationerne også fortæller med en anden udefrakommende (og voksen) fortællerbevidsthed. Sagt med billedbogsterminologi fungerer tekst og billede kontrapunktisk, når de modsiger hinanden.

Jeg-fortælleren er en unavngivet førskolepige med et lille tornyster og en meget veludviklet evne til at fantasere. I begyndelsen bor hun sammen med sine forældre, lillebror og bedstemor på et udefineret sted på kloden, hvor husene er slidte og har skodder for vinduerne, men hvor der også findes perler, legoklodser, farveblyanter og biler at lege med. Pigen står på taget og nyder solnedgangen sammen med sin bedstemor, da det går op for læseren, at de befinder sig midt i en krigszone. Illustrationerne viser en ødelagt by, hvor tag og gavle mangler på adskillige af husene. Mens teksten fastholder en uskyldig, ligefrem og indimellem hyggelig tone centreret om fortællerens minder om samværet med sin bedstemor, afslører billederne de grumme realiteter i familiens skæbne. Teksten er generelt meget sparsom og holdt i en enkel stil med det formål at understrege barnets naive og håbefulde blik på verden. Fortælleren henvender sig direkte til læseren med sin hemmelighed: "Vidste du, at hvis man lukker det ene øje og dækker for det med to fingre, så får man trylleblik"? (Bjørn 2021).

Hvor andre, herunder læseren, ser død og ulykke, bruger pigen sit magiske blik til at fokusere på grønne bjerge i horisonten, havfruer i havet og gode minder fra fortiden. Vil man psykologisere, viser teksten pigens flugt ind i fantasien som en overlevelsesstrategi i mødet med det uomgængelige tab af hjem og familie.

Selve billedsiden indeholder to planer, hvor realitetsplanet er fortalt i sort-hvid, mens den positive natur- og drømmeverden, som understøtter verbalteksten, vises som varm og farverig. Det kan lyde

komplikeret med farveskiftene, men det er ganske ukompliceret at forstå, når man ser det. Pigens store opmærksomme øjne går igen på siderne, og Ane Bjørns blyantstegninger tilføjer en tilstræbt barnlig dimension, der understreger bogens læserhenvendelse. Det fremgår af den sort-hvide del af illustrationerne, at familien må forlade deres hjem og den ødelagte by uden ret mange ejendele, men med en glad hundehvalp i hælene. Først rasler de alle sammen derudaf på ladet af en lastbil, men snart forsvinder hunden ud af billederne. Siden går familien ombord på en primitiv båd, der vipper afsted på åbent hav. Da de kommer i land, er familien decimeret: Mor og bedstemor findes ikke længere iblandt de flygtende og må enten være druknet eller på anden vis omkommet. Forsvindingen er uforklaret, og læseren må selv opdage manglen og slutte sig til sammenhængen. Ligesom i de foregående tilfælde bruges illustrationerne til at vise historiens tragiske elementer, og kun den opmærksomme beskuer erkender omfanget af katastrofen.

Lys i mørket

Selvom nordiske billedfortællinger ofte tager livtag med tabuoverskridende emner, bliver det lige så ofte debatteret, om det overhovedet er muligt at skrive om traumatiske erfaringer, herunder krig, med et børnepublikum for øje. De overraskende barske og ofte grænseoverskridende fortællinger kan af og til ligne litteratur for voksne camoufleret som billedbøger for børn. Men i tilfældet *Trylleblik* er man ikke i tvivl om, at der er tale om en børnebog. Det visuelle sprog, den naivt fortalte verbaltekst, forside, typografi og layout giver ingen indikationer på andet end en henvendelse til et traditionelt billedbogs-publikum i førskole og tidlig skolealder. Ane Bjørns *Trylleblik* følger op på tidligere bøger som *Zenobia* og *Ingen verdens ting* ved at koble en specifik flugterfaring med en mere almen erfaring, som mange læsere kan genkende. *Trylleblik* handler umiddelbart om barnets evne til at overkomme krig og kontraster, men i videre forstand drejer den sig også om at turde se sig omkring og opdage hemmeligheder og magi, selv når det ser allermest sort ud. Det kan kaldes virkelighedsflugt, men det er givetvis en god evne at have i visse situationer. I forhold til læseren fungerer dobbeltheden af reel flugt og virkelighedsflugt af-dramatiserende og måske ligefrem med en optimistisk kim. I en situation, som synes helt håbløs, hjælper barnets evne til at kunne lege og fantasere. På den måde indeholder bogen et Løgstrupsk lys, idet den giver sin læser et håb om barnets overlevelse i en formørket verden.

En bog som *Trylleblik* er både henvendt til de børn, som selv har oplevet at flygte, og til børn, som blot har læst eller hørt om flygtninge. På grund af den stilfærdige fortælleform, hvor billederne bærer indholdet, risikerer ingen at slå sig på historien. Man kan altid forestille sig noget andet og insistere på sin egen fortolkning, sådan som også barnet i historien gør.

”

Selvom nordiske billedfortællinger ofte tager livtag med tabuoverskridende emner, bliver det lige så ofte debatteret, om det overhovedet er muligt at skrive om traumatiske erfaringer, herunder krig, med et børnepublikum for øje.

LITTERATUR

- Løgstrup, K. E. (1977/1996). "Børnesoldater i klassekampen". Indgår i T. Weinreich (red.) *Lyst og lærdom: debat og forskning om børnelitteratur*. Høst & Søn, 106-110.
- Nel, P. (2018). "Migration, refugees, and diaspora in children's literature", *Children's Literature Association Quarterly* 43(4), 357-362.
- Rothstein, K. (2020). *Den druknede dreng: flygtningekrisen i litteratur og kunst*. Vandkunsten.
- Skyggebjerg, A. K. (2020). "Vidnesbyrdlitteraturens stille stemmer: flygtningekrise i dansk børnelitteratur efter 2015", *Barnboken* 43, 1-18. Tilgængelig: <https://doi.org/10.14811/clr.v43.527>
- Warnqvist, Å. (2018). "Family first in homes away from home: depictions of refugee experiences and flight from war in picturebooks published in Sweden 2014-2018", *Bookbird* 56(4), 60-71.
- Österlund, M. (2017). "Havet som förbinder och skiljer åt: inramad tystnad i skildringen av andra världskrigets finländska krigsbarn", *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 46(3-4), 35-49. Tilgængelig: <http://ojs.ub.gu.se/ojs/index.php/tfl/issue/view/452/showToc>
- Österlund, M. (2021). "Confronting the trauma of the child evacuee: picturebooks as entrances to visual literacy". Indgår i Å. M. Ommundsen, G. Haaland & B. Kümmerling-Meibauer (eds.) *Challenging picturebooks in education: international perspectives on language and literature learning*. Routledge, 268-283.

Jens Mattsson og Kamila Slocinska

NEJ

Nej, men hvilken härlig dag det  r!

Vilken härlig dag det kommer att bli!

Jag har druckit en härlig kopp kaffe
och ätit en perfekt rostad macka
och snart ska vi gå till förskolan

Okej, pappa.

Okej, pappa.

Okej, pappa.

Men först måste du välja vad du vill äta

Hallå! Corn Flakes eller gröt? Eller smörgås?

Vadå nej? Det är en härlig morgon
och du ska äta frukost innan
vi går till förskolan

Men hur ska du orka leka om du inte äter?

Men hur ska du orka rita om du inte äter?

Men hur ska du orka...

Okej, pappa.

Va? Nej

Nej

Nej!

Nej!

Nu har jag skurit av kanterna på smörgåsen,
lagt tjockt med Nutella på, fast det inte är lördag,
och gått och handlat apelsinjuice, precis sådan
som du gillar, utan fruktkött.

Nu måste du äta mitt barn

Vadå nej? Här har jag gjort allt i min
makt för att göra din favoritfrukost
och du säger bara nej?

Ja, du vill äta?

AAAAAAAAAAAAAAAAAAAAHHH!!!!

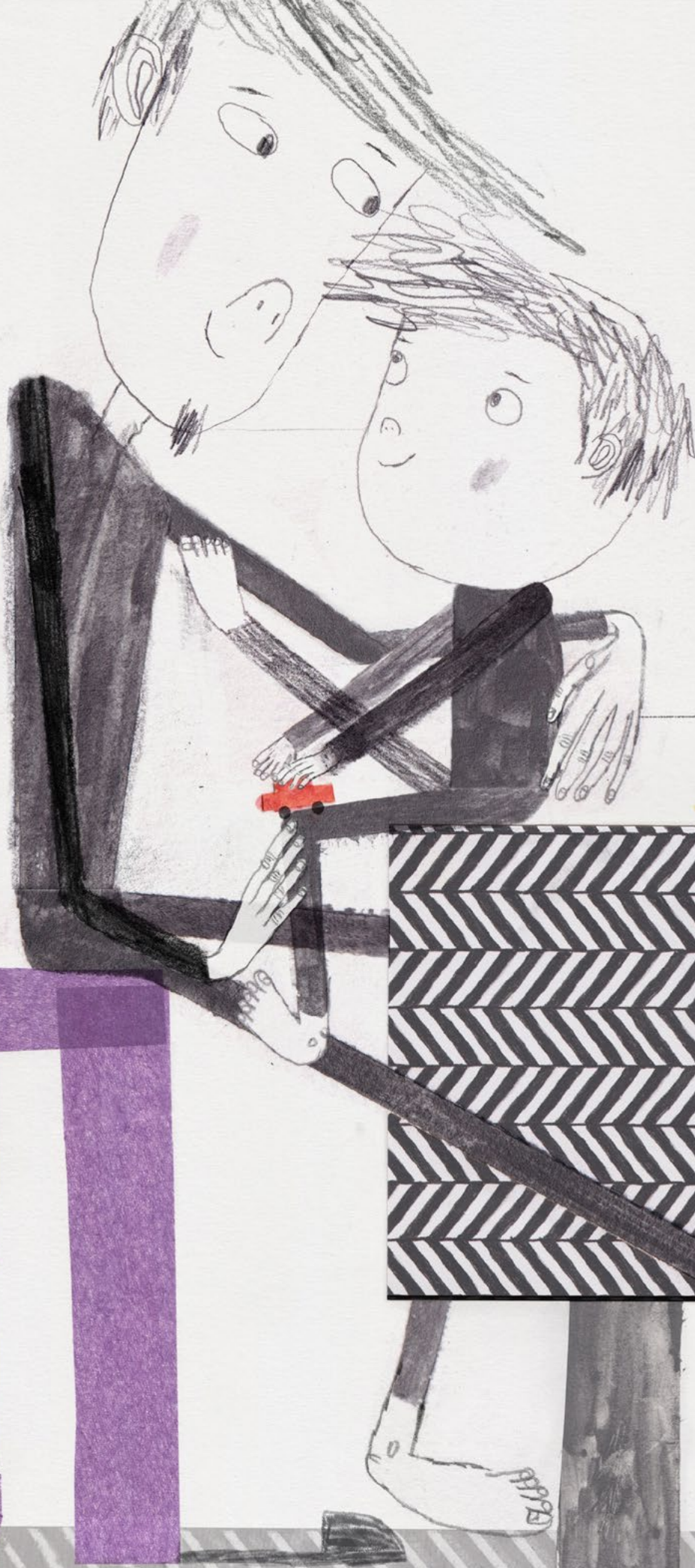

Nej

Ja

Nej!

Vuxna får inte skrika på barn och kasta mat

Nej

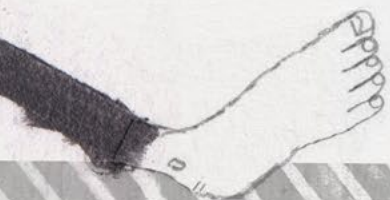
Men du skrek

Nej, eller jo, jag gjorde väl det. Förlåt. Ska du äta din mat nu?

Nej

Är vi vänner ändå?

Ja

Rodløshed og regnbuer: Mangfoldige familieformer i nyere danske billedbøger

Marianne Eskebæk Larsen

Ifølge Danmarks Statistik er der 37 forskellige måder at være børnefamilie på i Danmark. Sammenholdt med det forhold at der udkommer omkring 2500 danske børnebøger om året, burde chancen for at de mangfoldige familieformer afspejler sig i den aktuelle danske børnelitteratur være ganske stor. Men når man kigger på udbuddet af billedbøger, synes antallet af homoseksuelle familier, donorforældre og papforældre umiddelbart at være ret sparsomt. Det samme kan man ikke sige om skilsmisseg familier, der efterhånden er ganske godt repræsenteret.

Går man tilbage i tiden er det dog mærkbart at spore en forandring. For 10-12 år siden var antallet af mangfoldige familieformer i billedbøgerne endnu lavere og de ferske og flade historier var i over-tal. Lad mig komme med et par eksempler. Da billedbogen *Fars nye ven* (1990) af Michael Willhoite udkom i DK i 2010, tyve år gammel, var den – ikke overraskende – en anakronisme. Hovedpersonens forældre bliver skilt og faderen flytter sammen med en mand. Historien udstiller ufrivilligt homoseksuelle, idet den på den ene side pointerer,

hvor almindelige de er ("Far bor med sin nye ven, Peter. De gør rent sammen. Spiser sammen. Sover sammen") og på den anden side, hvor dannede de også er ("fars nye ven spiller flygel"). At den kunstneriske udførelse er underlagt de gode og noble intentioner, er også mærkbart i billedbogen *Forunderlige familier* (2008) af Gitte Camilla Buus Lyngbye og Kathrine Amalie Hvidman, illustreret af Lillian Blakeley. Her møder læseren en række forskellige familieformer, men nogen egentlig historie udvikler sig aldrig. Mangfoldigheden gælder tilsyneladende ikke indvandrerfamilier og illustrationerne fremstiller personerne absurd homogene; alle bærer et hysterisk smiley-smil og to prikker som øjne.

Det er artiklens udgangspunkt, at selv om det kan synes socialt holdbart at inkludere det alternative og derved lade marginaliserede stemmer komme til orde, må social holdbarhed også indebære litteratur som holder over tid. Langtidsholdbar litteratur. Der er flere af de nyere danske billedbøger, som på kvalificeret vis tager livtag med den mangfoldige familie. Gennem nedslag i en håndfuld nyere, danske billedbøger vil jeg undersøge, hvordan familielivet gestaltes i såvel tekst som billede og derved tage temperaturen på holdbarheden.

Regnbuefamilier, donorbørn og transkønnethed

Mormor er høj og har krøller, der ligner guld.

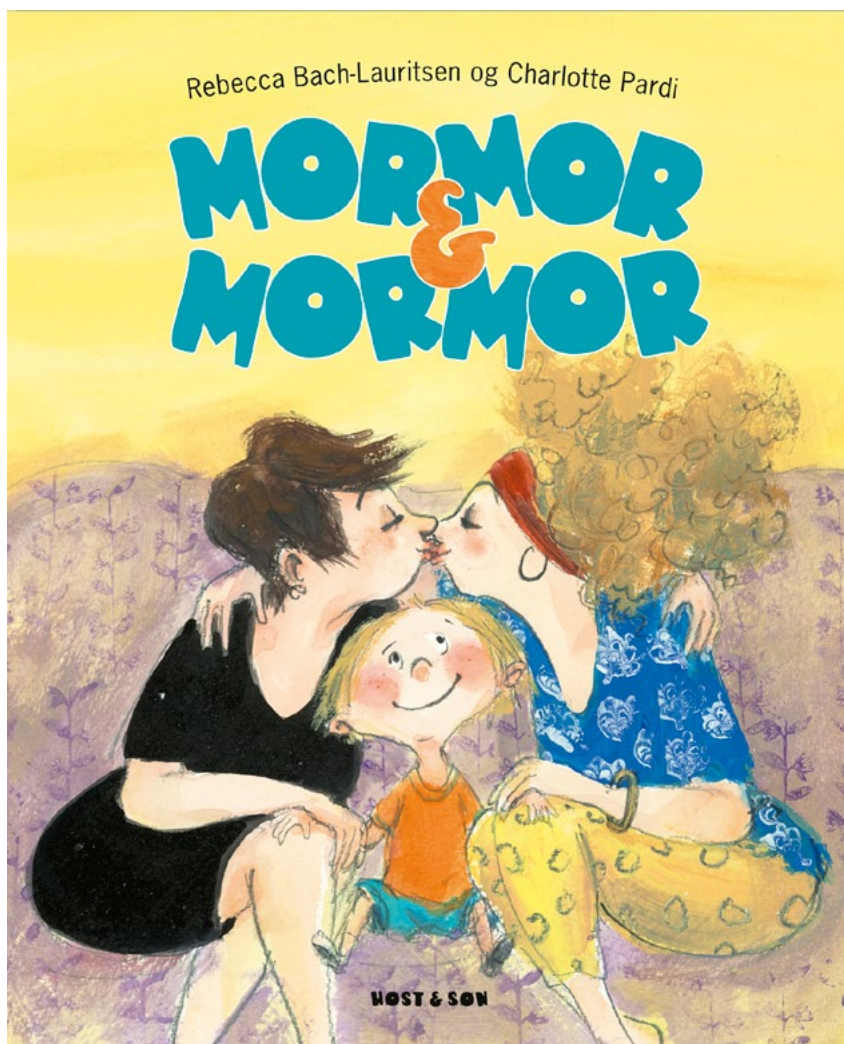
Mormor har kort mørkt hår og dufter af ler.

*Mormor står tidligt op om morgenen og laver te
og yoga og åbner døren ud til haven.*

Mormor sover længe

Således indleder Rebecca Bach-Lauritsen billedbogen *Mormor & mormor* (2020), som er illustreret af Charlotte Pardi. Tekstens flertydighed åbner op for spørgsmålet om, hvem denne tilsyneladende alsidige og modsætningsfyldte mormor egentlig er? For hvordan kan hun være både lyshåret og mørkhåret? Stå tidligt op og sove længe? Svaret finder læseren i illustrationen. Opslaget viser en yoga-siddende kvinde med mørkt og kort hår til venstre og en sovende kvinde med lyst, krøllet hår til højre. Mormor og mormor.

Med varme og humor i såvel ord som billede fortælles historien om at have nærværende bedsteforældre, som tilfældigvis begge er kvinder. Mormor og mormor læser, kysser og krammer og henter fortælleren i børnehaven. At regnbuefamilien nu alligevel er et tema, kommer til udtryk gennem fortællerens bedste kammerat, som synes, at det er lidt mærkeligt med to mormødre. For hvordan kan man kende forskel, når de begge hedder mormor? Denne sproglige finesse

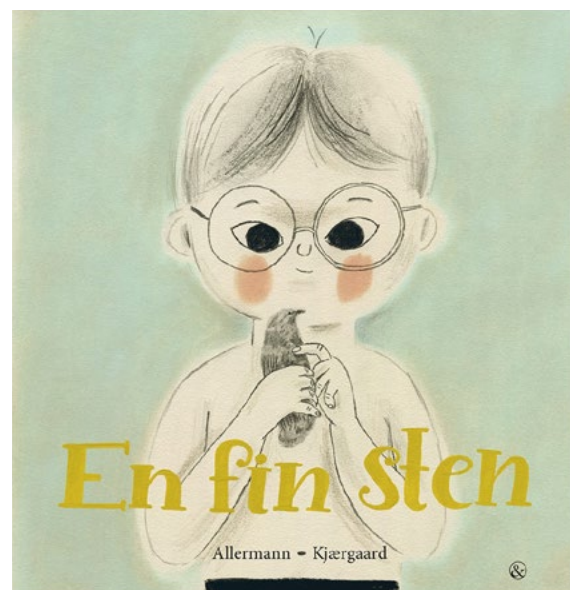
er historiens motor, hvilket er et originalt greb på tematikken. Selv om fortælleren et kort øjeblik vakler i sin tiltro til, at hun/han/hen da sagtens kan kende forskel og nær ønsker, at en af mormødrene skal gå med kasket ligesom kammeratens morfar, ender alt i fred og harmoni.

Få kan fremmane lune, humor og sommervarme i streg og farver som illustratør Charlotte Pardi. Men trods idyl og velmente regnbuer i horisonten er Pardis streg ikke ukritisk. Det er en pointe, at hovedpersonen er tegnet uden klassiske kønskendetegn, som kjole, rottehaler etcetera. Vi ser et barn med kasserollelangt hår iført T-shirt og shorts. Heller ikke noget i teksten antyder, om det er en dreng eller en pige. Man må derfor antage, at identifikationsmulighederne for den faktiske barnelæser er mere end én.

- 1 Helt modsat forholder det sig med billedbogen *Josephine Olivia Heide* af Gitte Løkkegaard, illustreret af Lars Samsøe og del af serien Miniværker fra Alinea. Her bliver familiekonstellationen med hhv. to mødre og to fædre blot nævnt en passant og som noget ganske uproblematisk.

Som sagt har børnebogsmarkedet ikke ligefrem bugnet med titler om atypiske familier. Faktisk er *Mormor & mormor* et resultat af en børnelitteraturkonkurrence som Grundtvigs Forum udskrev i 2019 motiveret af et ønske om en større mangfoldighed af fortællinger, som afspejler, at flere og flere børn lever i nye og anderledes familiekonstellationer. Samme motivation ligger bag serien om Karla, der handler om livet som donorbarn. Bøgerne er skrevet af Pia Olsen, der tog initiativ til bøgerne, da hun selv har en datter, som er donorbarn, og erfarede, at der ikke fandtes noget litteratur om emnet. Trods fine illustrationer af Ina Korneliussen der med sin runde streg gør personerne livagtige og empatiske, er det svært at skjule, at der ikke er nogen historie at fortælle. Titlerne *Hvor er Karlas far* (2011) og *Karla ønsker sig en far* (2015) opsummerer indholdet ganske godt. Det centrale er at formidle, hvad det vil sige at være donorbarn, og at familier kan se ud på mange måder. Når så sproget heller ikke ligefrem slår gnister, forekommer bøgerne at være oplysning forklædt som litteratur. Bedre bliver det ikke i de senere bøger om Karla fra 2017 og 2020, hvor illustratoren er skiftet ud og tegningerne er mærkbart stive og ubehjælpelige.¹

I den omtalte børnelitteraturkonkurrence som Grundtvigs Forum udskrev i 2019, blev der udvalgt i alt tre værker, hvoraf *En fin sten* (2020) af Anne Sofie Allermann vandt førsteprisen. Den er senere udkommet som billedbog med illustrationer af Anna Margrethe Kjærgaard.

Orla er på stranden og finder en sten, som ligner en pingvin. Orla og vennerne vender og drejer stenen, og Orla erfarer at den kan ligne snart en sæl, snart en haj. Det afhænger af hvilken vinkel stenen ses fra. Da forældrene kalder børnene til spisning, bruger de navnet Olga, hvilket Orla ikke bryder sig om. I teksten optræder kun navne, ingen pronominer og illustrationerne understøtter klassiske ydre kendetegn for en dreng. Derved er Orlas medfødte kønsidentitet som pige en overraskelse for læseren. Budskabet er tydeligt: man skal have lov til at være den, man føler sig som – uanset hvilket køn man er født med. Pointen er, at Orla ligesom stenen kan anskues fra forskellige vinkler. Det er dog en lidt mærkelig præmis, da en sten jo fortsat er en sten, uanset hvad jeg synes den ligner, hvorimod Olga føler sig som Orla, uanset hvordan hen ser ud. Udfordringen synes at være at lave en fortælling, som ikke blot udtrykker de gode intentioner, men rent faktisk også fortæller en god historie. Eller som forfatter og jury-medlem Kim Fupz Aakeson udtrykker det: "Hvis man allerede har svaret, bliver det kedeligt. Det er også derfor det kunne være godt, hvis der var LGBT-bøger, hvor der bare var to mødre, uden at det var temaet, at der var to mødre".²

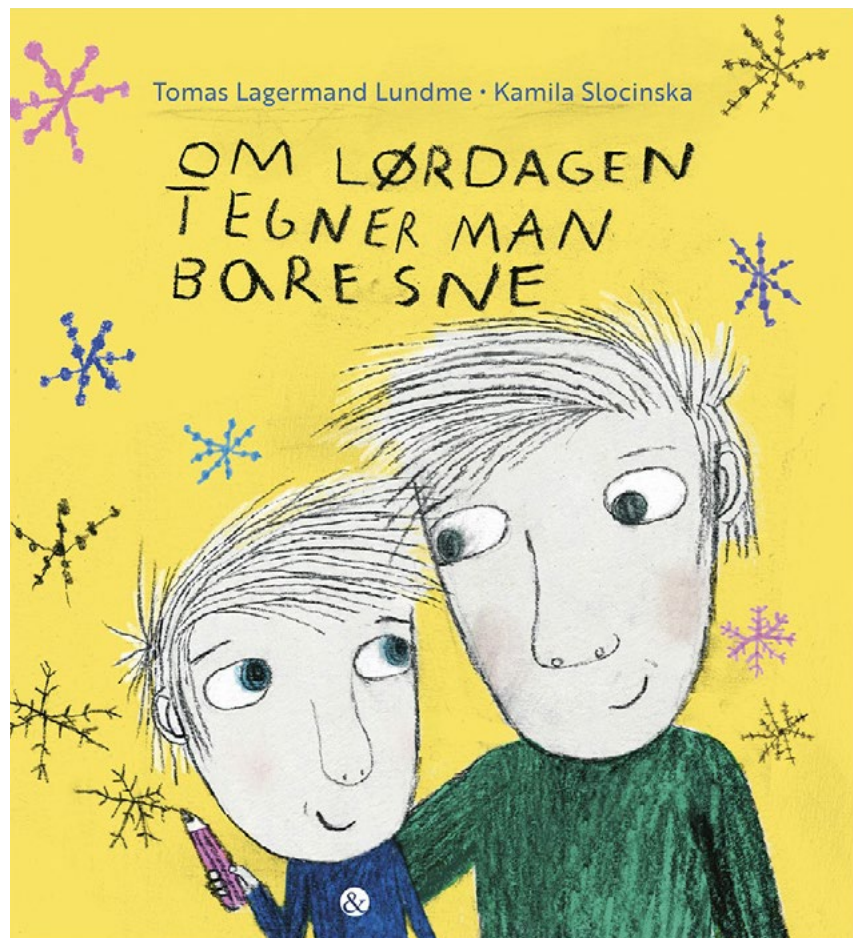
Paradoksalt nok synes det lige netop at være problemet for *En fin sten*. Den formidler et bæredygtigt budskab: du har ret til at være det køn, som du føler dig som, men budskabet er selve historien og det er ganske enkelt for tyndt. Ydermere er sproget fladt og overfor-klarende. Her er ingen humor eller finurlige sprogforviklinger, som i *Mormor & mormor*. Her er ingen sanselige og poetiske registreringer af omverdenen, som i billedbogen *Om lørdagen tegner man bare sne* (2020) af Tomas Lagermand Lundme, illustreret af Kamila Slocinska.

Om lørdagen tegner man bare sne handler om en lille dreng, som bor sammen med sin far, der netop har afsluttet et kærlighedsforhold til en anden mand og derfor er ked af det. Fortælleren forsøger at trøste faderen og tekst og tegninger emmer af omsorgsfuldhed mellem far og søn.

Det konsekvente børnesyn i fortællingen giver anledning til nogle små, sjove episoder. Fortælleren reflekterer over det at have kærester og det for børn logiske ræsonnement omkring at skifte kæreste tit: "I dag var jeg kæreste med Amanda C. I går var det Mona, men det var fordi hun havde rosiner med. Forleden var det Ali, fordi han var den, der var i det bedste humør". På samme vis undersøger fortælleren kærestefænomenet "at slå op" gennem leg i børnehaven, hvor han og Mona slår et indianertelt op midt på gulvet! Historien tager en drejning til slut, som på overraskende vis giver håb for faderens kærlighedsliv. Pointen er, at det ikke handler om at have en far, som er homoseksuel. Det handler om, hvordan det er at have en forælder, som bliver forladt af sin kæreste.

”

Hvis man allerede har svaret, bliver det kedeligt. Det er også derfor det kunne være godt, hvis der var LGBT-bøger, hvor der bare var to mødre, uden at det var temaet, at der var to mødre.

Skilsmisser og papforældre

Hvor regnbuebørnebøgerne kan tælles på meget få hænder, forholder det sig efterhånden helt anderledes med børnebøger om og med skilsmissefamilier.³ Dem er der mange af. I billedbøgerne er der især fokus på, hvordan skilsmisselivet afstedkommer en rodløshed hos børn. I *Selma og mørket og en blød, sort kat* (2018) af Trine Bundsgaard og Charlotte Pardi handler det om at savne den forælder, man ikke er hos. I *En pige med pigsko* (2017) af Mette Vedsøe og Anna Jacobina Jacobsen bliver hovedpersonen træt af at skifte hjem hele tiden og hun ønsker sig derfor et par pigsko, så at hun kan stå bedre fast.

Visuelt formidles splittelsen sådan at pigen befinder sig midt i opslagene, mellem forældrene. Man ser ikke deres ansigter, de er hænder, der hiver og trækker i hver sin retning. Først til slut da pigen

2 <https://grundtvig.dk/grundtvigsk-forum/boerneboeger-har-alt-under-solen-undtagen-regnbuer/>

3 Her kan indskydes, at den usædvanlige kombination regnbuefamilie + skilsmisse faktisk også findes, om end der synes at være lidt uklarhed over om den skal kategoriseres som en børne-/ungdoms- eller voksenbog. Det drejer sig om de tre bøger om Mor og Busser (2014-2019) af Kristina Nya Glaffey.

iført pigsko sidder i træet ser man forældrene i hel figur, smilende. Nu er pigen endelig ovenpå, i bogstavelig og overført forstand. Vedsøes tekst giver plads til at illustrationerne bærer deres del af fortællingen samtidig med at prosaen har sin egen originale rytme. "Hos far stod de fjollede sko. Dem med glimmer og flimmer, dem med hæsblæsende tempo og højhælede venner, som trippede ind og ud af huset". Der er fart over syntaksen.

Som i billedbogen *To af alting* (2013) af Hanne Kvist er skilsmissebørn genstande for vidtrækkende beslutninger, som de ingen indflydelse har på. Hanne Kvist eksemplificerer bodelingen meget konkret ved at hjemmets genstande deles i to. Og ved at forældrene tilbyder drengen dobbelt så meget af alting. Men hunden Uffe kan ikke fordobles eller deles. Så historien ender med at drengen bygger et nyt hjem, hvor der kun er én af alting. Det er en overraskende og sjov slutning idet drengen irettesætter forældrene, som tror, at der er tale om et legehuse: "Det er ikke et legehuse, det er et hjem, sagde jeg – Her er kun én af hver. Men I må gerne komme og besøge os begge to". Kvist mestrer ligesom Vedsøe den minimalistiske tekst, hvor pointerne ikke skæres ud i pap og der gives den fornødne plads til illustrationerne. Begge sætter barnets oplevelse af skilsmissen i centrum.

Hvis man ser bort fra "den enlige forælder", som er en velkendt figur i børnelitteraturen, lige fra Alfons Åberg af Gunilla Bergström til Vitello af Kim Fupz Aakeson, har de nye familieformer som skilsmisserne afstedkommer, i mindre grad fyldt i billedbøgerne.⁴ Den sammenbragte familie med dine, mine og vores børn og betegnelser som bonusmor og papfar har i højere grad haft plads i den øvrige børnelitteratur. Det gælder eksempelvis den grafiske roman *Pssst!* (2013) af Annette Herzog og Katrine Clante og tegneserie-serien *Mira* (2017-) af Sabine Lemire og Rasmus Bregnhøj, hvor skilsmisse og sammenbragte familier er et vilkår.

Ligesom med regnbuebøgerne kan man diskutere, om det at gøre sammenbragte familier til et tema i sig selv, kan bære en historie igennem. Jeg vil mene, at det lykkes Kim Fupz Aakeson og illustrator Signe Kjær ganske glimrende i *Dengang Amalie fik sindssygt mange papforældre* (2021). Som titlen mere end antyder bliver Amalies hverdag vendt på hovedet, da hun en morgen møder en fremmed kvinde på badeværelset, der præsenterer sig som hendes nye papmor. Senere dukker endnu en papmor op. Og inden Amalie får lært navnene på nogen af dem, vælter det ind med flere papmødre og papfædre. Signe Kjærs illustrationer er aldeles overbevisende i deres skildring af Amalies frustrationer, fra nedslåede øjne til strittende nu-er-det-nok-hår. Med en gennemført sans for mønstre og farver får strengen liv og

4 Det forekommer at være en pointe i sig selv, at man som læser aldrig får at vide hvor eller hvem moderen er: Alfons har bare ingen mor, intet drama her. I serien om Vitello flirter der kun kortvarigt med en familieudvidelse i *Vitello skal have en papfar* (2010).

Børn skal finde sig i at fremmede mennesker flytter ind i det allermest intime med meninger om mad, sengetid og meget mere.

karakter. Sammenstødet mellem barnets oplevelse af alt for mange nye familiepersoner og de voksnes frodige og selvoptagede kærlighedsliv bliver visualiseret gennem Amalies fine, lille opstoppernæse i kontrast til de voksnes lange snuder.

Men vanlig humor og lethed fortæller Kim Fupz Aakeson om den nye hurtigt voksende familiekonstellation. Om de mange forskellige madvaner, om de mange forskellige meninger alle papforældrene har til opdragelsen af Amalie. "Og godnathistorier? De ville alle sammen læse for Amalie, men ingen ville læse det samme". Amalie synes godt, at forældrene kunne have advaret hende, hvortil faderen svarer "Fair nok [...] Der har bare været så meget". Det kan man jo altid komme og sige og Amalie ender da også med at markere, at nu er grænset nået: Forældrene må vælge én hver. Og ikke flere! Ved at bruge hyperblen som virkemiddel – de afsindigt mange papforældre – bliver det tydeligt, hvor høje krav voksne stiller til børn om at omstille og tilpasse sig. Børn skal finde sig i at fremmede mennesker flytter ind i det allermest intime med meninger om mad, sengetid og meget mere.

Fremtidens mangfoldige billedbøger

Sammenligner man de nyere billedbøger med de ældre i relation til mangfoldige familieformer, er der sket en mærkbar udvikling. Dels er antallet vokset og dels er kvaliteten markant højere set ud fra en litterær-æstetisk betragtning, hvilket analyserne gerne skulle have demonstreret. Der udkommer langt flere billedbøger af højere kvalitet i såvel tekst som billede. Ydermere kan man, lidt groft forenklet, notere sig følgende om de nævnte ikke-repræsentative eksempler: Bøger om regnbuefamilier viser gerne, hvor godt alting er, hvorimod bøger om skilsmisselfivet hellere fremhæver udfordringerne. Det kunne måske være interessant, hvis man fremover, byttede lidt rundt på det styrkeforhold.

LITTERATUR

Aakeson, K. F. & S. Kjær (2021). <i>Dengang Amalie fik sindssygt mange papforældre</i> . Politiken.	Lundme, T. L. & K. Slocinska (2020). <i>Om lørdagen tegner man bare sne</i> . Jensen & Dalgaard.	Olsen, P., K. E. Olsen & I. Korneliussen (2015). <i>Karla ønsker sig en far</i> . Citat.
Allermann, A. S. & A. M. Kjærgaard (2020). <i>En fin sten</i> . Jensen & Dalgaard.	Lyngbye, G. C. B., K. A. Hvidman & L. Blakeley (2008). <i>Forunderlige familier</i> . Skriveforlaget.	Vedsøe, M. & A. J. Jacobsen (2017). <i>En pige med pigsko</i> . Jensen & Dalgaard.
Bach-Lauritsen, R. & C. Pardi (2020). <i>Mormor & mormor</i> . Høst & Søn.	Olsen, P., K. E. Olsen & I. Korneliussen (2011). <i>Hvor er Karlas far?</i> Siesta.	Willhoite, M. (2010). <i>Fars nye ven</i> . Overs. Jacob Møller Overgaard. Møller.
Kvist, H. (2013). <i>To af alting</i> . Gyldendal.		

LIV I RUMMET

Far tegnede prikker på en ballon og pustede den op. Han ville vise mig, at universet har vokseværk. Det udvider sig hele tiden. Vi kan ikke mærke det, men alt bliver større og større, alt glider længere væk fra hinanden.

Jeg finder teleskopet i bunden af en flyttekasse og kravler gennem vinduet, ud på stilladset. Huset vi bor i, er stadig i gang med at blive bygget. Vi bor på øverste etage, lige under himlen. Vi har boet her siden i morges. Mor og jeg. Måske stikker jeg snart af.

Der er næsten ingen stjerner at se. Her er for meget lysforurening.

Jeg vil kravle indenfor igen, men en blæst ruller gennem gaden. Mit hår hvirvler ind foran mit ansigt. Højhuset svajer i vinden, stilladsets metalgelænder knirker. Bag mig smækker vinduet i. Så er det væk igen. Hvad var det? En slipstrøm?

Jeg skruer på teleskopet. Zoomer ind, zoomer ud, får øje på et ansigt. En pige. Hun kommer nærmere.

Jeg hoster. Det ryger fra hendes rustne kapsel. Og larmer. Hun svæver i luften foran mig.

"Hej," siger hun, og slår døren op.

Skrevet af Zakiya Ajmi
Illustreret af Sara Lundberg

Jeg tænker på, om min mor savner mig endnu. Mon hun har opdaget, at jeg er væk?

Byen bliver mindre under os, jorden bliver til en blå og lysende kugle. Jeg har aldrig været så langt hjemmefra før.

"Jeg bor den vej," siger hun og peger. Instrumentbrættet er gammelt og slidt. Symbolerne på knapperne er næsten slidt helt væk, de små lamper lyser næsten ikke mere. Styrepinden knirker modvilligt, da hun hiver i den.

"Har du selv bygget dit rumskib?" spørger jeg.

"Jeg fik det en gang af nogle voksne. Har du hørt om rumkapløbet?"

Jeg ryster på hovedet.

"Det er mange år siden nu. De ville alle sammen være de første i rummet. De ville rejse længst, bygge størst, sætte flag og fodspor. Til månen, til Mars. Når det gik godt, blev det tv-transmitteret, når det ikke gik godt, fik ingen det at vide. Sputniks, satellitter. Dyr og børn. De troede, jeg døde, og så glemte de alt om mig. Men jeg mistede bare forbindelsen. Se, det er mit hjem. Der er min ven."

Hun peger ud af den punkterede rude. En støvet planet bliver større

under os. En hund løber os i møde. Den logrer med halen og gør.

"Men der er en ting, jeg ikke forstår," siger jeg senere, da vi i hendes seng og kigger på stjernerne. "Dit rumskib er så gammelt. Hvordan kan du stadig være et barn?" Der er ingen lysforurening her. Der er meteorsværme, solvinde, det blæser varmt gennem vores iltmasker, som om vi sad ved et bål. Hundene ligger i fodenden og luner vores tæer. Der går lang tid, før hun svarer. "Vi er jo lysår væk fra jorden, Liv. Tiden er anderledes her. Den jord, vi kan se på herfra, er gammel," siger hun.

"Men hvad så med min mor?" spørger jeg. Det suger mørkt i mig, da jeg forstår. Som et sort hul.

Far lagde mine hænder på ballonen, så jeg kunne mærke, hvordan den voksede. Han spilede øjnene op mens han pustede. Hans kinder blev runde og røde. Vores ansigter var tæt på hinanden, der var kun en ballon imellem os, som blev større og større. Jeg forstod ikke, hvordan det gik til, om den til sidst ikke kunne bære mere luft, eller om det var mig, der kom til at klemme den. I hvert fald sprang den til sidst.

Post-apokalypsens möjligheter eller den ohållbara utopin: (O)hållbarhet i zombielitteratur för barn och unga

Peter Kostenniemi

Hållbarhet står högt i kurs. Vare sig det gäller ekonomi, produktion, konsumtion, migration eller in- och utrikespolitik lyfts hållbarhet fram som ett ideal, en garant för långsiktighet och stabilitet (själva kärnan i hållbarhet). Likafullt lever vi i en tid när ohållbarhet tar en allt större plats i vårt kollektiva medvetande. Klimatfrågan har seglat upp som en ödesfråga och ett mått på den yttersta ohållbarheten, där planeten och i förlängningen mänsklighetens existens hotas. Motsättningen mellan det hållbara och det ohållbara har länge bearbetats i barn- och ungdomslitteraturen, inte minst i den senaste tidens dystopiska trend som varit föremål för mycket uppmärksamhet (Hintz & Ostry 2003, Alkestrand 2021). I denna essä undersöker jag en genre besläktad med dystopin, nämligen post-apokalyptisk litteratur. Närmare bestämt zombielitteratur, en särskild form av post-apokalyptisk berättelse som varit del av populärkulturen sedan 1960-talet. Alltsedan millennieskiftet har zombielitteratur i allt högre grad hittat fram till barn och unga, och här behandlas två exempel: den svenske författaren Magnus Nordins romanserie *Varelserna* (2013–18) och den danske författaren Benni Bødgers romanserie *Zombie City* (2013–14). Hur bearbetar och problematiserar dessa romanserier frågor om hållbarhet och ohållbarhet? Vilka möjligheter existerar i undergången och hur skildras vägen ut ur apokalypsen?

Dystopin skildrar en destruktiv plats, ofta i form av ett tekniskt avancerat förtryckarsamhälle där människan regleras och begränsas. Dess motsats är utopin som närs av drömmen om en annan värld – både i betydelsen icke-existerande plats (ordets ursprungliga betydelse) och ett potentiellt idealsamhälle (Vieira 2010, 4–5, 18). Dystopin iscensätter ett ohållbart samhälle och motståndet däremot, utopin förkroppsligar hållbarheten. Post-apokalypsen befinner sig däremellan. Den skildrar en destruktiv plats där undergången utplånat vardagen men också skapat ett blankt papper på vilket en ny, hållbar ordning kan tecknas. Post-apokalyptisk zombielitteratur brukar emellertid förstås som tämligen renons på hopp. I stället gestaltas ett förfallet landskap, där mänskligt liv reduceras till överlevnad och vardagen består av att bekämpa levande döda och strida med andra människor i konkurrens om resurser. Besinningslös plundring och våldshandlingar utgör en hedonistisk och destruktiv njutning till följd av att juridiska lagar och etiska normer upphört att gälla. I slutändan leder denna uppenbara ohållbarhet till människans undergång. Så beskrivs ofta post-apokalyptiska zombieberättelser (se exempelvis Proffitt & Templin 2013, 48), men i zombielitteratur för barn och unga gestaltas paradoxalt nog en vilja till hållbarhet. Det görs inte bara genom strategier för överlevnad i det post-apokalyptiska tillståndet, utan också utifrån drömmen om en tillvaro bortanför det.

Magnus Nordins *Varelserna* består av sex delar som alla utspelar sig på ön Gotland i Sverige, där stora delar av befolkningen uttrade-rats till följd av ett zombieutbrott. Den svenska staten har försatt ön i karantän och lämnat befolkningen åt sitt öde. Vi som läsare följer först syskonen Elias och Emma och senare enbart Emma. Det dagliga livet består av att finna föda och leta upp platser att gömma sig för horderna av köttätande zombier (här kallade varelses). Konkurrenten mellan människorna är hård. När Emma, på en av sina dagliga turer, hittar ett hus visar det sig att någon efterlämnat ett skåp fullt av konserver. Hon fyller sin ryggsäck, men innan hon hinner lämna huset blir hon brutalt rånad av ett beväpnat gäng. I stället för att dela på maten, som Emma skulle gjort, konstaterar hon bittert att gänget "tar allt, lämnar inte någonting kvar. [...] Det är inte rättvist. Det var faktiskt hon som upptäckte huset först" (Nordin, *Emmas bok*, 37). I post-apokalypsen överlever de starka på de svagas bekostnad, men Emma upprätthåller tron på andra ideal. Det innebär inte att hon alltid avstår från våld, tvärtom. När hon råkar på gänget än en gång vägrar de släppa in henne i ett hus och därmed rädda henne från en annalkande hord av levande döda. Inte förrän hon hotar sätta eld på huset blir hon insläppt (Nordin, *Emmas bok*, 89ff). Emma hotar med våld, men sådana handlingar blir aldrig ett självändamål eller ett nöje i frånvaron av juridisk lag. Hennes hållning är genomgående

”

... i zombielitteratur för barn och unga gestaltas paradoxalt nog en vilja till hållbarhet.

att människorna borde bekämpa zombierna, inte varandra (Nordin, *Fredlös*, 132).

I Benni Bødkers *Zombie City*, som består av fyra delar, följer vi pojken Chris. Han är hemlös, uppvuxen på en soptipp utanför en storstad. Efter att apokalypsen transformerat alla vuxna till zombier, vågar han sig in i staden. Hans tillvaro där består, liksom Emmas i *Varelserna*, av ständig kamp mot zombier och jakt på resurser. Efter att ha isolerat sig i en bunker slår han följe med en grupp. Samarbetet gör tillvaron enklare, men när de övriga i gruppen vill stjäla mat från några andra barn och lämna dem åt sitt öde, ifrågasätter Chris deras moral. Gruppledaren Sancho anser att Chris måste vakna upp och inse att tillvaron inte är någon "børnehave": "Det er alle mod alle. Det er den nye virkelighed. Du dør, hvis du er blødsøden" (Bødker, *Under jorden*, 32-33). Chris vägrar underkasta sig en sådan deterministiskt destruktiv logik. Han överger sitt gäng och bibehåller därigenom tron på alternativ, även om det innebär att hans osäkerhet intensifieras då han på nytt är utlämnad till sig själv.

Varken *Varelserna* eller *Zombie City* gestaltar fullt ut ett mänsklighetens förfall, där människan imiterar zombiens kannibalistiska natur och den enes bröd blir den andres död. Både Emma och Chris förkroppsligar ett motstånd mot en sådan given utveckling. Chris överger en trygg tillvaro då den upprätthålls på andras bekostnad och Emma börjar i slutändan samarbeta med sina tidigare motståndare. Romanserierna gestaltar en strävan efter hållbarhet i post-apokalypsens ohållbara verklighet, och drömmen om en bättre tillvaro driver dem framåt. Själva ordet apokalyps betyder "avslöja" enligt biblisk modell där undergången enbart är ett förspel till att en bättre värld, det Nya Jerusalem, avslöjas. Zombielitteraturens apokalyps brukar däremot förstås som en rundgång i själva undergångsmomentet utan något uppenbarande av ett nytt paradys för att fullborda apokalypsen (Pagano 2008, 79–80, 85). *Varelserna* och *Zombie City* upprättar inga "paradis" vid vägens slut, men gestaltar tillfälliga fristäder, vilka problematiserar frågan om vad som är hållbart.

Zombieutbrottet i *Zombie City* gör Chris tillvaro prekär, men skapar också möjligheter. Som hemlös innan apokalypsen har han överlevt på matrester, framgrävda ur soptippens avfall: "Der var næsten altid mad. Muggent brød. Gamle dåser. Rådden frugt. Alt kunne spises" (Bødker, *Alene i mørket*, 20). Efter apokalypsen vågar han sig in i staden och till dess övergivna köpcentrum. Där hittar han konserver och färdigmat som han glupar i sig så hastigt att käkarna närapå går ur led (Bødker, *De dødes by*, 15). Kalla konserver trumfar möjligt bröd och rutten frukt, varför apokalypsen möjliggör att Chris tar ett steg uppåt i samhället och inte, som brukligt, ett kliv neråt. Chris ägnar sig emellertid inte åt någon för genren typisk plundring. Tvärtom

”

Romanserierna gestaltar en strävan efter hållbarhet i post-apokalypsens ohållbara verklighet, och drömmen om en bättre tillvaro driver dem framåt.

väljer han bort dataspel och dyrbara klockor till förmån för det som betyder något: mat (Bødker, *De dødes by*, 11–14). På grund av det överhängande hotet från zombierna drivs Chris likafullt av en önskan att hitta De levandes land. Det är en plats där överlevande upprättat en säker fristad, och även om han är osäker på dess existens ser han sig nödsakad att tro på den, "[e]llers er der jo intet håb" (Bødker, *Under jorden*, 41). Även i *Varelserna* drivs Emma av ett sökande efter ett varaktigt, strukturerat minisamhälle bortom post-apokalypsens strukturlösa kaos.

Drömmen om en bättre värld spelar en viktig roll i post-apokalyptiska berättelser, men betydelsen är mångfaldig. Andreas Nyström (2021, 2) betonar hur fristaden ofta fungerar som en tillfällig plats där protagonisterna kan återhämta sig från post-apokalypsens vedermödor, men sällan erbjuder någon bestående lösning på problemen. I *Varelserna* söker sig Emma till Visby, Gotlands största stad, där en militär styrka som blivit kvar på ön har upprättat en fristad. Det är den första av flera sådana platser i Nordins romanserie som alla synliggör skillnaderna mellan fristaden som utopisk idé och som konkret plats. Fristaden i Visby är hierarkisk och dess invånare underkastas stenhård disciplin. Den som vill lämna platsen avrättas (Nordin, *Fristaden*, 54). För den regerande militären garanterar förtrycket hållbarhet, för invånarna är tillvaron i fristaden närmast dystopisk. Längre fram i romanserien söker sig Emma till Fårö och fristaden Eden vars ledare är Adam och Eva och vars medlemmar kallas paradisetts barn. Eden bygger på pacifistisk grund, men dess disciplinära regelverk påminner om fristaden i Visby. Medan den sistnämnda faller på grund av oförmåga att stänga zombierna ute, faller Eden på grund av en ovilja till det – även zombierna betraktas som Guds skapelse och de får därför inte dödas (Nordin, *Paradisetts barn*, 38).

Nordins fristäder är båda tillbakablickande eller, för att låna ett begrepp av filosofen Zygmunt Bauman, retrotopiska. Inför en osäker framtid, i ett osäkert samhälle, vänds blicken bakåt i ett försök att rekonstruera ett nostalgiskt förflutet som anses ha gått förlostat (Bauman 2017). Fristaden i Visby eftersträvar att upprätthålla ordning, men blir till ett eko av alla historiens auktoritära militärdiktaturer. Eden närmast parodierar det retrotopiska genom att söka sig bakåt ända till skapelseberättelsen, och i slutändan tränger undergången genom chimären. När Chris i *Zombie City* når fram till De levandes land skildras platsen som ett alternativ till undergången utan att innebära en återgång till romanseriens pre-apokalyptiska samhälle som varit utpräglat ojämlikt. Chris tillvaro på soptippen kontrasteras mot de rikas kvarter i staden, där invånarna haft mer pengar än de behövt och där portarna bevakats av beväpnade vakter (Bødker, *Alene i mørket*, 23). I De levandes land känner Chris igen

barn från soptippen, men också barn som ser ut att komma från de rikas kvarter. Platsen överbryggat tidigare ojämlikhet samtidigt som Chris inträdesbiljett består i hans förmåga att bekämpa zombier, en färdighet han förvärvat och förädlat i den post-apokalyptiska tillvaron. De levandes land tar avstamp i apokalypsen och förvaltar dess erfarenheter men blickar framåt snarare än bakåt.

Inte heller i *Varelserna* innebär drömmen om framtiden en återgång till det pre-apokalyptiska samhället. När detta förflutna samhälle beskrivs är det som fragment av en tämligen ordinär tillvaro. Ungdomarna har umgåtts med vänner och pojk- och flickvänner medan eventuell oro för framtiden kretsat kring yrkesval och familjebildning (Nordin, *Elias bok*, 27). När svenska staten i slutet av romanserien träder in och skickar en militärstyrka till Gotland för att återupprätta ordning, vägrar Emma och hennes gäng att återgå till det som varit. Emma konstaterar: "allt som vi har varit med om måste ha gjort något med oss" (Nordin, *Paradisets barn*, 146). När militären utfärdar en order om omlokalisering av de överlevande, fastslår en i Emmas gäng: "Jag tänker i alla fall stanna kvar. Ingen kommer att kunna flytta på mig. Inte ens Sveriges regering" (Nordin, *Paradisets barn*, 152). Om fristaden generellt eftersträvar att skapa hållbarhet, ställer de tillbakablickande, retrotopiska fristäderna frågor om vad som egentligen är hållbart? Är en återgång till det förflutna vägen framåt, eller är det i riktning mot något annat vi måste sträva?

Post-apokalyptiska zombieberättelser gestaltar ohållbarhet i sin mest extrema form: levande döda livnär sig på de levande, resurser sinner till följd av besinningslös konsumtion och mänskliga relationer utmynnar i fiendskap och konkurrens. Trots detta gestaltar Magnus Nordins *Varelserna* och Benni Bødkers *Zombie City* komplexa samhällen som inte är ensidigt negativa. Varken Emma eller Chris underordnar sig en post-apokalyptisk brist på hållbarhet, tvärtom positionerar de sig mot den. I båda romanserierna utgör fristaden en väg ut ur undergången, men snarare än att söka den i det förflutna problematiseras en retrotopisk hållning. Framtiden består varken i att förbli i nuets osäkerhet eller i att försöka återställa det som varit. Zombielitteraturen för barn och unga gestaltar därmed en symboliskt extrem version av var vi riskerar att hamna, om inte hållbarhet upphöjs från att vara ett retoriskt signalvärde – ett tomt "bla, bla, bla" för att parafrasera Greta Thunberg – till ett reellt mål. Samtidigt varnas vi för att söka hållbara lösningar i vårt förflutna. Varken *Varelserna* eller *Zombie City* ger några slutgiltiga svar på hur en hållbar framtid ser ut. Vi lämnas med frågan, men sökandet fortsätter efter den hållbara "fristad" som utgör ett alternativ till den ohållbarhet som sakta men säkert knuffar även oss mot apokalypsens rand.

”

Post-apokalyptiska zombieberättelser gestaltar ohållbarhet i sin mest extrema form: levande döda livnär sig på de levande, resurser sinner till följd av besinningslös konsumtion och mänskliga relationer utmynnar i fiendskap och konkurrens.

LITTERATUR

- Alkestrand, M. (2021). *Mothers and murderers: adults' oppression of children and adolescents in young adult dystopian literature*. Makadam.
- Bauman, Z. (2017). *Retrotopia*. Polity Press.
- Bødker, B. (2013). *Zombie City: De dædes by*. Corto.
- Bødker, B. (2013). *Zombie City: Alene i mørket*. Corto.
- Bødker, B. (2014). *Zombie City: Under jorden*. Corto.
- Bødker, B. (2014). *Zombie City: De levendes land*. Corto.
- Hintz, C. & E. Ostry (red.) (2003). *Utopian and dystopian writing for children and young adults*. Routledge.
- Nordin, M. (2013). *Varelsena: Elias bok*. Berghs.
- Nordin, M. (2014). *Varelsena: Emmas bok*. Berghs.
- Nordin, M. (2014). *Varelsena: Fristaden*. Berghs.
- Nordin, M. (2018). *Varelsena: Paradisets barn*. Berghs.
- Nyström, A. (2021). *Places of rest in worlds of ruin: havens in post-apocalyptic fiction*. Diss. Karlstads universitet. Tillgänglig: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kau:diva-82698>
- Pagano, D. (2008). "The space of apocalypse in zombie cinema". Ingår i S. McIntosh & M. Leverette (red.) *Zombie cultures: autopsies of the living dead*. Scarecrow Press, 71–86.
- Proffitt, J.M. & R. Templin (2013). "'Fight the living, fear the dead': Zombie apocalypse, libertarian paradise?". Ingår i M. Belaji (ed.) *Thinking dead: what the zombie apocalypse means*. Lexington Books, 42–56.
- Vieira, F. (2010). "The concept of Utopia". Ingår i G. Claeys (red.) *The Cambridge companion to utopian literature*. Cambridge University Press, 3–27.

III

Kredsløbets ønskeseddel

Fyrstikksvesenes dikt

Åse Ombustvedt og
Rakel Helmsdal

s. 86

Står en privilegierad blick på brukslitteratur i vägen för läsare av lättläst barnlitteratur?

Alle Eriksson

s. 94

Vem förstår nordiska barnböcker?

**Översättningar av barn-
och ungdomslitteratur:
en nödvändig grund
för social hållbarhet i
Norden?**

Helga Ferdinandsdóttir

s. 100

Det barnlitterära kretsloppets hållbarhet i Norden: En fruktbar grogrund för litterära priser, barnlitteraturkritik och –forskning

Maria Lassén-Seger &
Mia Österlund

s. 108

Lagkaos

Karen Siercke og
Adam O.

s. 120

Skal - skal ikke
Du er lukket
Har du en kjerne der inne?
Du har levd ved havet
i skogen
for deg selv
for alle

Du har skrukker
høyder og stup
Du er stille
så stille
at jeg kan
stille klokken etter deg
og du går ingen steder

Fyrstikkvesenenes dikt

Tekst: Åse Ombustvedt
Illustrasjoner: Rakel Helmsdal

Du knitrer
glitrer
og danser
stjeler oppmerksomhet
suger til deg lyset
beveger deg

i vann

i luft

bryter ikke sammen
brytes ikke ned

Du er glatt
du sklir

ut av hendene våre

du slenger deg rundt

Du eter pusten ut av oss
kveler havets forsøk

Bak enhver bit av deg står et forundret system
og gjemmer seg i det store mørket

Musikken krøller seg
Dansen krøller seg
Alt krøller seg

Vi leiter i asken
og der
bak et frø
sitter du
sammenkrøllet
og venter på våren

Tankene går meg til hodet
Jeg tenker på blomster
I en fold ligger et frø
og tenker på regn

Blomsten spør om jeg er ekte
jeg svarer ikke
jeg river kronbladene ut
innover og innover i blomsten

Er det noen der?
Innerst bor små kryp
som drysser forundret ut

Nå har du svart
sukker blomsten
med jord i munnen

Hva er det?
Er det et jordskjelv?

Nei, sov videre
det er bare det uholdbare

som fyker forbi

Verden er et mykt brød
fullt av hull
Hvis jeg eter deg
forsvinner du

Det ligger tre smuler på stranden

Hvor er du
grønne blad
jeg leter etter deg

Har du falt ned i en sprekk?
Har noen plukket deg opp?
Har du spist morgenmat i dag?

Savner du en venn
du kan hviske til i vinden?
hviske at du er til
at du hører til det store treet!

STEEL

Jeg lukker øjnene

og

ønsker meg tre ting

nå

!hånda,

hvis du holder meg

Står en privilegierad blick på brukslitteratur i vägen för läsare av lättläst barnlitteratur?

Alle Eriksson

Lättläst är en alltmer populär barnlitterär genre som väcker förvåningsvärt mycket reaktioner, både positiva och negativa, hos lärare, förmedlare och forskare. Men låt mig återkomma till det. Först vill jag ställa frågan: vad är egentligen lättläst? Om vad lättläst egentligen är råder nämligen delade meningar, både bland förmedlare och bland forskare. Att meningarna går isär beror på att begreppet används för flera olika typer av böcker som sinsemellan har både likheter och olikheter.

Lättläst barnlitteratur kan exempelvis vara böcker för dem som precis ska lära sig läsa eller som nyss har knäckt själva läskoden, och som kommer att fortsätta på läsandets bana utan större problem. Förutom möjligtvis med lusten, men låt mig återkomma till det också. Det finns också barnböcker som kallas lättlästa för att de är märkbart kortare, eller har en handling som inte kräver djupare eftertanke, men som ändå riktar sig till personer som både kan läsa och har lust till läsning. Exempel på den typen av litteratur är de lättlästa böcker

som ges ut av allmänna förlag, som Rabén & Sjögrens populära serie *Skoldeckarna* av Lena Lilleste, eller Bonnier Carlsens lättlästa barnböcker skrivna av Helena Bross, som serien om *Klass 1b* eller *Solgan 1*. Vissa av dem märks också ut genom att de är extra lätta att läsa och skrivna i versaler. Vad gäller de böcker som kallas lättlästa för att de inte kräver djupare eftertanke brukar böcker med fokus på relationer, framför allt kärleksrelationer, få detta epitet, även om de egentligen inte alls är lättlästa i den mening att de riktar sig till dem som har svårt att läsa. Lättläst i det sammanhanget ser jag snarare som ett uttryck för en förlegad syn på vad litteratur för barn och unga kan vara.

Lättlästa böcker i egentlig mening är de böcker som riktar sig direkt till dem som av någon anledning har svårt att läsa, alltså till dem som verkligen kämpar med att knäcka läskoden och har problem med att få bokstäverna på plats. Det är läsare som förmodligen aldrig kommer att ha lätt för att läsa, för vilka bokstäverna fortsatt kommer att vara en kamp. Av någon anledning har litteratur för den senare gruppen fått en negativ stämpel, som om lättlästa böcker för barn med lässvårigheter i sig skulle vara en sämre typ av litteratur. Låt mig bena lite i den typ av barnlitteratur som går under beteckningen brukslitteratur och dit de lättlästa barnböckerna ofta hänförs. Ordet brukslitteratur har seglat upp som ett paraplybegrepp, under vilket lättlästa böcker fått plats. Som paraplybegrepp rymmer ordet flera olika typer av böcker. Därunder står i första hand böcker med tydlig pedagogisk inriktning och belärande budskap, som ofta över-skuggar de konstnärliga anspråken.

När skriftkonsten kom till västvärlden var det framför allt de lärda som kunde och fick läsa. Dessa var ofta män, tillhörande kyrkan eller andra institutioner som hade stor makt över folket. Det var helt enkelt inte tillåtet för andra att läsa och skriva eftersom det sågs som alldeles för farligt om skrifter som sade emot det kyrkan förrespråkade spreds och folket kunde få andra idéer och rentav göra uppror. Ur detta kommer tanken om varför det är så viktigt att kunna läsa och skriva, nämligen för att ha en chans att delta i det demokratiska samhället. För att inte makten ska överlämnas till några få, utan för att alla ska ha möjlighet att påverka, har läsning sedan länge ansetts avgörande. Sjuårige Josef, som var omslagsbarn till en av förlaget Nypon och Viljas kataloger, säger det bäst. På frågan *Måste vi kunna läsa?* svarar han *ja, annars vet man ju inte vad det står!* Så enkelt, och så exakt är det faktiskt. Kan man inte läsa vet man ju inte vad det står, varken i myndighetstexter, i sociala medier, i skolböcker eller i skönlitterära böcker. Och det är här som insikten om vikten av vad vi använder vår läsförmåga till slår till. Att lämna fantasin utanför det som också kan påverka ett demokratiskt sam-

”

Så enkelt, och så exakt är det faktiskt. Kan man inte läsa vet man ju inte vad det står, varken i myndighetstexter, i sociala medier, i skolböcker eller i skönlitterära böcker.

hätte vore ett snedsteg. Utan fantasin kan vi inte föreställa oss hur vi skulle vilja delta i eller förändra ett samhälle, vi skulle inte kunna visualisera samhällsförändringar. Läskunnighet blir därför livsviktig för att ta del av det fantastiska som är litteratur. Genom läsningen får vi ett rikare ordförråd, ett språk som gör det möjligt att sätta ord på våra tankar och känslor.

För mig, som förläggare för lättläst litteratur, är målet med att kunna ta del av myndighetstexter ett av flera mål. Inte bara får vi ett språk som vi kan ha nytta av, vi kan också få tillgång till vår fantasi, vilket i kombination blir ett utmärkt instrument för att vi ska kunna säga vad vi tycker, våga göra våra röster hörda och bli de där aktiva medborgarna som ett demokratiskt samhälle i någon mån faktiskt kräver av oss. Det jag i min strävan som förläggare vill att alla ska få uppleva är den fantastiska känsla som bara kan uppnås av att stirra på papper med små krumelurer på och hallucinera vilt. Skämt åsido, men är det inte fantastiskt att det på något sätt är just det som pågår? Astrid Lindgren uttryckte det finare i sitt tacktal då hon mottog det prestigefyllda H.C. Andersen-priset 1958:

"Ett barn ensamt med sin bok skapar sig någonstans inne i själens hemliga rum egna bilder, som överträffar allt annat. Sådana bilder är nödvändiga för människan. Den dag barnens fantasi inte längre orkar skapa dem, den dagen blir mänskligheten fattig. Allt stort som skedde i världen, skedde först i någon människas fantasi, och hur morgondagens värld ska se ut beror till stor del på det mått av inbillningskraft som finns hos de där som just nu håller på att lära sig läsa. Därför behöver barnen böcker."

När vi läser skapar vi inre bilder så tydligt som om vi faktiskt var på plats där allt vi läser om utspelar sig. Genom litteraturen kan vi vara den där flugan på väggen. Vi kan förflytta oss hundratals mil bara genom att öppna en bok. Vi kan kliva in och ut ur andra världar och dimensioner, vi kan resa genom tid och rum samtidigt som vi sitter helt still. Läsning av skönlitteratur inte bara utmanar och sätter igång fantasin och ger oss möjligheter att föreställa oss andras liv, den öppnar också upp världen och gör den större. Och mer ändå, litteraturen får oss att uppleva och känna, låter oss komma i kontakt med sorg, glädje och allt däremellan.

Det händer ofta att föräldrar, lärare, bibliotekarier och andra som möter personer som behöver hjälp med sin läsning, hör av sig till mig med underbara historier om hur deras barn eller elever plötsligt hittat den lättlästa boken med stort B. Den som har gjort att de faktiskt tragglat sig igenom den, trots att det varit svårt, eller att de från början inte alls varit sugna på att läsa en bok. Det finns nästan ingen bättre känsla än att läsa ett sådant meddelande. Men varför är då andra skeptiska eller rent av kritiska till den lättlästa littera-

”

När vi läser skapar vi inre bilder så tydligt som om vi faktiskt var på plats där allt vi läser om utspelar sig. Genom litteraturen kan vi vara den där flugan på väggen.

turen, den som är specifikt riktad till dem som inte kan läsa? En del av kritiken går ut på att det inte skulle finnas något litterärt värde i böckerna, medan en annan går ut på att den lättlästa litteraturen inte utmanar läsaren. En tredje kritik är att den lättlästa litteraturens blotta existens hotar barn- och ungdomsbokens utveckling, då barn och unga i högre utsträckning väljer att läsa lättlästa böcker, trots att de *kan* läsa alldeles utmärkt. I vissa fall är kritiken säkert befogad, alla böcker är ju inte bra och alla böcker passar inte alla. Där någon får sin värsta läsoplevelse får en annan sin bästa, och anledningarna kan skilja sig åt.

Anna Nordenstam vid Göteborgs universitet och Christina Olin-Scheller vid Karlstads universitet, studerar i projektet *Läsa lätt?* värderingar och ideologier kring lättläst skönlitteratur för barn och unga. I tidskriften *Utbildning & Demokrati* (2018) skriver de om lättläst som en demokratifråga. De lyfter kritik dels mot föreställningen att skönlitteratur i sig kan göra läsande människor till goda medborgare eller människor med demokratiska värderingar, dels mot att lättläst litteratur skulle bidra till en ökad språkutveckling. Det de ifrågasätter är alltså de grundläggande föreställningar som den lättlästa brukslitteraturen lutar sig mot. Samtidigt som Nordenstam och Olin-Scheller är kritiska till den lättlästa litteraturen tar de också upp flera exempel på forskning som tvärtom menar att skönlitteraturens kraft är sådan att den stimulerar fantasin och skapar en inlevelseförmåga som "också förmedlar kunskap".

I den svenska dagstidningen *Dagens Nyheter* pågick under oktober 2021 en debatt om läsning, som väcktes av den finlandssvenska journalisten Anna-Lena Laurén, om vikten av att utmana unga läsare med böcker de inte förstår och att ge dem möjlighet att läsa oförkortade klassiker. Laurén kritiserar att det görs lättlästa bearbetningar av klassiker, då hon menar att de är att "sätta kärran framför hästen", och att det inte gör något om en läsare inte förstår alla ord eller ett sammanhang eftersom vi, enligt Laurén, läser för att förstå en helhet. Anna-Lena Laurén får en av sina värsta läsoplevelser av de kommersiellt bearbetade Mumin-böckerna. Jolin Slottes lättlästa bearbetningar av Tove Janssons Mumin-böcker vill jag däremot framhålla som mycket bra, och som böcker som i sin egen rätt kan ta Janssons universum närmare fler läsare. Andra exempel på otroligt goda lättlästa bearbetningar är Niklas Natt och Dags 1700-talsserie *Bellman noir* (2017–2021) bearbetad av Niklas Darke (2020–2021) och David Lagercrantz *Jag är Zlatan Ibrahimović: min historia* (2011) bearbetad av Carina Edling (2021). Även Jessica Schiefauers *När hundarna kommer* (2015) bearbetad av Tomas Dömstedt (2017) ger en stark läsoplevelse. Så, precis som jag konstaterat tidigare, kan någons värsta läsoplevelse vara en annans bästa.

Många som diskuterar lättläst, mig själv inräknad, är goda läsare. Det är personer som inte kämpar med sin läsning. Det är därför viktigt att alla som förmedlar barnlitteratur och främjar läsning *på riktigt* kan, eller i alla fall försöker, sätta sig in i hur det är att kämpa med varje mening, och vad det då betyder att ta sig igenom en hel bok och sedan kunna prata om den och visa att en inte bara har läst den, utan också förstått vad den handlar om. Det kanske inte, rent litterärt, kommer att vara den bästa läsupplevelsen för det läsande barnet, men i bästa fall följer den avklarade läsningen med som en nyckelhändelse, en öppning mot fortsatt läsande. Att vara en god läsare är att vara privilegierad och som med alla privilegier måste vi se att vi har dem, innan vi börjar kritisera, eftersom kritiken först då kan bli relevant. Som det är nu riskerar kritiken av lättläst litteratur att bli missriktad när den påstår att denna litteraturkategoris enda uppgift är pedagogisk och att den förtar möjligheter till starka läsupplevelser och utmanande läsning. Detta konstaterande uppstår alltså enligt min mening eftersom en sådan kritik kommer ur en privilegierad position, där den som uttalar kritiken inte ser att bara för att en bok riktar sig till någon med lässvårigheter, eller som är ny för ett språk, behöver den inte vara en pedagogisk bok. Låter det som en motsägelse? Lättläst litteratur är väl till för att få folk att lära sig läsa? Ja, men också till för att ge dem som behöver den lättlästa litteraturen litterära upplevelser, utifrån den nivå som läsaren befinner sig på. Boken ska, som alla andra böcker, ha en litterär kvalitet för att bli utgiven, ett särskilt "något". Detta "något" är det som varje förläggare letar efter i jakten på att få ge den som behöver och vill ha en stark läsupplevelse.

Så vad innebär då detta med brukslitteratur egentligen? Kanske är det helt enkelt som med mycket annat, det beror på vem som uttalar sig. All litteratur är i någon mån avsedd att brukas, bara av olika människor och på olika sätt. Det jag vill uppmärksamma är risken med att det endast är en privilegierad blick på barnlitterära lättlästa böcker som tillåts värdera dessa. Risken är då att förståelsen för de läsare som behöver lättlästa böcker med litterärt innehåll är otillräcklig. Vi kan inte fastna vid att kritisera den lättlästa litteraturen, eller övrig brukslitteratur, när det är så tydligt att intresset för läsning minskar bland framför allt unga. Istället borde vi utveckla brukslitteraturen och den lättlästa litteraturen. Istället för att fastna i debatter om vad som är *god* läsning, borde vi tillåta läsning, vilken som. Det ingår i ett socialt hållbart samhälle. Låt oss bruka litteraturen!

”

Att vara en god läsare är att vara privilegierad och som med alla privilegier måste vi se att vi har dem, innan vi börjar kritisera, eftersom kritiken först då kan bli relevant.

LITTERATUR

Nordenstam, Anna & Christina Olin-Scheller (2018). "Lättläst – en demokratifråga", *Utbildning & Demokrati: tidskrift för didaktik och utbildningspolitik*, 27 (3), 35–52. Tillgänglig: <https://doi.org/10.48059/uod.v27i3.1107>

Vem förstår nordiska barnböcker? Översättningar av barn- och ungdomslitteratur: en nödvändig grund för social hållbarhet i Norden?

Helga Ferdinandsdóttir

Social hållbarhet handlar om att hitta nya sätt att leva tillsammans, förstärka det sociala kapitalet och öka delaktigheten. Det uppdraget blir allt viktigare i våra mångkulturella samhällen, också sett i ett större nordiskt perspektiv. I denna essä ställer jag frågan om inte barn- och ungdomslitteraturen, som en form av kulturellt utbyte, är en av förutsättningarna för social hållbarhet, samhörighet, kulturell mångfald och inkludering i Norden.

Barnböcker är goodwill-ambassadörer

Vi lever i en värld i snabb förändring och barnlitteraturen måste också utvecklas för att ha möjlighet att vara relevant för framtida generationer. Läsare av barnböcker har alltid haft varierande behov, men allting pekar på att vi nu går in i en tid där samhällsliga föränd-

ringar sker på en avsevärt större skala än tidigare på grund av komplexa teknologiska och miljömässiga förhållanden. De utmaningar som kommande generationer kan väntas stå inför kommer att kräva stora anpassningar för att säkra ekonomisk, miljömässig och social hållbarhet. Detta betyder ändå inte att barnböcker inte kommer att fortsätta att vara viktiga, eller rentav bli ännu viktigare än tidigare – oavsett i vilket format de kommer att vara tillgängliga för läsarna.

Bra barnböcker sätter sina läsare på prov och ställer frågor genom användning av symbolik och hänvisningar till kultur och miljö. En barnbok ska på sådana sätt kunna förmå barnet som läsare att ifrågasätta negativa stereotyper, faktorer som undergräver jämlikhet eller orättvis behandling av personer i berättelsen (DeNicolo & Fránquiz 2006).

Det nordiska språk- och kulturområdet bygger på nära relationer mellan de nordiska länderna, och en grundpelare i det nordiska kulturutbytet har varit böcker för barn. En avgörande faktor numera är ändå att böcker för barn finns tillgängliga i översättning på alla nordiska språk, eftersom studier har visat att den ömsesidiga språkförståelsen i Norden har minskat (Skjold Frøshaug & Stende 2021).

Riktigt bra barnböcker kan vandra långt och hitta läsare överallt i världen. Barnboksarvet är i sig internationellt och därför i princip tillgängligt för alla. Ändå är det nödvändigt att hjälpa läsarna på traven genom att sänka språktröskeln och öppna upp nya läsmarker. Detta är viktigt inte enbart för unga läsare och för författare som gläds över varje ny översättning, utan också för forskningen. Om böcker inte finns i översättning hittar de inga läsare och blir inte föremål för forskning i ett nordiskt sammanhang.

Nordens språk och mångkulturella samhällen

För 90 år sedan, när min mormor var ung och Island fortfarande var en del av kungariket Danmark, var danska högsta mode i Reykjavík och många av den yngre generationen talade danska med varandra på söndagarna för att känna sig inne. Idag skulle få isländska ungdomar kunna prata sinsemellan på danska, ännu mindre ha någon lust till det.

Färdigheten att kunna kommunicera på danska, norska eller svenska har länge varit en förenande länk mellan invånare i de nordiska länderna. Språksituationen är dock i ständig utveckling och i Norden är de yngsta generationerna uppvuxna i en miljö där engelska är en oskiljaktig del av vardagen. Man skulle rentav kunna påstå att de engelska språkområdenas kulturella hegemoni över nordiska barn nu är starkare än någonsin.

Vi som tillhör ett marginellt språkområde känner mycket tydligt hur engelskan påverkar det lilla språk som vår kultur vilar på. Engelskan finns överallt. Barn, och inte minst ungdomar, konsumerar innehåll i sociala medier, på internet och i tv i stor utsträckning på engelska. I små språkområden kan det vara en utmaning att hålla språket levande i de nya medierna, och man får dessutom ytterst sällan tillfälle att använda skandinaviska språk, om det så bara vore på söndagarna som hos mormor förr.

I mars i år publicerade Nordiska ministerrådet en rapport om resultaten av en undersökning där över 2 000 unga i åldern 16–25 år från alla de nordiska länderna ställdes frågor om sina språkkunskaper och hur de ser på språk och kultur (Skjold Frøshaug & Stende 2021). Undersökningens viktigaste resultat var att ungas förståelse av de skandinaviska språken varierar i hög grad mellan de nordiska länderna. Rapporten sammanfattar situationen på Island som följer:

På Island synes under halvparten av de unge at de skandinaviske språkene er enkle å forstå: 45 prosent mener det om norsk, 37 prosent mener det om dansk, og 35 prosent mener det om svensk. Samtidig svarer seks av ti at de prater og/eller skriver på et skandinavisk språk. Islendingene lærer dansk som fremmedspråk på skolen, og 55 prosent oppgir at de skriver eller prater dansk. Samtidig er det altså 63 prosent som mener det ikke er enkelt å forstå dansk. [...]

Av de unge islendingene mener bare 45 prosent at det å forstå dansk er en viktig del av det nordiske fellesskapet.

(Skjold Frøshaug & Stende 2021, 24)

Runt 70 procent av de unga på Island svarar att de använder engelska på sociala medier, vilket är något högre än genomsnittet för alla de nordiska länderna. En positiv sak är ändå att ungefär två tredjedelar av dem som tillfrågades uppger att de har konsumerat kulturprodukter på ett annat nordiskt språk än sitt eget. De flesta svarar att underhållningsvärdet och/eller ett intressant innehåll är orsaken till att de väljer kulturprodukter på dessa språk, medan intresse för språket spelar en mycket mindre roll (Skjold Frøshaug & Stende 2021). Detta understryker vikten av att verka för att böcker från hela Norden finns tillgängliga på alla de nationella språken. Tillgänglighet, och därigenom förståelse, är till en mycket stor del själva grunden som det nordiska kultursamarbetet vilar på, och utbytet som den förståelsen möjliggör är samtidigt det bästa verktyget för att hålla intresset för den nordiska kulturen levande bland kommande generationer.

Barnboksöversättningens historia på Island visar också i hur stor utsträckning läsandet av nordiska böcker har format genera-

”

Barn, och inte minst ungdomar, konsumerar innehåll i sociala medier, på internet och i tv i stor utsträckning på engelska. I små språkområden kan det vara en utmaning att hålla språket levande i de nya medierna, och man får dessutom ytterst sällan tillfälle att använda skandinaviska språk, om det så bara vore på söndagarna som hos mormor förr.

tioner av isländska barn och därigenom stärkt deras känsla av att tillhöra det nordiska kulturområdet. Men även om många nordiska barn- och ungdomsböcker också på senare tid har fått ett bra mottagande, samtidigt som antalet utgivna barnböcker på Island har ökat starkt från omkring år 2000, så har de nordiska böckernas andel minskat mycket kraftigt. Detta framgår tydligt av exempelvis Martin Ringmars utmärkta artikel om isländska översättningar av svenska barnböcker (Ringmar 2015). Den utveckling som han beskriver har fortsatt, faktiskt i ännu snabbare takt, se min statistik nedan över utgivna böcker till och med 2019.

Isländsk barnboksstatistik

Med hjälp av den isländska nationalbibliografin Gegnir har jag sammanställt statistik om barnböcker utgivna under perioden 2010–2019, medan övrig information i nedanstående tabell bygger på ovannämnda artikel av Martin Ringmar. Samma sökkriterier har använts som i hans artikel, nämligen "barnlitteratur", "översättning från svenska" (respektive "danska" och "norska"), "böcker", samt språk "isländska" (sökningen gjordes i oktober 2021, medan Ringmars undersökning är från 2015). Ringmar påpekar att ett par fall av felaktig klassificering har rensats ut och att "inkonsekvenser och fel torde finnas i alla större bibliografier" (Ringmar 2015).

Samma förbehåll gäller för min sammanställning, men den ger ändå en övergripande bild av hur barnboksöversättningar har utvecklats på Island under de senaste åren. Det bör nämnas att barnböcker på andra språk än de som visas i tabellen utgör ungefär 10 procent av det sammanlagda antalet utgivna böcker, exempelvis översattes ett litet antal böcker från finska och färöiska under perioden 2010–2019.

Som synes har situationen när det gäller barnboksöversättningar förändrats markant under åren, och det som särskilt väcker uppmärksamhet är hur mycket balansen mellan de olika språkområdena har förändrats. Tabellen visar att antalet utgivna böcker har ökat i förhållandevis jämn takt över flera decennier och ännu snabbare de senaste 20 åren. Ökningen gäller både isländska barnböcker och översättningar från engelska. Översättningar från andra språk, särskilt de nordiska, blir däremot allt färre.

Översättningar av böcker från engelskspråkiga länder dominerar således numera och utgör under perioden 2010–2019 över 80 procent av alla översatta barnböcker, medan andelen översättningar från de nordiska språken fortsatt att minska. Ända fram till 1990-talet kom minst en tredjedel av alla översatta barnböcker från Skandinavien. Den andelen har nu sjunkit till runt 10 procent. Anmärkningsvärt är

BARNBÖCKER PÅ ISLÄNDSKA

Period	Isl. orig.	Danska	Norska	Svenska	Engelska	Tyska	Σ
-1899	4	1	1	1	5	1	13
1900-1909	6	2	2	6	7	3	26
1910-1919	11	2	2	4	9	5	33
1920-1929	8	11	5	3	9	9	45
1930-1939	30	18	11	10	31	6	106
1940-1949	71	69	37	39	142	11	369
1950-1959	82	68	41	13	139	27	370
1960-1969	90	86	66	48	216	55	561
1970-1979	133	68	50	84	302	64	701
1980-1989	286	106	38	98	341	65	934
1990-1999	338	111	24	117	347	43	980
2000-2009	479	30	15	84	690	53	1351
2010-2019	764	16	23	64	747	39	1653
Summa:	2302	588	315	571	2985	381	7142

Källa: Gegnir

att den största minskningen gäller översättningar från danska. Åren 2010, 2013 och 2014 utkom således inte en enda dansk barnbok i isländsk översättning. Översättningar från svenska ökade sin andel under 1990-talet och blev ett större källspråk än både danska och norska. Svenska blev därmed också det andra viktigaste källspråket för isländska översättningar och har behållit den ställningen. Färre böcker översätts dock från svenska än förut och deras procentandel av alla isländska översättningar är mycket lägre nu än för cirka 30 år sedan, precis som är fallet med översättningar från de andra nordiska språken.

I detta sammanhang måste ändå påpekas att det också utkommer många nytryck av klassisk nordisk barnlitteratur, som Astrid Lindgrens böcker om Pippi Långstrump eller Gunilla Bergströms om Alfons Åberg. Dessa publikationer har inte tagits med i tabellen ovan, men det är anmärkningsvärt hur många av de äldre översättningar-

na från de nordiska språken som har lyckats etablera sig som en del av barnkulturen på Island och som ännu räknas som en viktig del av litteraturen flera årtionden efter att de först kom ut.

En titt på de böcker som får mest uppmärksamhet i Norden, exempelvis de som nomineras till Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris, visar att mycket få av de nominerade böckerna blir översatta, inte ens de prisvinnande böckerna. En isländsk bok finns bland de nio som har vunnit priset sedan det instiftades 2013, *Noll koll (Sölvasaga unglings)* av Arnar Már Arngrímsson. Av de övriga har endast tre av åtta översatts till isländska (två från Norge och en från Färöarna). Utvecklingen som jag har redogjort för gäller således hela barnboksfloran: Inte ens prisvinnande samnordiska böcker utgör här ett undantag.

Att barnlitteraturen befinner sig i denna situation beror inte enbart på engelskans inflytande eller på att nordiska barnböcker skulle vara av lägre kvalitet. Tvärtom är orsaken den att islänningars minskande kunskaper i de skandinaviska språken automatiskt minskar det kulturella utbytet och kapar de band som förr kunde knytas utan ansträngning.

Översättningar och hållbarhet i Norden

Social hållbarhet handlar om att hitta nya sätt att leva tillsammans, också sett i ett större nordiskt perspektiv. Språkbarriärerna i Norden utgör här ett problem eftersom de försvårar arbetet med att säkerställa ett gemensamt och jämlikt kulturutbyte. Som jag har visat har språkförståelsen mellan det marginella språk som isländskan är och de övriga nordiska språken minskat successivt över en längre tid. Detta har skett samtidigt som allt färre barn- och ungdomsböcker blir översatta till och från isländska och de andra nordiska språken. Den mest markanta förändringen har ägt rum de senaste 20 åren.

I Norden, precis som i andra delar av världen, råder stor efterfrågan på nya och varierade röster inom litteraturen. Här finns outnyttjade möjligheter. Fortsatt stöd från nordiska institutioner som Nord-Lit är en grundförutsättning för att nordisk litteratur och nordiska författare ska kunna översättas i framtiden, och i en ideal situation skulle översättningsstödet vara avsevärt högre än det är idag. Tyvärr har Nordiska ministerrådet tidigare i år varslat om omfattande nedskärningar inom kulturområdet. Enligt planerna kommer anslagen att minska med upp till 30 procent under perioden 2022–2024 på grund av en större satsning på klimat och integration. Detta har dock kritiserats skarpt från många håll och i skrivande stund är det för tidigt att säga något om hur det slutliga beskedet kommer att se ut.

”

I Norden, precis som i andra delar av världen, råder stor efterfrågan på nya och varierade röster inom litteraturen. Här finns outnyttjade möjligheter.

Den nordiska barnlitteraturen är av oomtvistad betydelse för mindre nordiska språkområden som Island och stöd till översättningar av barn- och ungdomsböcker är därför en viktig del av arbetet för att bibehålla en nordisk identitet och stärka banden mellan de nordiska länderna. Vi befinner oss redan i en situation där nordiska barnböcker inte längre hittar fram till det isländska språkområdet. En av de mest brännande frågorna när det gäller den sociala hållbarhet som grundläggs och upprätthålls via nordisk barnlitteratur är därför: Hur ser framtiden för det nordiska samarbetet ut om de stora nedskärningar av anslagen till kultur och litteratur som planerats genomförs?

LITTERATUR

DeNicolò, C. P. & M. E. Fránquiz (2006). "'Do I have to say it?': critical encounters with multicultural children's literature", *Language Arts* 84 (2), 157–170.

Ringmar, M. (2015). *Plúpp fer til Íslands: 100 år av svensk barnboksexport till sagoön*. Ingår i V. Alfvén, H. Engel & C. Lindgren (red.) *Översättning för en ny generation: nordisk barn- och ungdomslitteratur på export*. Högskolan Dalarna, 19–26. Tillgänglig: <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:820212/FULLTEXT02.pdf>

Skjold Frøshaug, A. & T. Stende (2021). *Har Norden et språkfelleskap?* Nordiska ministerrådet. Tillgänglig: <https://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:1535275/FULLTEXT01.pdf>

Det barnlitterära kretsloppets hållbarhet i Norden: En fruktbar grogrund för litterära priser, barnlitteraturkritik och -forskning

Maria Lassén-Seger
& Mia Österlund

[...] det kan gå att sakta ner klimatuppvärmningen om man minskar användningen av fossila bränslen och samtidigt lagrar tillräckligt mycket kol i marken.

– Och lagrar kol, det gör vi när vi odlar utan att gräva. Men då måste andra också odla så, på otroligt många platser, på hela planeten, säger Armi.

– På hela planeten? frågar Luna. Finns det andra platser som den här?

– Ja, det finns trädgårdar och stora jordbruk och så finns det folk som odlar i bildäck och badkar på övergivna tomter mitt i stan.

– Precis som vi, säger Luna.

(Hurme & Laurent 2021)

Att dagens nordiska barnlitteratur svarar mot samtidens hållbarhetsfrågor råder ingen tvekan om. Ta exempelvis finlandssvenska Maija Hurme och Lina Laurents faktabilderbok *Plats på jorden* (2021) som blommar ut i en vision av social hållbarhet, då den flätar samman ekologiska, ekonomiska och sociala strukturer. En intersektio-

Hållbarhetsvisionen
spänner över allt från
individens fysiska och
psykologiska behov
(inklusive drömmar)
till ett vidvinkelperspektiv som gäller
hela planetens överlevnad.

nellit infärgad barntrio skapar både social och ekologisk hållbarhet i sin närmiljö då de tillsammans med en vuxen kvinna börjar odla grävfritt på en ödetomt invid höghusområdet där de bor. Berättelsen är såväl inkluderande som aktivistisk till sitt anslag. Faktabilderboken som lär ut odlingskunskap kunde inte vara mer i takt med sin tid. Med sin grävfria odling, sin kollektivism och sitt mångfaldstänk står boken mitt i en trendig fåra. Barn och vuxna lär sig tillsammans på lika villkor, och med sitt generationsöverskridande grepp är själva boken en del av det hållbarhets- och inkluderingsarbete som den förespråkar. Med sina handfasta fakta visar *Plats på jorden* hur en utopi om samverkan och hållbar livsstil, både odlingsmässig och social sådan, kan bli verklighet.

Som exemplet ovan visar är social hållbarhet en storskalig samhällelig vision som också påverkar nordisk barnboksutgivning. Hållbarhetsvisionen spänner över allt från individens fysiska och psykologiska behov (inklusive drömmar) till ett vidvinkelperspektiv som gäller hela planetens överlevnad. Beståndsdelarna i social hållbarhet är välbefinnande, rättvisa, makt, rättigheter och skyldigheter, alla knutna till individens behov men också som delar av bärande sociala strukturer. En del av dem är kvantifierbara, andra kvalitativa. Samtliga delar samspelar och har getts konkret form i globala målbilder och mätinstrument som exempelvis FN:s millenniemål eller Human Development Index.¹ Även det socioekonomiska indexet Happy Planet Index som bygger på statistik om förväntad livslängd, upplevt välmående och ekologiskt fotavtryck är ett sätt att mäta social hållbarhet. Den sociala hållbarhetens beståndsdelar har verkningsfullt visualiserats av nationalekonomen Kate Raworth i den mycket använda donutmodellen som översiktligt identifierar alla de bitar av ett liv och ett samhälle som bygger hållbarhet.²

Mest kännetecknande för social hållbarhet anno 2021 är att individens behov och demokratiska rättigheter flätas samman med jordens bärkraft. För att uppnå global hållbarhet krävs rättvis maktfördelning, solidarisk gemenskap och demokrati. Därmed inbegriper social hållbarhet också i förlängningen att värna om barnlitteraturens infrastruktur, då den i demokratiuppfyllande syfte borgar för barns likvärdiga tillgång till kultur, tänkande och språk. Men social hållbarhet har också blivit ett modeord som hotar att tunnas ut av kommersiella och trendkänsliga aktörer. Därför är det allt viktigare att ställa frågan vad social hållbarhet egentligen betyder för den nordiska barnlitteraturen – och vad vi vill att den ska betyda.

Social hållbarhet kan nämligen också gälla det barnlitterära kretsloppet, dess nuvarande tillstånd och framtida utsikter. Idag är nordisk barnlitteratur erkänt ambitiös och högklassig. Nyskapande bilderböcker, serieromaner som tänjer gränser, fantasyromaner som

- 1 Norska barnboksinstitutet förvaltar en norsk variant av FN:s Sustainable Development Goals Book Club för barn i åldern 6–12 år som består av barnlitterära boklistor med aktiviteter till alla FN:s 17 hållbarhetsmål. Se: <https://www.fn.no/undervisning/undervisningsopplegg/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket>
- 2 <https://www.kateraworth.com/doughnut/>

förvaltar nordisk folklöre, ungdomsromaner som är utslag av nordisk feminism och ekotänk – listan kan göras lång på nordisk barn- och ungdomslitterär utgivning som spränger och flyttar gränser. Ändå är dessa lyskraftiga böcker inte nödvändigtvis lätta att få tag på utanför sina lokala sammanhang. Inte ens mellan de nordiska länderna är det enkelt att ta del av varandras barnboksutgivning, eller för den delen kritiken av eller forskningen i densamma. Helt klart behövs fortsatta åtgärder för att synlig- och tillgängliggöra den nordiska barn- och ungdomslitteraturen inom Norden och – i förlängningen – internationellt. I den här essän vill vi lyfta fram vilka åtgärder vi anser vara nödvändiga framöver för att garantera en framtida socialt hållbar infrastruktur för nordisk litteratur för barn och unga.

De litterära prisernas ekologi

Som ett tecken på den nordiska barnlitteraturens bärkraft valdes Astrid Lindgren i Sverige år efter år till årets, rentav århundradets, svensk. "Pilutta dom" var hennes kommentar då hon fick höra att hon bräckt storheter som Olof Palme, August Strindberg och Raoul Wallenberg i *Aftonbladets* omröstning. Vid hennes bortgång 2002 ville svenska staten hylla sin berömda medborgare. Så instiftades Alma-priset, Astrid Lindgren Memorial Award, idag ett av världens största och mest prestigefyllda barnlitteraturpris. De hittills utsedda tjugoen pristagarna och hundratals nominerade har redan satt spår, inte minst genom samarbeten med nordiska författare, såsom i Beatrice Alemagna och Sara Stridsbergs bilderbok *Vi går till parken* (2021) eller i Kitty Crowther och Ulf Starks *Rymlingarna* (2018). Att just Norden härbärgerar detta inflytelserika pris är inte underligt, men nog underbart. Även IBBY:s (International Board on Books for Young People) utmärkelse H.C. Andersen-medaljen, som delats ut sedan 1956, och likt Alma-priset fungerar som ett slags barnlitteraturens Nobelpris har en tydlig nordisk koppling i den tongivande danska sagoförfattare som lånat utmärkelsen sitt namn.

Det finns en föreställning om och en samsyn kring att det är något alldeles särskilt med den nordiska barnlitteraturen. Ändå tog det årtal av kamp innan vi fick ett pris som syftar till att sprida kunskap om den utmärkta barnlitteratur som ges ut i de nordiska länderna, men som sällan läses mellan länderna i någon större grad. Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris instiftades 2013 uttryckligen med ambitionen att nordiska barnböcker ska röra sig mer länderna emellan. Satsningar i Nordiska rådets regi i samband med prisets etableringsfas har dessutom fört samman aktörer på fältet som de facto ofta rör sig i skilda kretslopp och saknar naturliga kontaktytor,

”

Litterära pris fyller många olika funktioner. En av de viktigaste är att rikta strålkastarljuset mot gränstänjande konstnärskap och visa att det finns kvalitativa värderingar bortom kvantitativa försäljningssiffror.

såsom författare, illustratörer, förläggare, kritiker, forskare och läsfrämjare, allt i syfte att stärka barnlitteraturens infrastruktur i Norden. Det har varit fina och gedigna satsningar, som resulterat i exempelvis publikationer som den här. Men vad händer när de insatser som nu görs och gjorts upphör? Vad behövs ännu för att garantera och utveckla framtida samarbeten på det nordiska barnlitterära fältet?

Litterära pris fyller många olika funktioner. En av de viktigaste är att rikta strålkastarljuset mot gränstänjande konstnärskap och visa att det finns kvalitativa värderingar bortom kvantitativa försäljnings-siffror. För barn- och ungdomslitteraturen är prisernas uppgift också att slå hål på seglivade myter om att den måste vara "enklare" och mer didaktisk än litteratur för vuxna och därför inte kräver samma hängivenhet, professionalism och sakkunskap av sina utövare. Men trots att litterära priser höjer temperaturen kring de konstnärskap som lyfts fram finns det ingen automatik i att utländska förlag kastar sig över de nyblivna stjärnorna och ber att få ge ut deras böcker i översättning. Bokbranschens ängslighet för vad som är säljbart eller inte har tilltagit under det senaste årtiondet. Paradoxalt nog är det sällan de stora, starka förlagen som intresserar sig för den här typen av "smal" utgivning. I sin ständiga jakt på nästa generations Harry Potter-fenomen är det uppenbarligen för riskfyllt att satsa på "konstiga" prisbelönta böcker vars främsta uppgift inte är att tillfredsställa den breda publikens förväntningar. Med det förstås inte sagt att en prisbelönt bok inte också kan vara populär. Som motvikt ser vi hur mindre förlag med tydligare kulturfrämjande profil tar sig an den smalare utgivningen. Det är visserligen glädjande, men är det tillräckligt?

Den nordiska bokslukaren (2021–2023) är ett treårigt läsfrämjande pilotprojekt initierat av Nordisk kulturkontakt i Helsingfors och finansierat av Nordiska ministerrådet.³ Syftet är att, med hjälp av pedagogiskt handledningsmaterial, få NR-nominerade bilderböcker att nå ut brett. Mer sådant, säger vi! För att rå på den ovan beskrivna situationen är det nämligen viktigt – rentav avgörande – att barn- och ungdomslitterära priser, inklusive det som delas ut av Nordiska rådet, inte bara består av ära, berömmelse och belöning för pristagarna – utan också åtföljs av någon form av konkret stöd för översättning och utgivning i andra nordiska länder. För om NR-prisets uppgift på riktigt ska vara att sprida den nordiska barnlitteraturen inom Norden måste ju utmärkelsen inbegripa någon form av konkret handlingsplan för att det ska gå att få tag på de prisbelönta böckerna i de olika nordiska länderna och vara möjligt att läsa dem på sitt eget språk. Inte minst är detta en ödesfråga för de nordiska språk som har extra svårt att nå ut över språkgränserna såsom finska, samiska, isländska, grönländska och färöiska.

3 <https://bokslukaren.org/>

Vart tog barnlitteraturkritiken vägen?

Barnlitterär produktion, utgivning, läsfrämjari, kritik och forskning fungerar idag långt inom separata kretslopp. Kontaktytor finns förstås men är inte någon självklarhet. Professionaliseringen inom fältets olika områden döljer ofta det faktum att alla dessa bitar utgör viktiga länkar i det livgivande barnlitterära kretsloppet. För oss skribenter verksamma både som barnlitteraturkritiker och -forskare är det svårt att se att en livskraftig och utmanande litteratur för barn och unga skulle kunna förekomma utan dito kritik och forskning. Dessa funktioner lever alla i symbios, av och med varandra.

Idag ser situationen för barnlitteraturkritik fortfarande mycket olika ut i de olika nordiska länderna. Efter att ett långvarigt och ihärdigt lobbande för en professionell barn- och ungdomslitteraturkritik i dagspressen lett till ökad synlighet i många nordiska länder har de flesta upplevt en brutal backlash under de senaste tio åren. I kölvattnet av dagstidningarnas kamp för överlevnad i en alltmer global och digital värld har utrymmet för litteraturkritik överlag och barnlitteraturkritik i synnerhet stegvis krympts på dagstidningssidorna. Detta har medfört stora domänförluster. För även om den professionella barnlitteraturkritiken letat sig fram till nya arenor på nätet och fortgår i fackinriktade tidskrifter, är det en stor sorg att den återigen marginaliserats i medier som dagspress som når ut till en bred läsekrets.

En ljusglimt är ändå att domänförlusterna har föranlett satsningar på kurser i att skriva barnbokskritik, som de vid barnboksinstitutionen i Sverige och Finland tänkta att både revitalisera och professionalisera kritiken på nya arenor som sociala medier. Att nätet ger nya möjligheter för seriös barnlitterär recensionsverksamhet idag är onekligen ett plåster på såret. Låt oss ta Finland som exempel. I Finland upprätthåller en av landets kunnigaste personer på finskspråkig barn- och ungdomslitteratur, docent Päivi Heikkilä-Haltonen, under pseudonymen Rouva Huu (Fru Hu, vilket anspelar på Hannu Mäkeläs klassiska barnboksfigur Herr Hu) sedan 2009 bloggen Lastenkirjahylly (Barnbokshyllan) med recensioner av nyutgiven litteratur för barn och unga.⁴ Det är ett imponerande eldsjälprojekt som kompenserar för att enskilda barn- och ungdomstitlar allt mer sällan recenseras i finskspråkig dagspress. På finlandssvenskt håll ges fortsättningsvis utrymme i landets största svenskspråkiga dagstidning *Hufvudstadsbladet* för ingående recensioner av nyutgiven barn- och ungdomslitteratur på svenska i Finland. Därtill har det tvåspråkiga nätkritikforumet *Lysmasken/Kiiltomato* nyligen öppnat upp för att recensera också barn- och ungdomslitteratur (Österlund 2021a, 2021b).⁵ Bakom dessa framsteg ligger ihärdigt lobbande på alla fronter eftersom

”

En samnordisk kritikplattform av det slag vi tillåter oss visionera om här skulle för dem också innebära att glastaket spräcks då den barn- och ungdomslitteratur som produceras inom deras språkområden äntligen blev föremål för kvalitativt seriös diskussion och analys.

massmediebranschen om och om igen visat att när utrymmet kring litteraturkritiken krymper är det alltför lätt att låta den som anlänt sist vara den första att åka ut. Att hålla barn- och ungdomslitteraturen synlig för den breda allmänheten genom kunnig litteraturkritik är en verksamhet som tyvärr aldrig kan vila på sina lagrar.

Men vill man så kan man. I Norge finns sedan 2002 nätplattformen *Barnebokkritikk.no* som med stöd från staten, branschorganisationer samt Nordiska rådet satsar på kvalitativa (och rimligt arvoderade!) recensioner av landets barn- och ungdomsboksutgivning.⁶ Detta ambitiösa projekt ter sig för barnbokskritiker i andra nordiska länder som något av "för bra för att vara sant" och får oss att flämta till av förundran, blandat med en knivsudd avund. Sedan 2013 recenseras också samtliga böcker som nominerats till Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris på plattformen. För detta arbete som kräver att också titlar som inte är översatta till norska recenseras, involveras nordiska barnbokskritiker utanför landets gränser och möjlighet ges att skriva sin kritik på svenska, danska eller norska.

Så varför inte ta ett steg längre i den riktning som *Barnebokkritikk.no* utpekar och grunda en samnordisk nätplattform som erbjuder kunnig kritik av nyutgiven nordisk barn- och ungdomslitteratur? Bara infrastrukturen fanns kunde sakkunniga recensenter från de olika nordiska språkområdena engageras. Vi får också komma ihåg att det finns mindre nordiska språksammanhang där en egen professionell barnlitteraturkritik aldrig tagit fart eller ens existerar. Våra finländska exempel ovan – inklusive backlash och framgångar – kan eventuellt ur deras perspektiv upplevas som rena rama utopin. En samnordisk kritikplattform av det slag vi tillåter oss visionera om här skulle för dem också innebära att glastaket spräcks då den barn- och ungdomslitteratur som produceras inom deras språkområden äntligen blev föremål för kvalitativt seriös diskussion och analys.

Den nordiska barnlitteraturforskningens rottrådar

Litterära priser och en seriös litteraturkritik borgar för – som vi ovan argumenterat för – en socialt hållbar nordisk barnlitterär infrastruktur då de sporrar och belönar nytänkande och kvalitetsdrivna satsningar inom utgivningen. Fråga bara en författare eller illustratör vad hen föredrar: en seriös litteraturkritik som inte alltid smeker medhårs (ibland rentav sågar) eller total tystnad från de som kan fältet?

Barnlitteraturforskningens roll i sammanhanget ter sig däremot inte alltid lika självklar. Detta trots den så kallade "tredje uppgift" som ingår i akademikers uppdrag, nämligen att sätta sin expertis i samhällsnyttans tjänst. Sådan verksamhet kan omfatta allt från

4 <https://lastenkirjahylly.blogspot.com/>

5 <https://lysmasken.net/>

6 <https://www.barnebokkritikk.no/>

fortbildning ute på fältet till litteraturkritik, prisjuryuppdrag och deltagande i offentliga debatter. I en allt hårdare konkurrensdriven forskarvärld har det dock blivit allt svårare att ägna sig åt sådan allmännyttig samhällelig verksamhet eftersom den inte är lika akademiskt meriterande som egen vetenskaplig publicering eller egna forskningsprojekt till vilka man efter omständliga ansökningsprocedurer skaffat egen finansiering.

Detta oaktat borde man stärka banden mellan barnlitteraturforskningen och alla övriga komponenter i det kretslopp som bidrar till en socialt hållbar barn- och ungdomslitterär utgivning. Här har barnlitteraturforskningen i Norden rentav ett försprång tack vare sina långa, starka rottrådar. Nordiska pionjärer intog en självklar plats då den internationella barnlitteraturforskningen formerade sig, främst inom det globala forskningsnätverket IRSL (International Research Society for Children's Literature) som grundades 1969. Genom åren har just IRSL fungerat som en biennal mötesplats för nordiska forskare, som ofta presenterat sin forskning i gemensamma paneler, ordnat nordiska aftnar under konferensen, deltagit aktivt i styrelsearbetet samt fungerat som konferensens värdland. Genom nordiska IRSL-konferenser i Stockholm 1995, Kristiansand 2003 och åter i Stockholm 2019 har både nordisk barnlitteratur och forskning nått ut i världen. Speglingen i andra länders barnlitteratur och forskningen i densamma har varit ovärderlig.

Vartefter barnlitteraturforskningen etablerat sig som en del av akademiska studier har forskningsområdet vuxit och blivit alltmer differentierat. Det märks i ett växande utbud av barnlitterära konferenser och symposier som blivit allt mer specialiserade på delområden som bilderboksforskning, flick(boks)forskning, ungdomsboksforskning eller fantasyforskning. Alternativt lyfts enskilda författarskap eller tematisk-teoretiska inriktningar på översättning, läsfrämjande, ekokritik, postkolonialism eller mångfald inom barn- och ungdomslitteraturen. Det är till synes bara att välja och vraka. Men trots att barnlitteraturforskningen i ett nordiskt sammanhang inte längre är marginaliserad, utan tvärtom integrerad och respekterad, finner sig många tvungna att fortsättningsvis kämpa hårt för att säkra återväxten inom forskarkåren och upprätthålla den infrastruktur som behövs vid sina lärosäten. Nordiska barnlitteraturforskare tenderar de facto fortfarande att vara utspridda på små enheter vid olika universitet och därmed försatta i ett läge som är sårbart och i särskilt stort behov av gemensamma mötesplatser och kontaktytor.

Därmed är upprätthållandet av en samnordisk infrastruktur kring det barnlitterära också i forskarsammanhang av nöden. Högt på önskelistan står en ny nordisk doktorandskola, som skulle sammanföra nya forskarstuderande med seniora forskarmentorer och -hand-

”

Nordiska pionjärer intog en självklar plats då den internationella barnlitteraturforskningen formerade sig, främst inom det globala forskningsnätverket IRSL (International Research Society for Children's Literature) som grundades 1969.

ledare. Under åren 2002–2005 utgjorde det huvudsakligen NorFA/ NordForsk-finansierade NorChilNet-nätverket en sådan önskedröm. Nätverket fick stor internationell uppmärksamhet och resulterade i ett stort antal doktorer med starka band till nordiskt samarbete. I själva verket bygger många nordiska samarbeten som ännu pågår fortsättningsvis på de band som knöts där. Visserligen är det oundgängligt att nordiska forskare deltar i internationella sammanhang som sommarskolor och internationella masterutbildningar. Men det är lika viktigt att det också finns nordiska alternativ. Ansvarar vilar här på det nordiska forskarsamfundet att röja utrymme för barnlitterära plantskolor för att säkra återväxten.

Jämte de fickor av barnlitteraturforskning som finns vid våra nordiska universitet fungerar de nordiska barnboksinstitutionen som noder för att den nordiska barnlitteraturen uppmärksammas och hanteras professionellt. De borgar för kompetens i barnlitteratur och sprider kunskap samt utbildar en ständigt ökande skara barnlitterärt bevandrade som blir lärare, bibliotekarier, författare, förläggare och kritiker. Men det finns mycket kvar att förvalta. Alla nordiska länder eller mindre språkområden har dessutom inte egna barnboksinstitutioner. Delvis kan skillnaderna i utbud överbryggas av digitala ansatser, som då Finska barnboksinstitutionen i Tammerfors under hösten 2021 ordnade en digital introduktionskurs i barn- och ungdomslitteraturforskning som uppdaterade forskningsläget på en rad delområden av det barnlitterära forskningsfältet. Vid sidan av finländska forskare föreläste internationella namn som Kim Reynolds, Nina Goga och Elina Druker.⁷ Föreläsningarna delades på nätet och kommer att utmynna i en lärobok på finska om fältets teori och metod.

Nordiska bokmässor och litteraturfestivaler är mötesplatser för aktörer inom det barnlitterära fältet, och som sådana viktiga kugor i maskineriet. På dessa arenor kunde också forskningen i populariserad form göra sig synligare via deltagande i paneler och samtal.

En samnordisk infrastruktur för det barnlitterära ekosystemet

Vi har sett att samnordiskhet kräver kollektiva insatser. För att skapa kontinuitet på det nordiska barnlitterära fältet, varför inte tänka ännu större, bortom den gemensamma plattform för nordisk barn- och ungdomslitterär recensionsverksamhet vi nyss föreslog? En vågad – men fullt möjlig – vision skulle vara att, likt barnbokens magiska portaler som förflyttar en till en annan värld, med samnordisk finansiering skapa en nätplattform som samlar alla de kunskapsdiga barnlitterära sammanhang som finns i Norden. Plattformen kunde

7 <https://lastenkirjainstituutti.fi/asiantuntijapalvelut/seminaaritjaluennot/johdatus-lasten-ja-nuortenkirjallisuuden-tutkimukseen>

härbärgera en egen samnordisk recensionsverksamhet samtidigt som den skulle samla information och länka vidare till barnlitterära priser i Norden, nordiska barnboksinstitut, nordiska forskningsprojekt, barnboksrecensionsverksamhet från respektive land, författar- och illustratörsorganisationer och liknande.

Professor emerita Boel Westin (2011) har påtalat vikten av fortsatt forskning i det hon utgående från Michel Foucault kallar barnlitteraturforskningens arkeologi. Med begreppet pekar hon på vikten av att genomlysna hur kunskapstraditioner fått fäste och utvecklats inom det barnlitterära forskningsfältet. Att vidga perspektivet och teckna de nordiska ländernas barnlitterära arkeologi kunde ge en bild av hur tankegods rört sig transnationellt mellan de olika länderna, både i form av barnboksutgivning och -forskning. Det kunde visa *när* och *hur* en barnlitteraturkritik och -forskning uppstår i Norden och hur den ser ut. Dynamiken gällande att de nordiska länderna både är lika varandra men ändå väsensskilda gör tanken på en nordisk samhörighet på det barnlitterära området än mer spännande. För en finlandssvensk marinerad i mumin är det exempelvis en upplevelse att bli inbjuden som talare av studentföreningen i Trondheim, där studenterna utklädda till Muminfigurer intervjuar alltmedan ölsejdlarna höjs och ett Muminavsnitt av den japanska tv-serien visas. Eller att upptäcka hur olika Alf Prøysens legendariska teskedsgumma ser ut i norska Borghild Ruds respektive svenska Björn Bergs illustrationer (Lassén-Seger & Skaret 2014). Norden visar sig vara inte fullt så enhetligt en kan tro. Det finns alltså mycket att utforska som gäller det nordiska utbytet inom det barnlitterära.

Ett område där vi också kunde ta ett rejält kliv framåt ut på en samnordisk arena berör barnlitteraturens historieskrivning. I dagsläget har barnlitteraturens historia tecknats separat och enligt olika format i de nordiska länderna (Österlund, Lassén-Seger & Franck 2011). Vi har exempelvis Torben Weinreichs *Historien om børnelitteratur: dansk børnelitteratur gennem 400 år* (2006), *Pieni suuri maailma* [En liten stor värld] (2003) om finländsk litteratur för barn och unga redigerad av Liisi Huhtala och Anna-Liisa Alanko samt Tone Birke-land, Gunvor Risa och Karin Beate Volds *Norsk barnelitteraturhistorie* (2005). Som bevis på hur sådana historiker bör skrivas om och om igen i takt med en föränderlig syn på litteraturen, på vad den är och på vad den gör, pågår som bäst ett projekt i Svenska barnboksinstitutets regi med att skriva den svenska barnlitteraturens historia under ledning av Boel Westin. Nästa steg kunde med fördel vara en samnordisk barnlitteraturhistoria på nätet, likt den högst användbara *Nordisk kvinnolitteraturhistoria*, som kontinuerligt uppdateras på nätet, på tre språk (danska, svenska, engelska).⁸ Eventuellt då i form av ett projekt inom den breda samnordiska barnlitteraturportal vi skisserat ovan.

”

En bördig grogrund behövs för att odla fram nya barnlitterära giganter som utmanar det nordiska välfärdssamhället, synar det i sömmarna och skriver och tecknar fram oförglömliga litterära gestalter och miljöer. Det är en given grundpelare för socialt hållbar barnlitteratur.

Till barnlitteraturens tematiska kärna hör att förhålla sig till social hållbarhet, vilket i förlängningen leder till att barnlitteratur är med och vidareutvecklar och upprätthåller social hållbarhet. Betraktade ur detta perspektiv är skapandet och förmedlandet av barnlitteratur samt bedömningen, värderingen och forskningen i densamma omistliga för samhället. Ifall enbart det lättigenkända och därmed lättsäljbara får styra utgivningen riskerar vi att den urvattnas och blir som Kamilla Løfstrøm Kristensen (2006, 11) så träffande beskriver: "Hvis nye bøger til børn bare efterligner de gamle, kan man jo slet ikke se, de er nye. Så kommer de til at stå der på scenen i prime time og ligne en slidt klovn eller en glad amatør og opføre covernumre."

Vuxna vittnar ofta om hur tidiga läsoplevelser format dem. På så vis har barnlitterärt berättande en gemensam klangbotten. En bördig grogrund behövs för att odla fram nya barnlitterära giganter som utmanar det nordiska välfärdssamhället, synar det i sömmarna och skriver och tecknar fram oförglömliga litterära gestalter och miljöer. Det är en given grundpelare för socialt hållbar barnlitteratur.

Om att odla en vision

Nordiska samarbeten mellan författare och illustratörer är ett tecken på det nordiskas livskraft. Ett konkret exempel på detta är finlands-svenska Jenny Lucander och svenska Jens Mattssons bilderbok *Vi är lajon!* (2019), samutgiven i Sverige och Finland, som belönades med Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris 2020. Eller varför inte danska Martin Glaz Serup och finlandssvenska Malin Kiveläs och Linda Bondestams parodiska varningsberättelse med förankring i nordisk natursyn *Om du möter en björn* (2021) nominerad till August-priset. Sådana samarbeten ökar barnböckernas rörlighet i Norden, inte minst då de ges ut på flera språk i olika länder och fångas upp av respektive författares och illustratörs nordiska nätverk. Vi ser framför oss en vision av ett ökat nordiskt samskrivande av barnböcker.

Inledningsvis pekade vi på hur den samtida nordiska bilderboken förvaltar föreställningen om social hållbarhet genom exemplet med Maija Hurme och Lina Laurents bilderbok *Plats på jorden*. Boken hymlar aldrig med sitt bruksvärde. Den vill vara belärande. Men berättargreppet fusionerar berättelsen och faktabokens format. I sig är greppet ett uttryck för en uppdaterad syn på social hållbarhet, där barnet ofta slentrianmässigt förväntats förvalta frågan och axla ansvar. Men istället för att dumpa framtidens lösningar av gårdagens problem på barnet, sker ansvarstagandet och visionerandet om en hållbar framtid uttryckligen som en gemensam angelägenhet för barn och vuxna som samarbetar på jämlika villkor. I bilderboken av-

8 <https://nordicwomensliterature.net/se/>

tackas en räckel av experter på miljövetenskap, mikrobiologi, kollagering, trädgårdsvetenskap, biodling och annat spännande. Boken vittnar om hur faktabilderboken genomlever ett formidabelt uppsving. *Plats på jorden* visar särskilt hur forskningsbaserad kunskap kan kanaliseras på bred front. Allt i den sociala hållbarhetens tjänst, och därmed oss alla till gagn.

I vår essä har vi tagit vara på möjligheten att odla en vision om hur det nordiska barnlitterära kretsloppet kunde bli mer hållbart. Vi har visionerat fritt och vilt, precis som vi vill att den nordiska barnlitteraturen också ska göra. Ett hållbart barnlitterärt kretslopp inkluderar en infrastruktur byggd på rättvisa och demokratiskt inkluderande principer. Att nordisk barnlitteratur lämnat ett fotavtryck står klart, det vittnar generationer av välkända barnlitterära verk om. Det fotavtrycket har påfallande ofta handlat om frågor knutna till social hållbarhet, till barnets rättigheter och till planetens överlevnad. Vi hoppas och vill att den nordiska barnlitteraturens frodiga och mångförgrenade kretslopp får fortsätta växa och att alla de instanser som samverkar för att främja den ska garanteras en hållbar framtid.

LITTERATUR

Hurme, M. & L. Laurent (2021). *Plats på jorden*. Schildt & Söderström.
 Lassén-Seger, M. & A. Skaret (2014). "Illustrating Mrs Pepperpot". Ingår i M. Lassén-Seger & A. Skaret (red.) *Empowering transformations: Mrs Pepperpot revisited*. Cambridge Scholars Publishing, 81–92.
 Løfstrøm Kristensen, K. m.fl. (red.) (2006) *Av, for sagomel: skitser til en børnelitterær poetik*. Branner & Korch.

Westin, B. (2011). "Barnlitteraturforskningens arkeologi", *Barnlitterært forskningstidsskrift* 2. Tillgänglig: https://www.idunn.no/blft/2011/01/barnlitteraturforskningens_arkeologi
 Österlund, M., M. Lassén-Seger, & M. Franck (2011). "'Glokal' litteraturhistoria: på väg mot en omvärdering av finlandssvensk barnlitteratur", *Nordic Journal of ChildLit Aesthetics* 2. Tillgänglig:

<https://doi.org/10.3402/blft.v2i0.5843>
 Österlund, M. (2021a). "Barnboks kritikens credo, del 1", *Lysmasken*. Tillgänglig: <https://lysmasken.net/docent-mia-osterlund-barnboks-kritikens-credo-del-1/>
 Österlund, M. (2021b). "Barnboks kritikens credo, del 2", *Lysmasken*. Tillgänglig: <https://lysmasken.net/barnboks-kritikens-credo-del-2/>

LAGKAOS

1. DET FØRSTE LAG ER VINDPLUST OG MÆLK.

2. DET NÆSTE KLIPPER MORS GRÅ HÆNDER MED DRØMME OG SAKS.

3. DET TREDJE ER FARS FODSPOR I KNIRKESNE FORAN KÆLK.

4. DET FJERDE BUGTER SIG I BAKKE, ROALD DAHL OG LOMMEURSKANINER:
KOM STRAKS!

5. DET FEMTE ER FJEDRET.
TRAMPOLINER. PINGVINER. SPRINGBALSAMINER.
VOKSENSUPPLERET
MED EN RUNDNUM VARIERET
KINDERNE FINGERSPYTPOLERET.

6. DET SJETTE ER VENNER. NOGEN FOR ALTID - ANDRE SNART DATID.

7. DET SYVENDE ER FORVIRRENDE SOM FINSK. JERN-PÅ-ALDEREN
MED VLUOKSI OG STØRKNED SOKKER.

8. DET OTTENDE ER REN SNUBLERI: ET - IH ÅH HOV - FJUMREÅRTI.

9. DET NIENDE ER REPARATION AF BMW.
OG EN KLUMP BØRN, DER KAN LE OG LE.

10. DET SIDSTE ER EN SKIVE AF DEN MØRKESTE NAT, OG NÅR DEN LANDER SOM EN DUG
VIL ALT DET, DER VAR DIG HUSKES ALLERBEDST, AF DEM VI IKKE KENDER ENDNU.

Nedslag i nordisk børne- og ungdomslitteratur

DANMARK

Zakiya Ajmi (2020) *Vulkan. Gad.*

Anna har boet på krisecenter med sin mor, fordi faren har været voldelig. De er nu flyttet til en ny by, men Anna er stadig forpligtet til samvær med sin far, som det ene øjeblik trygler om tilgivelse, og det næste øjeblik bagvasker moren og forsøger at manipulere med Anna. Anna bærer rundt på de tunge, komplekse oplevelser og følelser, som knytter sig til begge forældre, og de gør andre forhold svære for hende. Vendepunktet kommer, da faren forsøger selvmord for at få opmærksomhed og medlidenhed, og i foragt vender Anna ham endegyldigt ryggen.

I *Vulkan* væver Annas fortællerstemme sig sammen med sms-udvekslinger, breve og tekster, der omhandler jordens tektoniske plader og vulkaner, som bliver en gennemgående metafor for Annas sindstilstand. Sproget har en stærk sanselighed og rummer sjove, smukke

billeder og hårdtslående knytnæver som "Man kan godt slå uden at røre. Kun med sine ord. Man kan endda slå uden ord. Man kan skyde med lydløse mavepustere med sit blik". I centrum for romanens problematik står forældrenes kriser, som fører til svigt og manglende omsorg for barnet. I *Vulkan* fører svigtet til Annas opgør med begge forældre. Samtidig sætter det hende fri af forældrenes smerte, så hun kan tage vare på sig selv og vise tillid til andre.

Sarah Mygind

Kim Fupz Aakeson & Signe Kjær (2021) *Dengang Amalie fik sindssygt mange papforældre. Politiken.*

I billedbogen *Dengang Amalie fik sindssygt mange papforældre* tematiseres mangfoldighed på flere niveauer. En morgen finder Amalie en fremmed dame i pyjamas på sit badeværelse. Det er hendes nye papmor Mona. Uden advarsel begynder flere og flere nye

smilende papmødre og -fædre at flytte ind i Amalies hjem som en eksponentielt voksende flok lemminger. Forældrene mener, at Amalie er en "heldig kartoffel" at have så mange papforældre, men Amalie selv forsvinder mere og mere i flokken af voksne. Indtil hun en dag siger fra og beder sine forældre om at vælge én papforælder hver, for ellers flytter hun på børnehjem. Det, for alle parter, lykkelige resultat bliver, at far flytter i lejlighed med Kristine, og mor bliver boede i huset med papmor Mona.

Bogen stræber ikke efter idealet om kernefamilien, men mod en ikke-normativ familiekonstellation, der først og fremmest er overskuelig for barnet. For set fra bogens og Amalies perspektiv, så er diversitet i forhold til seksualitet, parforhold, familieform osv. ikke problemet; problemet er, hvis barnet bliver klemmt og overset i en mangfoldighed af holdninger, velviljer, ønsker og behov.

Sarah Mygind

FINLAND

Salla Simukka (2020) *Lukitut* [De inlåsta]. Tammi.

Lukitut [De inlåsta] är en dystopi med tät intrig. I det Finland romanen målar upp utförs ett experiment där nya mätmetoder kan utföra profileringar av blivande brottslingar. Som en del av experimentet isoleras femtio ungdomar från samhället och sätts i fängelse för att avsitta straff för brott de ännu inte begått.

Romanen förenar på ett spännande sätt samtidskulturella element med vetenskapshistoria.

Straffanstalten har exempelvis drag av dokusåpan *Big Brother* samtidigt som intrigen anspelar på Stanfords berömda fängelseförsök. Till romanens bärande teman hör maktens olika manifestationer. Ungdomarna är särskilt utsatta för vuxenvärldens nyckfulla förtryck, trots att samhället skenbart är demokratiskt.

I brännpunkten står granskningen av de olika sociala maktkonstellationer som uppstår i de sammanslutningar de unga bildar. Ungdomarna bär med sig sina tidigare liv in i fängelset. Med i kretsen finns ickebinära, regnbågsunga och rasifierade. Sådana positioner undersöker romanen i intersektionell, feministisk anda. Salla Simukkas roman visar att ungdomsdystopier, trots sin förhöjda fikcionalitet, på ett tankeväckande sätt behandlar vardagliga sociala rättvisefrågor.

Maria Laakso

Maija Hurme & Lina Laurent (2021) *Plats på jorden*. Schildt & Söderström.

I ett betonggrått förortshöghus med minst hundra fönster bor barnen Luna, Bianca och Bille. En dag spionerar de på grannen Armi, som kör hinkar i en barnvagn. Hon odlar i en övergiven trädgård och barnen blir intresserade av att hjälpa till. Efterhand ansluter fler och fler odlingsivrare.

Boken vädrar sjuttiotalsluft i sitt miljöpolitiska anslag. Den mark i storstaden som människorna tillsammans vill odla hotas av ett parkeringshus. I sin generationsöverskridande gemenskap och sitt påfallande mångfaldstänk slår boken inte bara ett slag för ekologisk stadsodling, utan utför ett demokratiskt inkluderingsarbete. Bilderboken blommar därmed ut i en utopi om samverkan och hållbar livsstil.

Maija Hurmes sinnliga bildvärld ex-cellerar i nyanser av grönt och i en jordnära palett med ett bildberättande som lyhört fångar kroppsspråk och mimik. Lina Laurents text å sin sida balanserar mellan berättande spänningsdriven intrig och informativ forskningsbaserad faktatext. *Plats på jorden* förespråkar hållbar stadsodling och bjuder på fakta om frön, mikrobiot, grävfri odling, bokashi och biodling. Men lika mycket är det en bildbok om att odla omsorg och inkluderande gemenskap över åldersgränserna.

Mia Österlund

ISLAND

Hildur Knútsdóttir (2020) *Skógurinn* [Skogen]. Bókabúð.

Skógurinn [Skogen] (2020) avslutar trilogin om Kría. Bokens titel, liksom titlarna på de tidigare utkomna *Ljónið* [Lejonet] (2018) och *Nornin* [Häxan] (2019), hänvisar till C.S. Lewis Narnia-böcker. Miljöfrågan står i förgrunden i denna spännande fantasyroman för ungdomar, som utspelar sig i en framtida värld av klimatförändringar. Berättelsen i trilogin vindlar sig genom olika dimensioner och tidsrymder och flätar ihop en skildring från vår tid, en dystopisk förkärlek för teknologi och en ekologisk utopi.

Från ett skåp som står gömt mitt i Reykjavík uppenbarar sig med 79 års mellanrum en varelse för att försöka locka till sig en flicka. Böckerna handlar om tre kvinnor tillhörande olika generationer av samma familj som alla blir överfallna av denna skräckinjagande varelse. Krías liv har präglats av hennes mormor Gärðas försvinnande som hon blev vittne till som tonåring. När Krías barnbarn Alma riskerar samma öde tvekar hon inte, utan offerar sig i hennes ställe.

I *Skógurinn* förflyttas handlingen till en värld utan klimathot där folk lever på ett helt nytt sätt. Frågeställningar kring social hållbarhet står därmed i fokus. I denna nya värld hjälps alla åt att hitta föda, och alla delar på det som finns. Att leva i harmoni med naturen är det enda sättet att överleva. Boken uttrycker inte någon direkt framtids-optimism, men väcker tanken att om vi samarbetar har vi möjlighet att hitta en balans för vår planet.

Helga Ferdinandsdóttir

Arndís Þórarinsdóttir & Hulda Sigrún Bjarnadóttir (2020) *Blokkin á heimsenda* [Huset vid världens ände]. Bókabúð.

Dröfn har aldrig träffat sin farmor och därför låter det som en spännande idé att besöka den avlägsna ö där hon bor. Men resan tar en överraskande

vändning när det visar sig att öns alla sällsamma invånare bor tillsammans i ett enda flerbostadshus där alla delar ansvaret för att leva hållbart. Världen som boken placerar den unga läsaren i är bekant, även om vissa delar verkar helt främmande och berättelsen hela tiden balanserar mellan utopi och dystopi. Idén om ett superhållbart samhälle är tilltalande, men går det på allvar att lämna alla moderna bekvämligheter bakom sig för att leva hållbart? Inget TikTok och inget Youtube! Det är ett intressant tankespår att förhålla sig till.

Blokkin är en väl berättad och underhållande satir om samhället på en ö där alla har tvingats anpassa sig till ett förändrat klimat och ett helt nytt sätt att leva. Öns sociala struktur bygger helt och hållet på nytta och effektivitet, och olika lösningar tillämpas för att möta samhällets energibehov. Exempelvis får var och en lov att cykla ihop sin elförbrukning. Trots att öns samhällsform både hyllas och ifrågasätts finns ett underliggande kraftfullt budskap om att alla kan göra skillnad i världen genom att själva förändra sina liv och sitt samhälle. Även om världen bara är en liten ö. Boken nominerades till Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris 2020.

Helga Ferdinandsdóttir

NORGE

Tiger Garté (2021) *Dette dreper oss*. Vigmostad & Bjørke.

Dette dreper oss er en ungdomsroman som stiller spørsmål ved vedtatte sannheter om familieband og om hva natur kan tilby oss. Samuels far er en "prepper", en som forbereder seg på en ventet samfunnskollaps. Gjennom tilbakeblikk får vi innblikk i hvordan Samuel gjennom oppveksten har måtte holde seg lojal overfor faren og hans idéer. En motvekt i fortellingen er Samuels kjærlige mor, men hun klarer aldri å ta kampen mot farens økende sivilisasjons-

skepsis, og når hun etter hvert forsvinner ut av historien, må Samuel avfinne seg med å følge farens verdenssyn.

Det innebærer å forlate sivilisasjonen til fordel for skogen når koronapandemien bryter løs. Romanen skildrer hvordan far og sønn lever i isolasjon noen få dagsmarsjer utenfor Oslo, og spesielt iøynefallende er det hvordan fryktedrevne handlingsmønstre preger tilværelsene deres. Fra å ha klart seg greit gjennom sommeren byr høsten og vinteren på problemer frykt og isolasjon ikke kan løse. Det er ingen romantiserende eller idylliserende fremstillinger av naturlivet her, kun bitende skildringer av sult og av en kulde som kun unntaksvis slipper taket. Mot slutten tennes et håp om at Samuel skal klare å slippe unna faren og rømme fra skogen, men det er ingen av karakterene som unnslipper det tragiske ved romanen.

Ahmed Akef Khateeb

Åse Ombustvedt (2021) Ring hvis det er noe. Ill. Inga H. Sætre. Ena.

Forfatterskapet til Åse Ombustvedt konsentrerer seg om barnekarakterer som alle må håndtere krevende familiesituasjoner. Bildeboken *Lillebror er ny som månen* (2020) forteller om hvordan en utvidelse av kjernefamilien oppleves som en trussel mot en trygg familiesituasjon for storesøster. Som et tilsvarende svar løsriver hun seg midlertidig fra familien og søker fellesskap med natur. I de to illustrerte diktøkene *Når er jeg gammel nok til å skyte faren min* (2019) og *Ring hvis det er noe* (2021) er hovedkarakterenes familierelasjoner preget av fysisk og psykisk vold.

Den sistnevnte handler om Emma som synes hverdagen og skolen er vanskelig, mye på grunn av foreldre som ikke evner å sette seg inn i hennes livssituasjon. Foreldrene er i ferd med å skilles. Faren er for det meste fraværende, og de få samtaler mellom ham og Emma forblir innholdsløse. Det er imidlertid relasjonen til moren som er det største problemet for Emma. Hun overfører alle sine bekymringer og

uro på henne. Gjennom det narrative forløpet diktene presenterer, blir Emma klar over det destruktive ved foreldrenes innflytelse, og til slutt konfronterer hun dem ved å distansere seg fra dem.

Ahmed Akef Khateeb

DET SAMISKA OMRÅDET

Moa Backe Åstot (2021) Himlabrand. Rabén & Sjögren.

Endabarnet Ånte förväntas som renägande same i Jokkmokk bära vidare samiska traditioner och ta vidare renskötselns in i framtiden. Han stängas mot de begränsande maskulinitetsnormer som omger rennäringen. En spirande kärleksrelation med bästa vännen Erik ställer förväntningarna på hur en ska leva sitt liv på sin spets. Finns det ens homosexuella renskötare? frågar sig Ånte.

Den samiska ungdomsromanen *Himlabrand* skildrar den tystlåtna Ånte som konfronteras med tabu kring homoseksualitet inom den samiska kulturen. Romanen bryter ny mark genom att bemöta fördomar och ifrågasätta en syn på maskulinitet som stelnat i sin form. Också det historiskt ärvda traumat med rasbiologi, förtryck och rasism riktat mot Sápmi gestaltas verkningsfullt i Moa Backe Åstots debut. Ånte finner Herman Lundborgs ökända rasbiologiska bok med fotografier och skallmätningar och letar sig bortom de vinklade bilderna mot personerna bakom dem. Social hållbarhet stiger fram som ett fundament i berättelsen som problematiserar hur traditioner både kan förvaltas och förnyas. Samiska repliker översätts inte utan får stå för sig som stolta markörer över ett språk som hotats. Naturskildringen är slående. Täckbyxor och nysnö, renhorn och koltar samsas med uppdaterad ungdomskultur.

Mia Österlund

SVERIGE

Lisen Adbåge (2021) *Furan*. Rabèn & Sjögren.

"En nystart!", "nu kan vi bygga ett garage", "ska vi inte ta ner det sista trädet också?".

Mamman är van vid att hantera motorsågen. Av fyra urgamla furor snickras golv, väggar, tak och ett köksbord. Men när familjeporträttet ska spikas upp i drömhuset blöder det kåda ur spikhålet i väggen: "trä är ett väldigt levande material", förklarar pappan för de två barnen.

Det här är sagan om hur en modern och medveten kärnfamilj straffas för sitt och andras brott mot naturen. Kåda doppar, grenar vispar mot fönsterrutan och barr dyker upp i besticklådan. Genom furugula rum och mörkbruna skogar eskalerar det kusliga tillståndet. När barnens kinder blir till bark och det växer rötter på deras fötter går det inte längre att upprätthålla normaliteten.

Trots absurda inslag – som ett fågelbo i mammans mun eller fyra par rotfötter som klafsar runt i färgglada plasthinkar – utspelar sig *Furan* på skräckens domän. Resultatet är upprörande konst, utan falska överskrivningar om rådiga barn som kan städa upp efter de vuxnas misslyckanden.

I familjens närmast mytiska förvandling till de fyra träd de en gång sågat ner finns en sorts tröst. Familjen får vara tillsammans, även om de har gått över till den andra sidan. Samtidigt slutar berättelsen där den börjar. Familjens misstag kommer snart att upprepas av någon annan.

Malin Nauwerck

Frida Nilsson (2020) *Lindormars land*. Natur & Kultur.

Sem och hans lillebror Immer har inga föräldrar. I en Dickensdoftande industristad exploateras de av vuxenvärlden och måste putsa nysilver för mat och husrum. En dag erbjuds de möjligheten att följa med till en annan värld. Där härskar den barnlösa lindormsdrott-

ningen Indra över talande grävlingar, råttor, rävar och björnar. Trots att ursprunget drar i dem, försöker djuren leva mänskligt, medan människorna för länge sedan har försvunnit. Bara i den fria leken kan djuren åter tillåta sig att springa på alla fyra, tugga på ben och kissa på mattorna.

Lindormsdrottningen själv – den sista av sin sort – är sorgsen, blek och kall. Hon favoriserar lillebror Immer medan Sem blir alltmer ensam. Men i Indras slott och skogar är inget som det verkar vara. Det upptäcker Sem, samtidigt som han i brist på omsorg från andra lär sig att ta hand om sig själv.

Utifrån det kärlekstörstande barnets perspektiv utforskar *Lindormars land* stora, existentiella frågor om civilisation och barbari, ondska och instinkt, reproduktion och adoption. Har vuxna rätt till barn? Har barn rätt till kärlek? Är det naturens lag att de starka utnyttjar de svaga? Den utväg som Frida Nilsson ger Sem och Immer erkänner frågornas komplexitet, samtidigt som den är ett vackert svar på vad ordet mänsklighet kan betyda.

Malin Nauwerck

Bidragssydere

Adam O. er fast tegner på hjemløseavisen Hus Forbi samt forfatter og illustratør til en række bøger og tegneserier. Senest har han udgivet en postapokalyptiske børnebogstrilogi *Den Rustne Verden*. Det tredje bind *Ukrudt* modtog Kulturministeriets Forfatterpris 2020 og var nomineret til Nordisk råds børne- og ungdomslitteraturpris.

Alle Eriksson har en gedigen baggrund inom kulturbranschen, främst med fokus på litteratur. Hon är förläggare och arbetar aktivt med att lyfta röster, författare och berättelser som inte tillhör normen. Alle är ordförande för TRYCK, en förening för svarta kulturarbetare ur den afrikanska diasporan.

Anna Karlskov Skyggebjerg, ph.d. og viceinstituteder på DPU, Aarhus Universitet. Hendes forskningsinteresser omfatter børne- og ungdomslitteratur og litteraturdidaktik, og hun har udgivet bøger og artikler om historiske romaner, fantasy, billedfagbøger, læremidler og poesi. Siden 2016 har hun været fast anmelder i *Weekendavisen Bøger*.

Arndís Þórarinsdóttir er forfatter og oversætter bosat i Reykjavík. Hun har skrevet en række bøger for børn og unge, men har også udgivet en digtsamling for voksne. Sammen med Hulda Sigrún Bjarnadóttir skrev hun *Blokkin á heimenda*, som vandt Guðrún Helgadóttir børnebogspris, den islandske litteraturpris og blev nomineret til Nordisk Råds pris for børn og unges litteratur i 2021

Björn Sundmark, professor i engelska vid Malmö universitet, där han forskar och undervisar i barn- och ungdomslitteratur. Har varit ordförande i Augustprisjuryn, redaktör för tidskriften *Bookbird* utgiven av IBBY (2014–2018) och medlem av redaktionsrådet för tidskriften *Barnboken*. Har skrivit ett stort antal kultur- och forskningsartiklar och -böcker om barnlitteratur. Med illustratören Per Gustavsson ger han hösten 2021 ut bilderboken *Klättra i träd* (Opal).

Helga Ferdinandsdóttir är redaktör och litteraturförmidlare. Hon har under 2021 ansvar för den isländska fonden för barn- och ungdomsböcker. Helga har varit redaktör för IBBY Islands medlemsblad och har skrivit kritik om barn- och ungdomslitteratur. Hon är vice ordförande i bedömningskommittén för Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris, och har tidigare varit juryordförande för det isländska litteraturpriset och Europeiska unionens litteraturpris.

Jenny Lucander är en illustratör och bilderbokskonstnär, född och verksam i Helsingfors. Hon har illustrerat ett stort antal älskade och hyllade bilderböcker, bland annat *Vi är Lajon!* som vann Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris 2020 och har översatts till flera språk. Jenny har beskrivits som en observant och känslig iakttagare av barnens vardag i dagens samhälle. Hennes arbetsmetod består av en kombination av linjeteckningar, akvarell, färgpenna och datorcollage.

Jens Mattsson är barnbibliotekarien, som likt Astrid Lindgren gjorde debut i 39 års ålder. Förstlingsverket *Vi är lajon!*, tillsammans med den ojämförliga illustratören Jenny Lucander, landade med buller och bång och vann Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris. När han inte sliter sitt hår över uppföljaren, försöker han lära ut källkritik och väcka kärleken till litteraturen hos gymnasieungdomar.

Jesper Wung-Sung har skrivit över 40 böcker för barn, unge og voksne. Han har bl.a. modtaget Bogforums debutantpris, De Danske Akademis Silas-prisen, Kulturministeriets Forfatterpris for børne- og ungdomsbøger og De Gyldne Laurbær. To gange indstillet til Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris.

Kamila Slocinska er en dansk/polsk illustratør, forfatter og kunstner. Hun illustrerer og skriver billedbøger og digitale fortællinger for både børn og voksne og har samarbejdet med nogle af Danmarks mest ansete forfattere samt været del af mange spændende udenlandske projekter og samarbejder.

Karen Siercke er iværksætter, storyteller, forfatter og netværksdanner med fingrene dybt nede i muldjorden for at skabe meningsfulde fællesskaber omkring litteratur. Hun er leder af Poesiens Hus i København samt stifter og leder af nonprofitforlaget Ordsæl (DK), der sammen med søsterorganisationerne Ordsjæl (NO), Ordsjæl (SE) og Ordsjælfti (IS) arbejder for at fremme generationer af stærke skrivere, empatiske læsere og kreative tænkere i hele Norden. Hun elsker tændstikker og Tover (finske Jansson, danske Ditlevsen).

Linda Bondestam är en finlandssvensk bilderbokskonstnär som har samarbetat med ett flertal författare både

i Finland och internationellt. Teman som återkommer i hennes böcker är diversitet och tolerans, framfört med värme och humor. Hon använder många olika material, allt från vattenfärg, pennor, collage och kritor men slutför alltid bilderna i Photoshop eftersom det tillåter henne att förhålla sig lekfullt till hela den skapande processen. Linda har nominerats till många priser och vann Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris för boken *Djur som ingen sett utom vi* (2017).

Maria Lassén-Seger, docent i barn- och ungdomslitteratur vid Åbo Akademi samt servicechef vid Åbo Akademis bibliotek. Föreläsare och kritiker. Jury-medlem för Alma-priset (2009–2021) och Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris (2022–). Redaktionsmedlem för *BLFT – Nordic Journal of ChildLit Aesthetics*. Har redigerat böcker och skrivit artiklar om bl.a. nordisk och engelsk barnlitteratur, bilderböcker och fantasy.

Marianne Eskebæk Larsen, lektor ved Københavns Professionshøjskole. Tidligere bestyrelsesmedlem i Dansk Tegneserieråd og litteraturkritiker ved Information. Medlem af Nordisk Råds børne- og ungdomslitteraturpris. Har skrevet undervisningsmateriale, lærebøger og fagtekster. Medskribent på artikel om litteraturens og højtlesningen plads og hensigt i nordiske nationale policydokumenter i *BARN*, vol 38 (2020). Fagbog på vej om billedlitteratur.

Mia Österlund, docent i nordisk litteratur och universitetslärare vid Åbo Akademi. Är för tillfället projektledare för *Konkurrerande tidsordningar (KOTI) – Krononormativitet i 2000-talets finlands-svenska litteratur och kultur för barn och ungdomar* (2019–2022) samt för "Den svenska barnlitteraturkritiken och

-forskningen i Finland" (2022–2024) vid Svenska Litteratursällskapet i Finland. Hon är redaktionsmedlem för *Barnboken*, ordförande för Augustjuryn och har publicerat en lång rad artiklar främst om genus, normer och queer. Hon är medredaktör för *Silence and Silencing in Children's Literature* (2021) och hennes senaste forskning berör fettstudier.

Nadia Mansour, Ph.d. og leder på pædagoguddannelsen i Aarhus, forsker i minoritetsrepræsentationer i børne- og ungdomslitteraturen og i elevers positioneringer, når de sammen læser litteratur. Har bred erfaring med at uddanne dansklærere som leder i CultureWays, hvor hun siden 2013 har arbejdet med at nuancere minoritetsfortællinger. Læs om Mansours arbejde og frit downloade forskningsartikler på www.ucviden.dk eller www.cultureways.dk.

Olle Widhe, professor i litteraturvetenskap med didaktik vid Göteborgs universitet. Forskar för närvarande om barnlitteraturens historia och det föränderliga förhållandet mellan estetik och pedagogik, med särskilt fokus på 1850- och 1970-talet. Har även intresserat sig för litteraturens plats i skolans modersmålsundervisning och särskilt uppmärksammat läsningens kroppslighet. Hans senaste publikation är "The Politics of Autobiography in Katarina Taikon's Katitzi Series" i *Children's Literature* (2021).

Peter Kostenniemi, doktorand i litteraturvetenskap på institutionen för kultur och estetik vid Stockholms universitet. Slutför sin doktorsavhandling om skildringar av barnet i skandinavisk gotisk barnlitteratur utgiven under 2000-talet. Har publicerat artiklar om gotik för barn och unga i *Barnboken* och *LIR Journal* samt skrivit om bilderböcker, kreativt skrivande och om barnet som entre-

prenör. Mottagare av Martha Sandwall-Bergströmstipendiet 2019.

Rakel Helmsdal er forfatter m.m. Hun har udgivet 25 bøger til alle aldre og derudover noveller, digte og skuespil. Hun er grundlægger af marionetteateret Karavella Marionett-Teatur og er desuden billedkunstner og illustratør. Hendes værker har flere gange været nomineret til både Nordisk råds børne- og ungdomslitteraturpris og ALMA-prisen

Sara Lundberg är författare och illustratör. Hon debuterade 1998 och har sedan dess skrivit och illustrerat ett 40-tal böcker. 2017 tilldelades hon Augustipriset för boken *Fågeln i mig flyger vart den vill*, som också nominerades till Nordiska rådets barn- och ungdomslitteraturpris. Hon lever och verkar i Stockholm.

Zakiya Ajmi er uddannet fra Forfatter-skolen for Børnelitteratur (2018-2020) og skriver undersøgende og nysgerige bøger til børn og unge, som ofte behandler temaer som vold, magtstrukturer og identitet. Derudover underviser hun også i at skrive og arbejder med teater. Fra januar 2021 til december 2022 er Zakiya med i Den unge Kunstneriske Elite, som er Statens Kunstfonds karriereprogram for unge kunstnere.

Åse Ombustvedt er forfatter og lærer bosatt i Moss, Norge. For tiden er hun masterstudent i barne- og ungdomslitterær skrivekunst og formidling, ved Norsk Barnebibliotek, Oslo. Hun har hittil gitt ut fem bøker. Tre for barn og to for ungdom. Hun har vært nominert til Nordisk Råds barne- og ungdomslitteraturpris.

Seminar

Fotograf: Ricky John Molloy

Nordisk Ministerråd
Nordens Hus
Ved Stranden 18
1061 København K
www.norden.org

På tværs af Norden

Denne antologi giver indblik i social holdbarhed i nyere nordisk børne- og ungdomslitteratur både fra et forskningsmæssigt, formidlingsmæssigt, illustrativt og litterært skabende perspektiv. Antologien byder blandt andet på essays om social ustabilitet, minoriteter og mangfoldighed og et holdbart kredsløb i nordisk børne- og ungdomslitteratur. Derudover indeholder antologien seks fortællinger om social (u)holdbarhed, der er blevet til i samarbejde mellem nordiske illustratører og forfattere.

Antologien er nummer 3 i en række af 3, alle under titlen *På tværs af Norden*.

Bidragene er på dansk, norsk og svensk.

Læs mere på: www.norden.org/da/paatvaersafnorden